

D 15.186

KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉS

DR. UNIV. BENCSIK ISTVÁN
1989

BEVEZETŐ

A társadalmi és gazdasági változások hatására a cigány lakosság helyzete és társadalmi beilleszkedése a 1970-től 1986-ig, a további felemelkedésüket segítő bűnmegelőzés kérdései

1. A CIGÁNY LAKOSSÁG TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE

1.1. A cigány lakosság helyzete

1.1.1. A cigány lakosság demográfiai adatai

1.1.1.1. A cigány lakosság létszámának változása

A CIGÁNY LAKOSSÁG TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE
1970-től 1986-ig, A TOVÁBBI FELEMELKEDÉSÜKET
SEGÍTŐ BŰNMEGELŐZÉS KÉRDÉSEI

2. A CIGÁNY LAKOSSÁG TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE

2.1. A cigány lakosság helyzetének vizsgálata

2.1.1. Demográfiai adatok elemzése

2.1.1.1. Létszámok változásai a különböző időközökben végzett felmérések szerint

2.1.1.2. Területi elhelyezkedésük

2.1.2. A cigány lakosság egészségi helyzete

2.1.3. A cigány gyermekek intézményes nevelése

2.1.3.1. A gyermekek nevelése

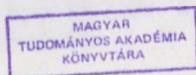
2.1.3.2. A gyermekek nevelésével szembeni követelmények

2.1.3.3. A gyermekek nevelésének iskolai

2.1.3.4. A gyermekek nevelésének iskolán kívüli

2.1.3.5. A gyermekek nevelésének iskolai és iskolán kívüli

DR. UNIV. BENCSIK ISTVÁN

	Oldal	
<u>BEVEZETÉS</u>	4	11
A társadalomban végbemenő politikai-, gazdasági változások következtében a cigány etnikum helye és szerepe sorsának megváltoztatásában		
<u>1. A CIGÁNY LAKOSSÁG FELSZABADULÁS UTÁNI HELYZETE</u>		12
1.1. A hátrányos helyzet kialakulása, oka, hatása	12	14
1.2. A hátrányos helyzet felismerésének politikai jelentősége	15	20
1.3. A központi szervek feladatai a hátrányos helyzet megszüntetésére	20	21
1.3.1. Tárcaközi Koordinációs Bizottság	21	23
1.3.2. Megyei-, városi- és községi tanácsai testületek	23	24
1.3.3. A közreműködő minisztériumok és egyes társadalmi szervek	25	27
<u>2. A CIGÁNY LAKOSSÁG TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE</u>		28
2.1. A cigány lakosság helyzetének vizsgálata	28	
2.1.1. Demográfiai adatok elemzése	28	
2.1.1.1. Létszámuk változásai a különböző időközökben végzett felmérések szerint	28	34
2.1.1.2. Területi elhelyezkedésük	35	43
2.1.2. A cigány lakosság egészségügyi helyzete	43	53
2.2. A cigány gyermekek intézményes nevelésében elért eredmények	53	55
2.2.1. Az óvodai részvétel emelkedése; az általános iskolai és a középfokú iskolázottsági színvonal növekedése	55	
2.2.1.1. Az iskolakezdés előzményei, a hatévesek beiskolázása	55	64
2.2.1.2. Középfokú intézményekben történő továbbtanulásuk	64	69
2.2.2. Részvételük a felsőfokú oktatásban	69	71

2.2.3. A felnőtt oktatás speciális formáiba történő beilleszkedés szerepe	72	-	76
2.3. A társadalmi munkamegosztás rendszerében elfoglalt helyük és szerepük	76	-	82
2.3.1. A cigány férfiak foglalkoztatásának általános kérdései; az aktív keresők számának pozitív változása	83	-	92
2.3.2. A cigány nők munkavállalásának speciális kérdései; a munkalehetőségek számának növekedése	92	-	99
2.4. A cigány lakosság lakáskörülményeinek változásai	99	-	100
2.4.1. A cigány telepvek felszámolása	100	-	111
2.4.2. Az új lakáshoz jutás lehetőségei, eredményei és az ebből adódó problémák	112	-	119
3. A CIGÁNY LAKOSSÁG TOVÁBBI FELEMELKEDÉSÉT SEGÍTŐ BŰNMEGELŐZÉS KÉRDÉSEI			120
3.1. A bűnmegelőzés, mint komplex társadalmi tevékenység	120	-	124
3.1.1. A bűnmegelőzés általános szempontjai	124	-	130
3.1.2. A cigány lakosság körében végzendő bűnmegelőzés specifikumai	131	-	133
3.2. A cigány etnikum és a bűnözés			133
3.2.1. A cigány bűnözés fogalmi és tartalmi ismérvei	133	-	135
3.2.2. A cigány származású személyek részvétele a bűnözésben	135	-	154
3.3. A politikai-, az állami- és társadalmi szervek feladatai a bűnmegelőzésben			155
3.3.1. A politikai- és az állami szervek elvi döntéseinek gyakorlati alkalmazása	155	-	160
3.3.2. A Belügyminisztérium bűnmegelőzési tevékenységének néhány jellemzője	160	-	164
3.3.3. Az egyes társadalmi szervezetek, mozgalmak bűnmegelőzést segítő lehetőségei	164	-	167
3.4. Az Országos Cigány Tanács bűnmegelőzési törekvései			167

BEVEZETÉS

Oldal

3.4.1. Az OCT Bűnmegelőzési Bizottságának programja és feladatai a bűnözés elleni harc területén	167
3.4.1.1. A Bűnmegelőzési Bizottság programja	168 - 170
3.4.1.2. A Bűnmegelőzési Bizottság célja, feladatai	171 - 180
3.4.2. A különböző cigány szervezetek közötti együttműködés megteremtése, formái, a közös feladatok	180 - 182
4. <u>A CIGÁNY KÉRDÉS MEGOLDÁSÁNAK AKTUÁLIS LEHETŐSÉGEI</u>	183
4.1. Az összetársadalmi érdek kifejeződése, érvényre juttatása a cigány lakosság sorsának mielőbbi megváltoztatásában	183 - 184
4.2. Az előítélet-mentes társadalmi szemlélet kialakításának szükségessége	184 - 187
4.3. Az etnikumon belüli egység megteremtése	189 - 190
<u>BEFEJEZÉS</u>	185
A cigány lakosság eredményes beilleszkedését segítő általános következtetések, javaslatok	191 - 199
<u>JEGYZETEK</u>	200 - 213
<u>IRODALOMJEGYZÉK</u>	214 - 234

BEVEZETÉS

A helyzet viszont korántsem kilátástalan, az elmúlt évtizedek eredményei is ezt igazolják. Ugyanakkor bármennyire óhajtja a hivatalos politika a változások sürgetése, a társadalmi- és gazdasági építő munkában a reformok időszakát éljük. A jelenlegi fejlődés egyre inkább igényli mindazok részvételét e folyamatban, akik emberi magatartásukkal; politikai-, szakmai felkészültségükkel képesek azt befolyásolni. A párt és a kormány programjaiból egyértelműen kitűnik, hogy nehézségeinket csak széles körű összefogással, a demokratizmusnak a társadalom egészére történő kiterjesztésével tudjuk leküzdeni. Ekkor lehet meg lehet említeni, hogy a Politikai Bizottság múlt év végi novemberi ülésén deklarálta a cigány lakosság nemzetiségi jogainak védelmét.

A társadalmi-gazdasági szerkezetváltás, a politikai intézményrendszer reformja hosszabb távon biztos megélhetést ígér minden magyar állampolgárnak. Azonban ezek a változások magukban hordozzák az egyes emberek, embercsoportok megélhetési veszélyhelyzetének lehetőségeit is. Ez különböző mértékben jelentkezik az eltérő társadalmi rétegek vonatkozásában, de várhatóan többnyire azokat sújtja majd, akik eddig is hátrányos-, illetve többszörösen hátrányos helyzetüknél fogva lemaradtak a fejlődés során.

Hazánk egyik legnagyobb népcsoportjának, a cigányságnak döntő többségét is érintik ezek a folyamatok. Legjobban iskolázottsági színvonaluk elmaradása, a társadalmi munkamegosztás rendszerében elfoglalt helyük befolyásolja szerepüket. A szociális olló további növekedésével feltehetően lelassul az eddig is vontatott ütemű beilleszkedésük. A jövőbeni helyzetüket tekintve inkább a velük szemben megnyilvánuló negatív szemléletek felerősödése várható.

HRF OT/ felügyelete mellett 1985-ben létrejött az Országos Cigány Tanács /a továbbiakban: OCT/, mely

A helyzet viszont korántsem kilátástalan, az elmúlt évtizedek eredményei is ezt igazolják. Ugyanakkor bármennyire óhajtja a hivatalos politika a változások szükségességét, ha annak gyakorlati realizálásában fékező erőként jelentkeznek a végrehajtó apparátus egyes szerveinek vagy magának az etnikumnak bizonyos, a felemelkedést saját maga akadályozó része. Ennek ellenére bízva figyeli az egész magyar társadalom azt a kezdeményezést, amit mind az államhatalom képviselői, mind a cigányság meglévő szerveinek vezetői tesznek népcsoportjuk helyzetének megváltoztatására. Többek között meg lehet említeni, hogy a Politikai Bizottság múlt év végi novemberi ülésén deklarálta a cigány lakosság nemzetiségi státuszának megadását, amelyről ez évben még az Országgyűlés határoz.

A politikai döntés arra inspirálta a cigány értelmiség nagy részét - mint a többi nemzeti kisebbséget hazánk területén, akik identitásuk megtartásával hazájuknak érzik Magyarországot, ahol születtek, ősei éltek és nevelkednek utódai -, hogy éljen ezzel a lehetőséggel. Az ország jövőjének alakulásában fontos szerepet kapnak a nemzeti kisebbségek is. A politikai vezetés már a hatvanas években helyesen ismerte fel a cigányság mielőbbi felemelkedésének szükségességét, s hozta meg a még máig is érvényben lévő határozatait, állásfoglalásait. Azonban ezek hibájának tudható be, hogy végrehajtásukból kihagyta magának a cigányságnak az egységes tenniakarását.

Az utóbbi években viszont pozitív változás történt ezen a területen. A Hazafias Népfront Országos Tanácsa /a továbbiakban: HNF OT/ felügyelete mellett 1985-ben létrejött az Országos Cigány Tanács /a továbbiakban: OCT/, majd

a Művelődésügyi Minisztérium irányításával 1986-ban a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége /a továbbiakban: MCKSz/. 1987-ben a Fővárosi Tanács megalakította a Fővárosi Cigány Szociális Művelődési és Módszertani Központot /a továbbiakban: FCSzMMK/. 1989-ben - a HNF közreműködésével - a Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetsége /a továbbiakban: MCDSz/, továbbá a Cigány Ifjúsági Szövetség /a továbbiakban: CISZ/, a Phralipe-Testvériség Független Cigány Szervezet /a továbbiakban: PTFCSz/, a Magyarországi Cigányok Pártja /a továbbiakban: MCP/, az Analipe Cigány Kultúra- és Hagyományőrző Egyesület /a továbbiakban: ACKHE/, a FII CO NOI a Beás Cigányok Egyesülete és az "Eötvös József" Cigány-Magyar Pedagógiai Társaság /a továbbiakban: ECMPT/ alakult meg.

Az önszerveződésnek ezek a formái arra utalnak, hogy megindult egy egységes "erjedés" a cigányságon belül, amely a társadalom irányításával és segítségével felgyorsíthatja e népcsoport felemelkedésének folyamatát. Amennyiben ez nem történne meg, tovább növekedne a szakadék a lakosság többsége és a hátrányos-, illetve többszörösen hátrányos helyzetű cigány etnikum között.

Az utóbbi évek válságjelei azonban elvonták a cigány kérdés problémáiról a politikai- és az állami vezetés figyelmét. A létszámában egyre növekvő cigányság helyzete pedig még azokat az etnikumhoz tartozókat is negatívan sújtja, akik körülményeiket tekintve már beilleszkedtek. A jelenlegi társadalmi változások ugyanakkor olyan lehetőségeket kínálnak cigánynak és nem cigánynak egyaránt, amit bűn lenne kihasználatlanul hagyni. A bizakodás nem alaptalan. E tanulmányban éppen azokról a kérdésekről lesz

szó, amelyek a későbbiekben felkelthetik azok figyelmét, akik képesek felgyorsítani felemelkedésük folyamatát.

Meggyőződésem, hogy sok felszabadítatlan erő, energia testesül meg a cigány lakosság egészében, amit megfelelő hozzáértéssel a fejlődés egyik hasznos, dinamikus és gazdaságos tényezőjévé lehet tenni. A társadalom demokratizálódása megköveteli a cigány vezetők részvételét e folyamat megvalósításában. Felzárkóztatásuk nem tekinthető saját belső ügyüknek, hanem az egész társadalom feladatának.

A belső szerveződés eredményeként kibontakozó különböző szintű társadalmi mozgalmak még nem értek meg a teljes önállósodásra. Az utóbbi években öröndetesen bővült a fiatal cigány értelmiségiek köre, akik közéleti szereplésük révén alkalmassá válhatnak népcsoportjuk irányítására. Számottevően jelen van e munka megalapozásában a közép- és idősebb korosztályuk, még akkor is, ha sokszor néhányan megfeledkeznek küldetésük fontosságáról. Elke-rülhetetlenné vált, hogy a cigányok helyzetével ne a probléma súlyának megfelelően foglalkozzon a legfelsőbb vezetés. A növekvő létszámhelyzetük, újratermelődött gondjaik, problémáik új helyzet elé állítják állami- és társadalmi szerveinket. A várható munkanélküliség fokozódásával, a gazdaságtalan vállalatok megszüntetésével újabb nehézségekkel kell szembenézni. Feltehetően a munkaalkalmak hiánya miatt ugrásszerűen emelkedik majd a bűnözésben való részvételük. Ismételten terjedőben vannak a rasszista nézetek, amelyek elsősorban a velük szembeni előítéletekben mutatkoznak meg. A korábbi elmaradt vagy végre nem hajtott - életkörülményeiket javító - intézkedések megtételét a társadalom több más problémájával együtt meg kell oldani.

A téma időszerűségét jelzik a sorra megjelenő publikációk, tudományos kutatások, amelyek ajánlásaival, következtetések sokaságával segítik a hivatalos elképzelések formálását, kialakítását.

Kutatómunkám során célul tűztem ki, hogy a cigány lakosság társadalmi felemelkedését követve egy olyan időszak /1970-től 1986-ig/ eredményeivel, gondjaival foglalkozzam, amely a társadalmi fejlődés felfelé ívelő, majd megtorpanó, visszaeső periódusával egyidejűleg reális képet ad a cigányok helyzetéről, gondjairól, problémáiról. Az ebből levont következtetéseim alapján - mind a társadalom, mind a cigányság szempontjából - igyekszem bemutatni a várható társadalmi változásokból adódó lehetőségeket, amelyek kiaknázása elősegíti további beilleszkedésüket.

A feladat megoldására legcélravezetőbbnek a dokumentum-elemzést és a konkrét gyakorlati tapasztalat megszerzésének felhasználását választottam. Ezek segítségével megismerhettem a párt- és kormány szintű döntések előkészítését, meghozatalát, azok gyakorlati realizálódását. Munkámban jól tudtam hasznosítani az eddig még fel nem dolgozott és nem publikált párttörténeti, levéltári, Legfőbb Ügyészség-i, szakminisztériumi jelentéseket, adatokat. Ezek minden esetben hűen tükrözik a gondokat és problémákat. A valós helyzetnek megfelelően rögzítik a társadalmi összefogásra és a megoldásra utaló reális lehetőségeket. A cigány lakosság bűnügyi helyzetének megismerésénél többször konzultáltam a bűnüldöző- és igazságügyi szervek közvetlen munkatársaival. A témával foglalkozó szaksajtóban publikált véleményeket megismertem, azokat ütköztettem, s a cigány etnikum különböző nézeteket valló vezetőinek álláspontjait is figyelembe véve vontam le a szükséges

következtetéseket. Meggyőződésem, hogy a kutatómunkám során feldolgozott anyagok tovább gyarapítják a cigányság helyzetével foglalkozók eszköztárát, és gyakorlati alkalmazásukkal hozzájárulnak hazánk cigány lakossága hátrányos helyzetének megváltoztatásához.

A társadalmi-gazdasági fejlődés differenciált módon hat a cigányok életmódjára, életkörülményeire. A deviancia jelenségei is különböző mértékben vannak jelen. A cigány kriminalitásra például jellemző lehet a primitív elkövetési forma éppúgy, mint az intellektuális. A bűnözésben való nagymérvű részvételi arányuk komor árnyékot vet beilleszkedésük folyamatára.

Ennek csökkentése elképzelhetetlen az egyre szélesedő, társadalmi méretűvé fejlődő bűnmegelőzési tevékenységhez történő csatlakozás nélkül. Erre vonatkozóan a későbbiekben részletesen bemutatom, mit kíván tenni és hogyan képzei azt megvalósítani a cigányság egyik érdekképviselői szerve az Országos Cigány Tanács. A kezdeti stádiumban lévő kezdeményezés már önmagában véve a cigányság pozitív tenniakarását tükrözi. Kibontakozó jellege mindinkább komplex társadalmi cselekvésre ösztönöz. Amennyiben a cigány értelmiség döntő többsége helyesen ismeri fel e szükségszerű fejlődési folyamatokban népe sorsának helyét és szerepét, s egy belső készítés hatására részt kíván venni annak megváltoztatásában, fáradozásait siker koronázza majd. Az elmúlt évtizedek, évszázadok történelme során már több esetben bebizonyosodott, az a nép, amely élni kíván, képes fennmaradásáért megküzdeni. Így van ezzel a cigány etnikum is. Elérhető közelségbe került számára a nemzetiséggé válás, s az esélyegyenlőség gyakorlati megvalósulása. A cigányok többsége elsősorban ettől várja társadalmi beilleszkedésének teljeskörű realizálódását, holott ismert előttünk, mindez

elősegíti, de önmagában nem oldja meg az életkörülményeikben fennálló különbségeket.

A cigány kérdés a társadalomban létező olyan probléma, amelynek megoldatlansága tovább súlyosbítja fejlődési nehézségeinket, s mélyíti a népesség egésze és az etnikum közötti szakadékot. Ma már a szociológusok, kriminológusok, orvosok és az ország vezetői is felismerték a hátrányos helyzet felszámolásának szükségességét. A megoldásra váró feladatok között kiemelten kell kezelni a cigányság több, mint kétharmadát kitevő, többszörösen hátrányos helyzetű rétegének a társadalmi átlaghoz történő felzárkóztatását. A kibontakozó társadalmi folyamatoktól várjuk, hogy lehetővé teszik magának a népcsoportnak is bekapcsolódását a közéleti tevékenységbe. A következő időszak kedvező körülményeinek hatására hatékonyabbá válhat felemelkedésük meggyorsítása. A társadalmi szükségszerűségként - közös igénnyel - jelentkező bűnmegelőzési tevékenységgel elejét lehet venni a fejlődést hátráltató folyamatoknak, ami végső soron az alapvető gondjaik megoldásával segíti a társadalomba történő beilleszkedésüket. Egy előítéletektől mentes társadalmi szemlélet kialakítása a nemzeti egység megteremtésénél nélkülözhetetlen, mivel az egy hazához, egy nemzethez való tartozásunk közös cselekvésre ösztönöz bennünket. Tekintettel a téma időszerűségére, szükséges, hogy e népcsoport jogos igényei kormány szinten is megfogalmazódjanak. Elengedhetetlen, hogy a gyakorlatban realizálható döntések alakítsanak ki olyan körülményeket és feltételeket, amelyek az egész lakosságot - beleértve a cigány etnikumot is - egységesen ösztönzi a deviancia-jelenségek, a szubkultúra felszámolására.

1. — Mielőtt részletesen elemezném ezeket a lehetőségeket, bemutatom fejlődésük másfél évtizedének fontosabb állomásait, elért eredményeit, az esetlegesen jelentkező nehézségeit és kudarcait.

Az 1945 tavaszan bekövetkezett felszabadulás a magyar nép történetének egy minőségében új szakaszt nyitott meg. A népi demokratikus forradalom azonban nem teremte meg a jogegyenlőséget a hazánkban élő kisebbségek számára, így a cigányságnak sem, mert az Alkotmányban biztosított jogok a gyakorlatban nem valósultak meg. Neheztelték a cigányok helyzetét a nagymérvű antiforbítizmusok. Táboruknak a távolatuktól való távoli elhelyezkedése sem tette lehetővé a társadalmi-, politikai- és gazdasági változások megismerését. Antikommunistikus érzésüket a korábbi kormányok politikájával csak fokozták. Már a kezdeti időszakában kiváratott a falucskákból, így mintegy negyed részük "vált falujátalant", akik korábban - a két világháború között - mezőgazdasági napszámból tartották el magukat. Megélhetésüket nem segítette, hogy táboruk, mintegy Hynirvan szőlőiknek vidéken, főként a falvak peremén lakott.¹ Mivel nem bírták a legfontosabb termelési eszközt - a földet - így a kibontakozó első agrárforradalomnak sem voltak részesei. A földtulajdon hiányában nem nyertek felvételt a "posztumodra" szaporodó termelészervezetekbe, miközben egyre inkább fokozódott a világ szemében megnyilvánuló negatív előítéletek.

A későbbiekben tovább súlyosbodott helyzetük. A társadalmi fejlődés során a szociális garancia mellett a nagyanyos cigány foglalkozások egy része egyre távolabb került a közéletből, munkalehetőséget biztosított számukra. A folyamat neheztelt a szociális hiányosságokat, mert mindinkább kevesebb idő- és pénzügyi erővel, valójában, tekintve

1. A CIGÁNY LAKOSSÁG FELSZABADULÁS UTÁNI HELYZETE

1.1. A hátrányos helyzet kialakulása, oka, hatása

Az 1945 tavaszán bekövetkezett felszabadulás a magyar nép történetének egy minőségében új szakaszát nyitotta meg. A népi demokratikus forradalom azonban nem teremtette meg a jogegyenlőséget a hazánkban élő kisebbségek számára, így a cigányságnak sem, mert az Alkotmányban biztosított jogok a gyakorlatban nem valósultak meg. Nehezítette a cigányok helyzetét a nagymérvű analfabétizmusuk. Többségüknek a lakóhelyüktől való távoli elhelyezkedése sem tette lehetővé a társadalmi-, politikai- és gazdasági változások megértését. Kirekesztettségi érzésüket a korábbi kormányok intézkedései csak fokozták. Már a kezdeti időszakban kimaradtak a földosztásból, így mintegy negyed részük "vált talajtalanná", akik korábban - a két világháború között - mezőgazdasági napszámból tartották el magukat. Megélhetésüket nehezítette, hogy többségük, mintegy nyolcvan százalékuk vidéken, főként a falvak peremén lakott.¹ Mivel nem birtokolták a legfontosabb termelési eszközt - a földet -, így a kibontakozó első agrárforradalomnak sem voltak részei. A földtulajdon hiányában nem nyertek felvételt a "gombamódra" szaporodó termelészövetkezetekbe, miközben egyre inkább fokozódtak a velük szemben megnyilvánuló negatív előítéletek.

A későbbiekben tovább súlyosbodott helyzetük. A társadalmi fejlődés során a szocialista ipar mellett a hagyományos cigány foglalkozások egy része ugyan tovább élt, de egyre kevesebb munkalehetőséget biztosított számukra. E folyamat nehezítette életkörülményeiket, mert mindinkább kevesebb ló- és sertéskereskedőre, vályogvetőre, teknőké-

szítőre, valamint egyéni fémmunkásra volt szüksége a társadalomnak. Megélhetésük korlátozásához hozzájárult a nem cigány lakosság erősödő diszkriminációja, amit bizonyít a különböző szervek, gazdálkodó egységek munkaerő szükségletének kielégítetlensége esetén jelentkező nagyarányú elutasításuk is. Többségük analfabétizmusa és a társadalmi átlag alatti tudásszintje alapul szolgált negatív megítélésük elterjedéséhez.

A kulturális forradalom kezdeti sikerei ellenére sem volt képes a társadalmi szinten jelentkező írástudatlanság gyökeres felszámolására. Az iskolázottsági-, műveltségi hátrányukhoz társult rossz egészségi állapotuk, ami munkavállalási képességüket kedvezőtlenül befolyásolta. Nagy részük csak alkalmi munkavállalásból származó jövedelméből próbálta meg eltartani családját. Természetesen sokuknál e munkaforma megválasztásánál közre játszott a végzett munka után járó azonnali fizetés, a megszokott kötetlen életmód folytatása és a foglalkoztatóval szembeni bizalmatlanság. E szemléletmód gyakorlati kivitelezésének leginkább a mezőgazdaságban találtak terepet, ahol gyakran a "természet nyújtotta lehetőségeket" is igénybe vehették életkörülményeik javítására. Ez viszont nem kedvezett az amúgy is negatív előítéletek csökkenésének.

Az időközben végrehajtott államosítások sem hoztak számukra változást, pedig a szocialista tulajdonformák kialakulásai bizonyos társadalmi mobilitást eredményeztek mindenki számára. Hatásukra nagymérvű átalakulás következett be hazánkban, de a cigányok társadalmi helyzetüknél fogva ebből is kimaradtak. Főként a munkanélküliség megszüntetésére és a foglalkoztatottságuk megoldására tett kísérletek jelentettek előrelépést ebben az időszakban. Ezt a folyamatot volt hivatva elősegíteni a nemzetiségi szövet-

ségek mintájára 1957-ben megalakult Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége,² amely többnyire az egyéni szociális ügyek intézésével és a panaszok rendezésével foglalkozott. A szövetség munkája eredményessége mellett mégsem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, mivel működésére hivatkozva mind a politikai-, mind a társadalmi élet különböző fórumai sorra áthárították feladataikat.

Ilyen körülmények között az 1950-es évek viszonylagos eredményeinek talaján magának a cigányság döntő többségének legfőbb vágya az asszimiláció volt, mert csak így látta biztosítotttnak jövőjét. Ebben a helyzetben a kommunista párt akkori vezetői is ezt tartották célszerűnek, hiszen a társadalmi szembenállás felszámolását elérhetőbbnek vélték széttelepítésükkel, mint etnikai karakterük megtartásával, hagyományaik ápolásával.

A hatvanas évek elejére - a mezőgazdaság szocialista átszervezésével - befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása. Ekkorra már kedvezőbbek voltak a feltételek a társadalmi fejlődést hátráltató tényezők felszámolásához, többek között az úgynevezett cigány kérdés megoldásához.

Tarthatatlan helyzetüket felismerve, 1961. június 20-án az MSZMP KB Politikai Bizottsága napirendre tűzte e témát. Történelmi jelentőségű határozatot hozott az életkörülményeik megjavításával kapcsolatos egyes feladatok végrehajtásáról.³ Az azóta is érvényben lévő dokumentum hosszú időre irányt szabott mind a politikai-, társadalmi- és gazdasági vezetésnek, mind az egész magyar társadalomnak e fontos munka végzésében.

1.2. A hátrányos helyzet felismerésének politikai jelentősége

A társadalom extenzív fejlődésének kiteljesedése olyan lehetőségeket biztosított a munkamegosztás rendszerébe való bekapcsolódásra, amit feltétlenül igénybe kellett venni minden magyar munkaképes korú állampolgárnak, aki törvényes keretek között, munkavégzésből származó jövedelemből kívánta fenntartani önmagát, illetve családját. A munkamegosztásban való részvétel azonban másként jelentkezett a cigányoknál, mint a nem cigány lakosságnál. Annak érdekében, hogy az esélyegyenlőség megteremtődjön, s ezen keresztül hátrányos helyzetük mérséklődjön, a politikai vezetés szükségesnek látta feltárni a kiváltó okokat, értékelni helyüket és szerepüket a társadalmi fejlődés folyamatában, valamint meghatározni a fontosabb tényezőket. Így jutott az MSZMP arra a döntésre, hogy beilleszkedésük elősegítését tekintve a feltételek adottak az egész társadalom széleskörű részvételére. A vezetés tisztán látta, csak a kibontakozást hátráltató néprétegek sorsának megváltoztatásán keresztül érhető el az intenzív fejlődés, ezért fogott hozzá e korántsem könnyű feladat teljesítéséhez. A továbbiakban szükségesnek tartom a cigányság helyzetének megváltoztatásával foglalkozó határozat fontosabb megállapításainak ismertetését.⁴

Létszámukat a dokumentum szerint mintegy 200 000 főre becsülték. Életmódjukat, valamint a társadalomba történő beilleszkedésüket figyelembe véve három csoportba sorolták őket. Az elsőbe a beilleszkedett cigányok tartoztak, akik korábbi életmódjukkal felhagytak, s elérték a lakosság átlagos gazdasági- és kulturális színvonalát. Elhelyezkedésüket vizsgálva az egész ország területén szétszórtnak települtek. Körülbelül 30 %-uk élt ilyen körülmények között.

A másodikba tartoztak azok a beilleszkedésben lévő cigányok, akik külön telepeken, putrikban, a falu vagy város határában helyezkedtek el és többnyire csak alkalmi munkát végeztek. Következésképpen igen alacsony kultúr színvonallal rendelkeztek. Arányuk a cigány lakosság 30 %-át tette ki.

A harmadikat a be nem illeszkedett /félig letelepedett és vándor/ cigányok azon része alkotta, akiknek jelentős többsége egyáltalán nem volt munkaviszonyban, került a tisztességes munkát, leginkább máról holnapra élt, így elmondható volt róluk, hogy a társadalom terhére élőködtek. Legtöbbjüket az írástudatlanság jellemezte, s lakóhelyüket is gyakran változtatták. Emiatt a deviánsok nagy része is közülük került ki. Sajnos ez a réteg jelentette az összlétszámuk 40 %-át.

Mindezek alapján a Politikai Bizottság megállapította, hazánk felszabadulásával a cigányok a társadalom teljes jogú tagjai lettek, ez viszont nem jelentette a múlt terhes örökségével való szakításukat. Továbbra is nehezítette beilleszkedésüket a nem cigány lakosság előítélete, s annak társadalmi tömegű megjelenése. A fejlődés kedvező alakulása így nem eredményezte azt a pozitív változást sorsuk alakulásában, amire az adott körülmények között nagyobb lehetőség lett volna. Már a dokumentum is rámutatott azokra a lehetséges megoldási formákra, amelyek munkába állításukkal, letelepedésük végrehajtásával, s kulturális- és műveltségi színvonaluk emelésével kiutat látott hátrányaik hatékonyabb csökkentésére. Helyzetértékelésének realitását tükrözte, hogy a feladat végrehajtását hosszabb távon kívánta megvalósítani. Elismerte, ehhez a feltételek biztosítása önmagukban nem elegendők, mert csak egységes szemlélettel lehet megváltoztatni azon politikai- és állami szervek vezetőinek hozzáállását, akik még mindig nem hajlandók társa-

dalmi ügyként kezelni a cigány kérdés megoldását. Mindez késlelteti a vonatkozó határozatok, intézkedések érvényesülését. Visszahúzó erőként szólt azokról a helytelen nézetekről is, amelyek nemzetiségi kategóriaként való elfogadtatásában igyekeztek a kérdést kezelni. Ennek ekkor sem az objektív, sem a szubjektív feltételei nem voltak adottak, ezért az ilyen megnyilvánulások elkülönülésüket segítették, s ezzel lassították hátrányos helyzetük felszámolását. A megjelent politikai állásfoglalásban a politikai vezetés egyértelműen rögzítette társadalmi hovatartozásukat, miszerint a cigányságot bizonyos néprajzi sajátosságokkal rendelkező csoportnak tekintette, amelynek hiányoztak a nemzetiségi státuszra jellemző ismérvei. Természetesen ez nem jelentette elmaradásuk konzerválását, csupán csak a tények reális értékelését. Kimondta, továbbra is - figyelembe véve a társadalomban elfoglalt helyüket és szerepüket - biztosítani kell számukra állampolgári jogaik és kötelességeik teljeskörű gyakorlását, megteremtve hozzá a szükséges politikai-, gazdasági- és kulturális feltételeket.

A feladatok eredményes teljesítése érdekében az intenzív felvilágosító munka végzését szorgalmazta mind a lakosság, mind a cigányok körében, amelytől a meglévő előítéletek megszűnését remélték. A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét - eddig végzett munkáját figyelembe véve - mint szervezetet a továbbiakban nem tartotta alkalmasnak a cigány lakosság átnevelésére, ezért működését megszüntette. A nevelőmunka folytatására - ezt követően - a Művelődésügyi Minisztérium keretén belül létrehozták az Országos Cigányügyi Bizottságot, amelynek feladatául a koordinációs tevékenység végzését határozták meg.

A Politikai Bizottság fontosnak tartotta a társadalmi szervek és a tömegkommunikációs eszközök vezetői figyelmének ráirányítását a cigány lakosság felemelkedését elősegítő aktív közreműködés megteremtésére is. A határozatban foglaltak alapján látható, hogy a felszabadulást követően az MSZMP - ha megkésve is, de - megtette azt a kezdeti lépést, amit a korábbi vezetés éveken keresztül elmulasztott. Utólagos értékelésekből kitűnik - hibái ellenére is - ez volt az első jelentős politikai döntés, amely helyesen mérte fel a cigányság helyzetét, szerepét és a társadalom részeként kezelve azt, reálisan, a fejlődést figyelembe véve határozta meg a beilleszkedésük elősegítését szolgáló társadalmi összefogás mértékét és módját. A belső differenciálódásuk felvázolása könnyítette a velük való további foglalkozást. Ennek ellenére lassan, vontatottan haladt hátrányos helyzetük csökkentése, pedig az elviekben jól megfogalmazott határozat egyértelműen irányt szabott e munkavégzésnek. Számottevő változást csak az 1968-ban, a Minisztertanács Tanácsi Hivatala mellett megalakult Tárcaközi Koordinációs Bizottság tevékenysége eredményezett. Ugyanakkor említésre méltó mindazon cselekedet, amely ezen kívül valamely formában segítette a cigányok gondjainak megoldását.

Az első felismerést követően az MSZMP KB Agitációs- és Propaganda Bizottsága 1968. júniusában,⁵ majd 1974. június 11-én⁶ és legutóbb 1984. október 2-án⁷ ismét áttekintette a cigány lakosság helyzetét és állásfoglalásában időarányosan rögzítette az ezzel kapcsolatos tennivalókat.

Az alapidokumentum érvényességének a meghagyásával kiegészítésként a Politikai Bizottság 1979. április 18-án új határozatot⁸ adott ki a társadalom előtt álló - időközben megnövekedett - feladatok végrehajtására. Különösen a

formák és módszerek helyes megválasztását tartotta szükségesnek, igazodva a differenciált cigány lakosság és az egész magyar nép érdekeihez. Az a felismerés, hogy figyelembe vette a társadalmi fejlődés sajátosságait és a helyzetükben az utóbbi több, mint másfél évtizedben bekövetkezett változásokat, jó alapot teremtett a további munkavégzéshez, amit a következő évek pozitív irányú tendenciái is bizonyítottak.

A következtetések levonásában megfogalmazódtak az illetékes politikai- és állami szervek hiányosságai, valamint az ezzel kapcsolatosan megtett intézkedések. A párt- és a kormány vezetői előtt ekkorra már világossá vált, hogy a több évszázados társadalmi elmaradottság felszámolására nem elegendő csak határozatokat és állásfoglalásokat hozni. Cselekvő közreműködéssel, a társadalom befogadó készségének megteremtése és kinyílvánítása mellett önmaguk erőfeszítése, valamint aktív részvétele nélkülözhetetlen e fontos társadalompolitikai célkitűzés megvalósításában.

A fennálló társadalmi viszonyok elsősorban hátrányos helyzetük mérséklését, illetve azok újratermelődésének megakadályozását tették lehetővé, mivel a szocializmus építése során a cigány kérdés megoldásával egyidejűleg a nem cigányokat is érintő gondok és problémák sokasága várt megoldásra, amit társadalmi-, politikai- és gazdasági területen egyaránt figyelembe kellett venni.

A fenti határozatokban és állásfoglalásokban rögzítettek alapján az a következtetés vonható le, hogy a politikai vezetés elvi állásfoglalásai megfeleltek mind a nem cigány, mind a cigány lakosság többségének. A társadalom reális lehetőségeinek komplex módon való megközelíté-

sével nagy segítséget nyújtottak beilleszkedésük, nehézségeik megoldásához, hátrányos-, többszörösen hátrányos helyzetük megszüntetéséhez.

A későbbiekben - a végrehajtás során - jelentkező hiányosságok többnyire nem e dokumentumok tartalmi összetevőiből adódtak, inkább az ezek teljesítéséért felelős szervek, szervezetek és személyek szubjektív megnyilvánulásainak tudhatók be.

1.3. A központi szervek feladatai a hátrányos helyzet megszüntetésére⁹

A cigányokkal való szervezett foglalkozás csak az 1957-es évtől kezdődően jelentkezett. Az első kísérletek a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének létrehozásával indultak meg. Ennek működése 1957-től 1961-ig tartott. A Politikai Bizottság 1961-es határozatával megszüntette e szerv tevékenységét és helyette létrehozta az Országos Cigányügyi Bizottságot. Mindkettő a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozott, így a cigányokkal kapcsolatos minden ügyet itt kellett volna koordinálni. Erre viszont a szaktárca vezetésének nem volt lehetősége, mivel a saját hatáskörébe tartozó problémák megoldása éppen elegendő feladatot jelentett. Ugyanakkor az elért eredmények nem elégítették ki a jogos igényeket, így szükségessé vált egy olyan szerv létrehozása, amely országosan is képes volt áttekinteni a cigány lakosság egészének helyzetét és alkalmasnak bizonyult a velük kapcsolatos feladatok összehangolására.

A Minisztertanács a munka hatékonyabbá tétele érdekében 1968-ban intézkedett az Országos Cigányügyi Bizottság megszüntetésére, s ezzel egyidejűleg döntött a Miniszter-

tanács Tanácsi Hivatala mellett működő Tárcaközi Koordinációs Bizottság felállításáról /a továbbiakban: TKB/.

1.3.1. Tárcaközi Koordinációs Bizottság¹⁰

A cigányok helyzetének javítása sokoldalú politikai-, gazdasági-, kulturális- és társadalmi feladat megoldását igényelte. A bizottság jogelődei - hatáskörük hiányában - többnyire eredménytelenül jártak el ezekben a kérdésekben. A felsorolt területeken jelentkező feladatok végrehajtása általában a Minisztertanács Tanácsi Hivatalához tartozott, ezért lett felelőse, koordinátora ennek az igen fontos társadalompolitikai tevékenységnek. Emiatt döntött a kormány e szerv felállításáról, amit a 3347/1968-as határozatában rögzített.¹¹

Az elnöki teendők ellátásával a mindenkori Tanácsi Hivatal elnökét bízta meg, titkárként pedig 1976 óta - függetlenített osztályvezetői munkakörben - egy személyt foglalkoztatott. Tagjai a végrehajtásra kerülő feladatok jellegének megfelelően leginkább az ügyben érintett főhatóságok miniszterhelyettesi beosztású képviselői - a Munkaügyi-, a Művelődésügyi-, az Egészségügyi-, az Építésügyi és Városfejlesztési-, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi- és a Belügyminisztérium, valamint az Országos Tervhivatal - voltak.

A Művelődésügyi-, az Egészségügyi- és a Munkaügyi Minisztérium jogutódját 1980-tól főosztályvezető képviselte a bizottságban. Állandó meghívottként részt vettek munkájában a Pártközpont, a KISZ KB, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Vöröskereszt képviselői, továbbá néhány cigány kulturális közéleti személyiség, akik a korábbi szervezetekben nem voltak jelen.

A TKB feladatkörébe tartozott, hogy ülésein a végzett munkáról beszámoltassa a megyei tanácsok elnökeit, tájékoztatást kérjen a minisztériumok, a főhatóságok, valamint a Hazafias Népfront OT, a KISZ KB és a SZOT vezetőitől.

Állást foglalt és javaslatot tett a tárcáknak jogszabályi rendezésre, irányelvek kiadására, intézkedések megtételére. Iránymutatást adott az alárendelt - megyei tanácsoknál és a fővárosban működő - Koordinációs Bizottságok munkájához. E feladatok végzésére éves munkatervet készített, amelynek alapján évente 2-3 alkalommal ülésezett. A megyei tanácselnököket 5 évenként számoltatta be, s így reális képet kapott az ország területén élő cigány lakosság életkörülményeinek alakulásáról és ennek figyelembevételével koordinálta a soron lévő feladatokat a bizottságon belül.

Az eddig végzett tevékenysége alapján elmondható, létrehozásával felgyorsult a cigányság társadalmi beilleszkedése. Különösen érzékelhető volt a fejlődés mind az állami-, mind pedig a politikai szervek hozzáállásában. Ugyanez nyilvánult meg a társadalmi szervek többségénél, de még mindig jelentkeztek olyan hiányosságok, amelyek körültekintőbb munkával elkerülhetők lettek volna.

Az elért eredmények ellenére nehezítette az együttműködést, hogy néhány minisztériumnál, főhatóságnál - Művelődésügyi-, Egészségügyi-, Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztériumnál, az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatalnál - nem volt állandó felelős ügyintézője a cigány kérdésnek. A felsoroltakkal ellentétben az Építésügyi és Városfejlesztési-, valamint a Belügyminisztériumnál jól

képzett szakemberek álltak rendelkezésre e feladatok végzésére. Itt a mérhető és kimutatható eredmények azt bizonyították, hogy ahol komolyan viszonyultak a vonatkozó határozatok végrehajtásához, ott mielőbb jelentkeztek a közös munka sikerei.

1.3.2. Megyei-, városi- és községi tanácsi testületek¹²

A Tárcaközi Koordinációs Bizottság mintájára - ennek alárendelve - az 1970-es évek elején a megyei tanácsoknál hasonló jelleggel Megyei Koordinációs Bizottságokat hoztak létre, amelyek elnökéül a megyei tanácselnök egyik helyettesét jelölték ki. A titkári feladatokat 1977-től - tizenegy megyében - függetlenített cigányügyi titkár, a többinél osztott munkakörben egy-egy kijelölt személy végezte.

Munkáját a TKB titkára irányította. Tevékenységéről a megyei végrehajtó bizottságnak számolt be. /Néhány évre visszatekintve már cigány származású személyek is aktívan segítettek a bizottságok munkáját./

Hatáskörükbe tartoztak a megyei szakigazgatási szervek és a községek tanácsi referensei, akiktől időközönként számonkérték a helyzetük megjavítása érdekében hozott intézkedések végrehajtását. Munkamódszerüket tekintve kapcsolatot tartottak fenn és tájékoztatást kértek a társadalmi- és tömegszervezetektől, a nagyobb létszámú cigány dolgozót foglalkoztató vállalatoktól és üzemektől a vonatkozó határozatok, intézkedések teljesítéséről, a helyi viszonyoknak megfelelő realizálásukról.

A bizottsági tagoknak megadott az a lehetőség, hogy - a megyei cigányügyi titkárok irányításával - az említett

vállalatoknál, intézményeknél célvizsgálatokat végezhet-
tek. Ennek segítségével valóságosabb képet kaptak a meg-
lévő körülményekről, s ezek birtokában hatékonyabbá tud-
ták tenni a hiányosságok megszüntetését.

Rendszeresen részt vettek a helyi tanácsoknak a ci-
gányok helyzetével foglalkozó ülésein. Néhány megyében yak-
/pl.: Győr-Sopron-, Vas-, Tolna megye/, ahol főállású fe-
lelőse volt a cigány ügyeknek - a többitől eltérően - ösz-
szehangoltabbnak bizonyult a párt-, az állami- és a tár-
sadalmi szervek tevékenysége.

A városi- és községi tanácsi testületeknél - telepü-
lési viszonyaik figyelembevételével - többnyire egy kijelölt
személy osztott munkakörben végezte a vonatkozó határoza-
tok, állásfoglalások, intézkedések végrehajtásának ellenőr-
zését. Területi elhelyezkedésüket tekintve vidéki viszony-
latban élt többségük, így ott volt a legszükségesebb a köz-
ponti utasítások érvényesítése.

A tanácsok nagy része középtávú és ezen alapuló éves
intézkedési terv alapján készített program szerint dolgo-
zott. Meghatározott időközönként testületi üléseken beszél-
ték meg és értékelték a feladatok teljesítését. Sok eset-
ben nehezítette helyzetüket, hogy a cigányság mobilizáció-
ja hatására a cigány kérdés megoldását egy részük maguk
is a nagyvárosi életformán keresztül látták biztosítottabb-
nak, mint falun, ahol főként az előítéletek, a munkahelyi
lehetőségek hiánya, a lakás gondok megoldatlansága és a to-
vábbtanulás nehézségei motiválták beilleszkedésüket. Ez
érthetően visszahatott a helyi tanácsi szervek munkájára,
esetenként pedig csökkentette az eredményességi mutatókat
is.

1.3.3. A közreműködő minisztériumok és egyes társadalmi szervek¹³

A TKB tagjai közül az alábbiak segítették aktív közreműködésükkel a cigánysággal kapcsolatos problémák megoldását. Egyik az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium /a továbbiakban: ÉVM/, ahol a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolását irányították, s ezzel egyidejűleg lakásigényeik kielégítését segítették elő.

Az ÉVM munkája során szorosan együttműködött a Pénzügyminisztériummal, az Országos Takarékpénztárral és az Országos Tervhivatallal. A vizsgált időszakban közös határozatok és rendeletek kiadásával koordinálta a szakirányú feladatok végrehajtását. Eredményes működését bizonyította, hogy e munkára, több mint két évtizede külön szakreferenset jelöltek ki. Hasonlónak mondható - speciális jellege ellenére - a Belügyminisztérium hozzáállása is. A bűnüldözési- és a bűnmegelőzési tevékenységet hosszú idő óta egy személy irányította és számottevően többen voltak a területi rendőri szerveknél, akik nagy hozzáértéssel, hivatásszerűen végezték ezt a munkát. A rendőrség e témában érintett tagjai a TKB hierarchiájában képviselték a Belügyminisztériumot.

Kedvezőtlenebb helyzet mutatkozott a többi főhatóságnál, ahol nem volt közvetlen felelőse a cigány kérdés megoldásának, ezért csak irányelvek, felhívások és körlevelek kiadásával tudtak hatást gyakorolni az irányításuk alá tartozó ágazatokra. Így hiányosan vagy egyáltalán nem kérték számon az érvényben lévő központi határozatok és utasítások végrehajtását, ami viszont hátráltatta a TKB egészének munkáját.

A társadalmi szervezetek közül a Hazafias' Népfront Országos Tanácsa, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, a Vöröskereszt Országos Elnöksége, a KISZ és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szervei segítették a cigány lakosság társadalmi beilleszkedését. Különösen sokat tett ennek megvalósításában a HN OT, amelynek keretében korábban a Cigány Fórum, majd az Országos Cigány Tanács működött, és jelenleg is aktívan segíti az OCT és a Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetségének munkáját.¹⁴ Az OCT az etnikum politikai érdekképviselőtét látja el, alapvető feladatának - az MSZMP politikája alapján más állami szervekkel és az egyházakkal együttműködve - a cigányság felemelkedésének elősegítését tekinti.

Tevékenysége során az állami- és társadalmi szervek felkérésére vagy saját kezdeményezéséből véleménynyilvánítási joggal rendelkezik, illetve különböző intézkedések megtételét szorgalmazhatja és jogosultsággal bír a cigány lakosságot érintő kérdések előkészítésében, valamint azok végrehajtásában.

Aktív segítségnyújtásban részesíti a népcsoport közéleti szereplésre alkalmas képviselőit, támogatja abban való részvételüket és mozgalmat szervez a cigányok körében felemelkedésük meggyorsítására. Mint az első ilyen "jogosítványokkal" rendelkező cigány szervezet, működéséhez nagy reményeket fűz mind a cigány lakosság, mind az egész magyar társadalom.

A többi társadalmi szerv tevékenysége - lehetőségeit tekintve - elmaradt az elvárásoktól, pedig mind a munkahelyi-, lakóhelyi- és a családi érintkezés színterei adottak lettek volna az eredményesebb munkavégzéshez.

Jelentős azoknak a pártszerveknek és KISZ- szervezeteknek,
tanácsoknak a száma, amelyek nem súlyának, társadalompoli-
tikai jelentőségének megfelelően foglalkoznak a cigánykér-
déssel, a nyomortelepek megszüntetésének ügyével. Sok az
általánosságban kimerülő előterjesztés, gyakori a problé-
mák formális kezelése. A határozatok végrehajtásának el-
lenőrzése nem kap elég figyelmet. Kevés helyen alakult ki
összehangolt tevékenység az érdekelt szervek között."¹⁵

2. A CIGÁNY LAKOSSÁG TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSE

2.1. A cigány lakosság helyzetének vizsgálata

2.1.1. Demográfiai adatok elemzése

2.1.1.1. Létszámuk változásai a különböző időközökben végzett felmérések szerint

A hazánkban élő cigány lakosság létszámának alakulása sajátos képet tükröz. Ebben szerepe volt a mindenkori politikai helyzet alakulásának is. Korábban, a statisztikai felmérések alkalmával többen letagadták származásukat - akik tehették - mivel számukra ez olyan megkülönböztetést eredményezett, ami sokszor megélhetésüket is veszélyeztette. Később, a feszültségek oldódásával viszont az nehezítette számbavételüket, hogy nem állt rendelkezésre az a kategória, amelynek alapján tisztázni lehetett volna, kit is neveznek, tartanak cigánynak.

Erről a szakirodalomban a legkülönbözőbb állásfogalások láttak eddig napvilágot. Egyesek azt tekintették cigánynak, akit környezete annak tartott, mások azt állították, aki annak vallotta magát. Néhányan anyanyelvük figyelembevételével különböztették meg őket. Akadtak, akik a cigány hagyományok őrzőit sorolták a cigányok közé.

Mindezekkel szemben a Politikai Bizottság 1961-es határozatában azokat tekintette cigánynak, akiknek integrációja folyamatban volt vagy még egyáltalán nem illeszkedtek be társadalmunkba.¹

E meghatározás előnyeként lehet megemlíteni, hogy a kérdést lényegénél fogva ragadta meg mind politikai-, mind szociológiai szempontból. Ugyanakkor pontatlanságra

utal, hogy a már beilleszkesztetteket nem tekintette cigánynak, így ennek alapján rendkívül nehéz lett volna empirikus kutatásokat folytatni, ezért célszerűbbnek tűnt a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézetének az 1971-es kutatása során alkalmazott meghatározást alapul venni, miszerint cigánynak tekintették azt, akit környezete annak tartott.²

A fogalom pontos megközelítése ez esetben sem teljes, hiszen a cigányokhoz közeli életmódot folytató nem cigányokat is be lehet ennek alapján sorolni ebbe a kategóriába. Megítélésem szerint az eddigi meghatározásokat figyelembe véve minden olyan személyt cigánynak kell tekinteni, aki rasszjegyei alapján származását tekintve az etnikumhoz tartozik, vallja is cigányságát és a környezete is annak tartja. Legfontosabbnak a származás szerinti hovatartozást tartom, attól függetlenül, hogy vállalja e cigányságát vagy a környezete annak tartja-e egyáltalán /pl.: az asszimilálódottak, a vegyes házasságból származók esetében stb./.

A továbbiakban - a fentiek figyelembevételével - a különböző időszakokban kronológiailag ismertetem létszámuk alakulását:

- A felszabadulást követően - első számbavételük alkalmával 1961-ben - 200 ezer főre becsülték a cigányok számát.³ Ez a felmérés nem tárt fel országos szintű adatokat sem területi elhelyezkedésükre, sem korösszetételükre vonatkozóan. Ebből kiindulva nem tükrözte reálisan létszámukat, mert figyelmen kívül hagyta a már asszimilálódottakat és csak a telepen élőket vette számításba. Jelentőségét viszont növelte, hogy megfelelő alapot biztosított a velük való további foglalkozáshoz.

- A következő az MTA Szociológiai Kutató Intézetének 1971-ben végzett reprezentatív felmérése⁴ már sokkal alaposabb és megbízhatóbb adatokkal rendelkezett az előzőhöz képest. Létszámukat 320 ezer főben állapította meg.⁵ Az 1961-es adatoktól eltérően itt már azokat sorolták a cigányok közé, akiket környezetük annak tartott. A felmérés megbízhatóságát igazolta, hogy az ország különböző részein - városokban és falun - végezték a mintavételt, így a cigány lakosság két százalékát megkérdezve vonták le következtetéseiket.⁶ Ennek alapján lehetővé vált egy olyan átfogó kép kialakítása, amely az eddigi legpontosabb adatokat szolgáltatatta létszámukról, területi elhelyezkedésükről, anyanyelvi megoszlásukról, iskolázottságukról, lakás-, kereseti-, jövedelmi- és foglalkozási viszonyaikról.

Mindez megkönnyítette az egymástól elkülönülten élő csoportjaik jobb megismerését, összehasonlítását. A vizsgálat szerint életformájukat és foglalkozási struktúrájukat tekintve hat területi egységre osztották fel a magyarországi cigány lakosságot. Ez megközelítő pontossággal tükrözte létszámukat, valamint az össznépességhez viszonyított arányukat, ami az 1-es táblázaton látható.

(Forrás: az MTA 1971-es felmérési adatai.)

A régiókanti adataink szerint legtöbben a Keleti-
ben 72 000 fő, legkevésbé pedig a Nyugat-Dunántúli-
ben 3 300 fő éltek, a többiben 5 % eltéréssel közelítet-
tek egymáshoz 40 000 - 65 000 főig. A legjobb letele-
ségi és a legrosszabbul képviselő régiók közötti külön-
ség 70 000 fő /21,7 %/.

- Az egyes régiókban a 2-es táblázaton látható megyéket so-
rozták, amelyeket a későbbiekben végrehajtott felmérések
alapján is jelentettek. Ezt a számbavételt a lárcakezdő

1. táblázat

A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ CIGÁNY LAKOSSÁG LÉTSZÁMA RÉGIÓN-
KÉNT⁷

Régió neve	A cigány népesség		Az össznépességen belüli aránya /%/
	száma /fő/	megoszlása/%/	
Cigány népesség összesen:	320 000	100	3,0
Ebből:			
Keleti régió	75 000	23,1	5,0
Északi régió	65 000	20,4	5,0
Alföldi régió	50 000	16,1	3,0
Budapesti régió	60 000	19,0	2,0
Dél-Dunántuli régió	65 000	20,0	4,0
Nyugat-Dunántuli régió	5 000	1,4	1,3

/Forrás: az MTA 1971-es felmérési adatai./

A régiónkénti számadatok szerint legtöbben a Keleti-ben /75 000 fő/, legkevesebben pedig a Nyugat-Dunántúli-ban /5 000 fő/ éltek, a többiben 5 % eltéréssel közelítettek egymáshoz /50 000 - 65 000 főig/. A legtöbb lélekszámot és a legkevesebbet képviselő régiók közötti különbség 70 000 fő /21,7 %/.

- Az egyes régiókba a 2-es táblázaton látható megyéket sorolták, amelyek a későbbiekben végrehajtott felmérések alapját is jelentették. Ezt a számbavételt a Tárcaközi

Koordinációs Bizottság rendelte el, s hajtotta végre a megyei cigányügyi titkárok bevonásával 1977-1978-ban.

A tanácsi felmérések során kapott adatok megbízhatósága abban rejlett, hogy a velük kapcsolatos határozatok végrehajtásának ellenőrzése a hetvenes évek elején következetesebben érvényesült, mint korábban. Ez alaposabb számbavételüket igényelte, ami összességében nem sokkal tért el az 1971-ben kapott kutatási eredményektől, hiszen az 5 000 fő különbség csupán 1,6 %-os növekedést mutatott.

Az 1961 és 1971 közötti eltérés viszont már számottevő volt, mert a kimutatás alapján 120 000 fővel, azaz 60 %-kal nőtt létszámuk az előző időszakhoz viszonyítva.

- Végül a Központi Statisztikai Hivatal 1983-ban megjelentetett adatait ismertetem, amely szerint 380 000 főt tartottak nyilván a Magyarországon élő cigányok közül. Felosztásukat - régióként és megyéenként - a 3-as számú táblázat mutatja be.

A táblázatok adatait értékelve megállapítható, mennyiben térnek el a különböző felmérések mutatói egymástól. A régiókat és egyes településeket tekintve látható, hogy ekkor már hazánk egész területén éltek cigányok, de egyenetlenül helyezkedtek el az ország egyes körzeteiben.

Ugyanakkor összevetve a két felmérést, létszámukban ugrásszerű növekedés érzékelhető. Az 1971-ben meglévő adataikhoz viszonyítva 1978-ban az Északi régióban éltek a legtöbben, legkevesebben viszont továbbra is a Nyugat-Dunántúli területen voltak. Az Alföldi és a Dél-Dunántúli régióban arányuk mérsékelten emelkedett.

2. táblázat

A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ CIGÁNY NÉPESSÉG RÉGIÓK ÉS
MEGYÉK SZERINTI MEGOSZLÁSA AZ 1977-1978. ÉVBEN⁸

MEGYÉNKÉNT 1983-BAN

Régió és megye neve	A cigány népesség		Az össznépességen belüli arány %/
	száma /fő/	megoszlá- sa %/	
Cigány népesség összesen:	325 000	100,0	3,0
Ebből:			
I. KELETI RÉGIÓ:	62 000	19,1	3,8
1. Szabolcs-Szatmár m.	36 000	11,1	5,7
2. Hajdú-Bihar megye	17 000	5,2	3,0
3. Békés megye	9 000	2,8	2,0
II. ÉSZAKI RÉGIÓ:	89 000	27,4	6,3
4. Borsod-Abaúj-Z.	56 000	17,3	6,9
5. Heves m.	17 000	5,2	4,8
6. Nógrád m.	16 000	4,9	6,5
III. ALFÖLDI RÉGIÓ:	37 000	11,4	2,5
7. Csongrád m.	6 000	1,8	1,3
8. Bács-Kiskun m.	10 000	3,1	1,7
9. Szolnok m.	21 000	6,5	4,5
IV. BUDAPESTI RÉGIÓ:	61 000	18,8	1,7
10. Budapest	30 000	9,2	1,5
11. Pest m.	20 000	6,2	2,1
12. Fejér m.	5 000	1,5	1,2
13. Komárom m.	6 000	1,9	1,9
V. DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ:	66 000	20,3	3,7
14. Baranya m.	22 000	6,8	5,1
15. Tolna m.	11 000	3,4	4,1
16. Somogy m.	20 000	6,2	5,5
17. Zala m.	6 000	1,8	2,2
18. Veszprém m.	7 000	2,1	1,6
VI. NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ:	10 000	3,0	1,4
19. Győr-Sopron m.	4 000	1,2	0,9
20. Vas m.	6 000	1,8	2,1

/Forrás: A TKB 1978-as felmérési adatai/

3. táblázat

A CIGÁNY NÉPESSÉG MEGOSZLÁSA RÉGIÓNKÉNT ÉS
MEGYÉNKÉNT 1983-BAN⁹

Régió és megye neve	A cigány népesség		Az össznépességen belüli aránya /%/
	száma /fő/	megoszlása /%/	
Cigány népesség összesen:	380 000	100,0	3,56
Ebből:			
I. KELETI RÉGIÓ:	73 656	19,39	4,47
1. Szabolcs Szatmár m.	41 770	10,99	7,13
2. Hajdú-Bihar m.	21 990	5,79	3,98
3. Békés m.	9 896	2,61	2,31
II. ÉSZAKI RÉGIÓ:	109 584	28,84	7,29
4. Borsod-Abaúj-Z. m.	73 906	19,45	9,23
5. Heves m.	18 013	4,75	5,20
6. Nógrád m.	17 665	4,64	7,45
III. ALFÖLDI RÉGIÓ:	39 375	10,36	2,79
7. Csongrád m.	7 360	1,93	1,62
8. Bács-Kiskun m.	10 200	2,69	1,81
9. Szolnok m.	21 815	5,74	4,94
IV. BUDAPESTI RÉGIÓ:	76 435	20,11	2,18
10. Budapest	41 377	10,87	2,90
11. Pest m.	22 119	5,83	2,25
12. Fejér m.	6 214	1,63	1,47
13. Komárom m.	6 765	1,78	2,09
V. DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ:	70 456	18,54	3,94
14. Baranya m.	23 495	6,18	5,43
15. Tolna m.	10 396	2,73	3,88
16. Somogy	20 548	5,41	5,75
17. Zala m.	8 987	2,36	2,84
18. Veszprém m.	7 030	1,86	1,80
VI. NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ:	10 494	2,76	1,61
19. Győr-Sopron m.	3 880	1,02	0,90
20. Vas m.	6 614	1,74	2,33

/Forrás: KSH 1983. évi adatai/

2.1.1.2. Területi elhelyezkedésük

Létszámuk alakulását nehéz elkülöníteni területi tagozódásuktól, amit már a korábban bemutatott táblázatokon is láthattunk, mivel a kettő egymással összefüggésben vizsgálva érthető meg igazán. Régióként összevetve az adatokat a következő figyelhető meg: a hetvenes években, különösen az Alföldi- és a Keleti régióban csökkent, a Dunántúli-, a Budapesti- és az Északi régióban folyamatosan növekedett, a nyolcvanas évektől kezdve pedig fokozatos emelkedés mutatható ki.

Ezek a változások elsősorban az urbanizációnak tudhatóak be, amelynek során könnyebben jutottak munkalehetőséghez, lakáshoz, s így felemelkedésüket is biztosítottabbnak látták.

Az 1971-es adatok szerint 78 %-uk községekben élt és csak 22 %-uk volt városi lakos.¹⁰ Elhelyezkedésük a nem cigány lakossághoz viszonyítva ugyanebben az időben 50-50 %-ban oszlott meg a városi és falusi emberek aránya között.¹¹ Mozgásukra nagy hatással volt a lakásszerzés lehetőségének reménye, ami megoldását követően segítette a telepi viszonyok megszüntetését is. Letelepedésük a későbbiekben stabilabbá tette az adott helyhez való kötődésüket, s ez minimálisra csökkentette a megyék, a városok és a falvak közötti vándorlásukat.

Hazánk 3 212 települése közül 1 955-ben - a lakott területek 61 %-án - éltek cigányok.¹² Egyes helységeken létszámuk néhány száz és több ezer főt is elérte.¹³ Mindig is fontos mutatója volt a cigányságnak a telepen, illetve nem telepen történő elhelyezkedése. 1971-ben 210 000 fő élt telepi körülmények között, s ez a cigány lakosság kétharmadát

jelentette.¹⁴ Közülük 170 000 fő községekben, több, mint 30 000 fő vidéki városokban és 7 000 - 8 000 fő Budapesten lakott.¹⁵

A CIGÁNY LAKOSSÁG TELEPÜLÉSI VTSZONYAI 1978-BAN¹⁷

Ez az arány 1978-ban sokkal kedvezőbb képet mutatott. A 325 000 cigányból már csak 81 100 fő volt telepi lakos, ami az összlétszámuk 25 %-át tette ki.¹⁶ Megyéenkénti megoszlásukat a 4. táblázat adatai szemléltetik.

Rangsor, megye	A cigány lakosság		
	szám összesen	Ebből telepen élők	
		szám	százalékos arány a megye cigány népességéhez viszonyítva
MAGYARORSZÁGON ÖSSZESEN:	325 000	81 000	25,00
- ebből:			
1. Budapest	30 000		
2. Vas megye	5 000	120	2,4
3. Vasvár	7 000	700	10,0
4. Győr-Sopron	4 000	437	10,9
5. Somogy	20 000	2 293	11,4
6. Baranya	22 000	2 570	11,7
7. Tolna	11 000	1 322	12,0
8. Békés	9 000	1 376	15,3
9. Hajdú-Bihar	17 000	3 290	19,3
10. Szabolcs-Szatmár	36 000	7 200	20,0
11. Zala	6 000	1 387	23,1
12. Bors-Abaúj	10 000	3 000	30,0
13. Nógrád	16 000	4 800	30,0
14. Abony	6 000	1 860	31,0
15. Csongrád	6 000	2 160	36,0
16. Barany-Baja	56 000	22 000	39,3
17. Pest	20 000	8 000	40,0
18. Szolnok	21 000	8 526	40,6
19. Fülöp	5 000	2 150	43,0
20. Heves	17 000	7 984	47,0

4. táblázat

A CIGÁNY LAKOSSÁG TELEPÜLÉSI VISZONYAI 1978-BAN¹⁷

Rangsor, megye	A cigány lakosság		
	száma összesen	Ebből telepen élők	
		száma	százalékos aránya a megye cigány népességéhez viszonyítva
MAGYARORSZÁGON ÖSSZESEN:	325 000	81 000	25,00
- ebből:			
1. Budapest	30 000	-	-
2. Vas megye	6 000	120	2,5
3. Veszprém	7 000	700	10,0
4. Győr-Sopron	4 000	432	10,8
5. Somogy	20 000	2 283	11,4
6. Baranya	22 000	2 570	11,7
7. Tolna	11 000	1 322	12,0
8. Békés	9 000	1 376	15,3
9. Hajdú-Bihar	17 000	3 230	19,0
10. Szabolcs-Szatmár	36 000	7 200	20,0
11. Zala	6 000	1 387	23,1
12. Bács-Kiskun	10 000	3 000	30,0
13. Nógrád	16 000	4 800	30,0
14. Komárom	6 000	1 860	31,0
15. Csongrád	6 000	2 160	36,0
16. Borsod-Abaúj- Zemplén	56 000	22 000	39,3
17. Pest	20 000	8 000	40,0
18. Szolnok	21 000	8 526	40,6
19. Fejér	5 000	2 150	43,0
20. Heves	17 000	7 984	47,0

A későbbiekben tovább csökkent a telepen élő cigányok száma, s a nyolcvanas évek elejére már 10 % alatt volt, ami népességükből mintegy 33 000 főt jelentett.¹⁸ A számadatok alapján látható, hogy óriási fejlődés történt ezen a területen, hiszen a telep felszámolás kezdetén több, mint 70 %-uk élt hasonló körülmények között.¹⁹ Ugyanakkor a szakminisztérium /ÉVM/ felmérései egy-két év elteltével bizonyos fokú növekedést mutattak. Az 1985-ben telepen élők számát 41 721 főben, arányát pedig 11 %-ban jelölték meg.²⁰ Az eltérések feltételezhetően az összlétszámuk emelkedésével magyarázhatók.

Arányukat vizsgálva megállapítható, hogy rendkívül eltérő nagyságrendet és gyakoriságot tükröz területenként. Ezekre részben bizonyos társadalmi- gazdasági, részben történelmi- tradícionális összefüggések adnak magyarázatot. Hazánk minden megyéjében éltek cigányok, megyénkénti megoszlásuk 1977-1978-ban 1,2 % és 17,3 %, 1979-1981-ben 1,1 % és 18 %, valamint 1983-ban 1,02 % és 19,45 % között mozgott.²¹ Összlétszámuk számottevően magas volt Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár megyékben, ahol együttesen több, mint 30 %-uk lakott. Ezzel szemben a legkevesebben Komárom-, Győr-Sopron- és Fejér megyékben éltek, s a lakosságon belüli arányuk is igen alacsony, 0,9 - 1,78 %-ot mutatott.²²

Területi elhelyezkedésük letelepedésüket követően a nyolcvanas évekre állandósult. A városokban 30 %-uk, a falvakban pedig 70 %-uk élt.²³ A városba áramlásuk ekkorra lelassult, amely várhatóan majd tovább folytatódik a munkalehetőségek helyi gyarapodása, lakásgondjaik mérséklődése és a csökkenő előítéletek tendenciája eredményeként. A jövőben hasonlóan nagyobb lesz közülük a falun

élők száma, mivel az ottani életmódjuk, életkörülményük sokkal jobban hasonlít hagyományos életvitelükhöz, mint a városban élő cigányoké.

A területi viszonyaik elemzésénél szükségesnek tartom vázolni nyelvi tagozódásuk szerinti elhelyezkedésüket is. Ennek bemutatására a hetvenes évek elején készített reprezentatív felmérés adatai álltak rendelkezésemre. A tanulmány alapján háromnegyed részüket /71 %/ magyar anyanyelvűnek /224 000 fő/, valamivel több, mint egyötödöt /21,2 %/ cigány anyanyelvűnek /61 000 fő/, 7,6 %-ukat román anyanyelvűnek /25 000 fő/ és 0,2 %-ukat egyéb anyanyelvűnek tekintették.²⁴ Az egyes régiókon belül nyelvcsoportonkénti megoszlásuk is eltérő képet mutatott, amit az 5. táblázat adatai szemléltetnek.

5. táblázat

A CIGÁNY LAKOSSÁG NYELVCSOPORTONKÉNTI MEGOSZLÁSA
AZ EGYES RÉGIÓKON BELÜL²⁵

Régió neve	magyar	cigány	román	összesen
	anyanyelvű			%
I. Keleti	77,0	21,6	1,4	100
II. Északi	77,1	20,0	2,9	100
III. Alföldi	75,0	19,3	5,7	100
IV. Budapesti	71,8	24,1	4,1	100
V. Dél-Dunántúli	49,7	20,2	30,1	100
VI. Nyugat-Dunántúli				

/Forrás: Az MTA 1971-es felmérési adatai/

Mint látható, dunántúli megyéinkben lakott a román anyanyelvű cigányok döntő többsége - a teljes cigány népesség 30 %-a - a többi régióban viszont alig települtek. Más helyzetet tükrözött a magyar- és a cigány anyanyelvűek csoportja, mert sokkal egyenletesebb szóródást mutattak. A megyék többségénél a magyar anyanyelvűek tették ki a cigányság háromnegyed részét, a Dél-Dunántúli régióban 50 %, Baranya- és Somogy megyékben ugyanakkor 10 % alá esett arányuk. A három nyelvcsoporthoz közül a cigány anyanyelvűek területi elhelyezkedése mondható legeggyöntetűbbnek, mert valamennyi régióban megközelítette a 20-25 %-ot.

A település-típusonkénti anyanyelvi elhelyezkedésük érdekes képet mutatott, amit a 6. táblázaton láthatunk.

6. táblázat

A CIGÁNY LAKOSSÁG ANYANYELVI CSOPORTOK SZERINTI
ELHELYEZKEDÉSE TELEPÜLÉS-TÍPUSONKÉNT SZÁZALÉKBAN
KIFEJEZVE²⁶

Település-típusok	magyar	cigány	román
	anyanyelvű		
Budapest	8,3	9,9	-00,0
Vidéki városok	15,5	11,5	6,2
Községek	76,2	78,6	93,8
ÖSSZESEN /% /	100,0	100,0	100,0

/Forrás: Az MTA 1971-es felmérési adatai/

A táblázat adatai szerint arányukat vizsgálva - az összes cigány százalékában - Budapesten és a vidéki városokban kevesebb a magyar anyanyelvű cigányok száma, mint falun. Érdeemes megemlíteni, hogy Budapesten egyáltalán nem találtak román anyanyelvűeket, ugyanakkor több, mint kilenc-tized részük falun lakott. Település-típusonként megköze-lítően azonos volt létszámuk az összes cigány lakosság lét-számához viszonyított anyanyelvi csoportmegoszlás százalé-kával. Feltehetően napjainkban is hasonló elhelyezkedésük, mint az 1971-es adatfelvétel idején volt.

A következőkben tekintsük át a 7. táblázat adatai se-gítségével a település-típusonkénti anyanyelvi megoszlá-sukat százalékos arányban kifejezve.

7. táblázat

A CIGÁNY LAKOSSÁG LÉTSZÁMA TELEPÜLÉS-TÍPUSONKÉNT AZ ANYANYELVI CSOPORTOK SZÁZALÉKÁBAN²⁷

Település-ti- pusok	magyar	cigány	román	Együtt
	anyanyelvű			%
Budapest	73,8	26,2	-	100,0
Vidéki városok	79,1	17,4	3,5	100,0
Községek	69,3	21,3	9,4	100,0
Együtt	71,1	21,3	7,6	100,0

/Forrás: Az MTA 1971-es felmérési adatai/

Az egyes település-típusokon élő anyanyelvi csoportokat elemezve megállapítható, mintegy 10 % eltéréssel közelítették egymáshoz az etnikum magyar anyanyelvű csoportjai. Hasonló helyzetet tapasztalhattunk a cigány anyanyelvűeknél, míg a román anyanyelvűek esetében alig volt 6 % a különbség, ha nem vettük figyelembe a budapesti adatokat.

Területi elhelyezkedésüket tekintve a vizsgált időszakban lényeges változás nem történt. Megfigyelhető azonban, hogy mozgásuk elsősorban a városok peremkerületei, valamint a falvak belseje felé irányult. Az új telepek egy része sok helyen egybeépült a községek, városok házaival, ami nagymértékben hozzájárult elszigeteltségük csökkenéséhez. Települési viszonyaik változásában szerepet játszott az iparosodás, amelynek során viszonylag szélesebb körű munkavállalási- és jövedelemszerzési lehetőségekhez jutottak. Ezek bővülése folyamatos migrációt indított meg körükben, amit figyelembe vettek az Országos Településfejlesztési Konceptió 1971-ben történő elfogadásakor is.²⁸ A kialakult körülmények kedvezően befolyásolták lakásvásárlásukat azokban a községekben, amelyek a településhálózat rendszerében előnytelen pozíciójúak maradtak, így a lakóhelyenként leértékelődött házakhoz olcsóbban juthattak, mint más településeken.²⁹

A telepek felszámolása során a részükre biztosított kölcsönök elősegítették néhányuk lakásgondjának megoldását, miközben a falvak létszámnövekedését is eredményezték.³⁰ A városokba való beáramlásuk viszont nem mindig járt együtt életkörülményeik megváltozásával, hiszen ennek komoly költségvetési kihatásai voltak, ezért leginkább a városok periferiáján vagy annak agglomerációs övezetében tudtak csak letelepedni.³¹ A városiasodás sok esetben előnytelenebb volt számukra, mint a faluba költözötteknek. A lakosság többsé-

géhez viszonyítva megállapítható, bevándorlásuk a városokban lassabban ment végbe, mint a nem cigányoknál. Ebből következik, hogy az ott lakó cigányok aránya az össznépességhez képest alacsonyabb. Települési viszonyaikat figyelembe véve létszámuk a kevésbé iparosodott régiókban és a településhierarchia alsóbb szintjein magasabb volt. Következésképpen az ilyen körülmények között élők élet- és lakáskörülményeinek különbségei megfeleltek a lakosságra jellemző területi eltéréseknek is.³²

2.1.2. A cigány lakosság egészségügyi helyzete

Sokakban megfogalmazódik a kérdés, vajon mi az oka a cigányok körében előforduló gyakori csecsemőhalandóságnak, korai munkaképtelenségnek, az alacsony átlagéletkornak stb. Tanulmányomban arra vállalkoztam, hogy az érintett problémák okainak felvázolásával - az e témakörökben eddig megjelentetett publikációk segítségével - és a jelenségek rövid ismertetésével bemutatom beilleszkedési nehézségeiket okozó egészségügyi helyzetüket, mintegy szorgalmazva a megoldási módok keresését is. Azt tudjuk, hogy életkörülményeik szoros összefüggésben vannak egészségi állapotukkal, így a magyarázatot ezen keresztül kell keresni.

A letelepedés újtípusú életforma megteremtésével járt együtt, ami pozitívan hatott tradicionális helyzetük megváltoztatására. Ez különösen a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolását követően jelentkezett, mivel megszűntek az egészségtelen életmódjukat kiváltó okok. A cigány lakosság többsége - mintegy 70 %-a /210 000 fő/ - a hetvenes években telepi körülmények között élt.³³ Ezeknek meghatározó szerepe volt az elemi szintű higiéné kialakulására. Nehezítette érvényesülésüket az évszázadokon keresztül beidegződött alacsony egészségügyi kultúrszintjük,

valamint az a tény, hogy hátrányos helyzetük felszámolásával egyidejűleg sem tudtak változtatni megszokott életvitelükön. Hiányzott az ehhez szükséges igényük, ismertetük, aktivitásuk, illetve gazdálkodási- és szervezési készségük. Először is a legfontosabb teendő azon feltételek megteremtésével járt együtt, amelyek az anyagi jellegű juttatásokon kívül a tudati tényezők kialakításával elősegítette a fejlődésükben meglévő elmaradottságuk megszüntetését.

Az Egészségügyi Világszervezet /FAO/ egyik - ezzel kapcsolatos - megállapítása a következőképpen fogalmazta meg a szervezet álláspontját: "Minden embercsoport rendelkezik azon tulajdonságokkal és lehetőségekkel, amely a felemelkedés lehetőségét magában hordja."³⁴ Hasonló megfontolás vezérelte az MSZMP KB Politikai Bizottságát, amikor 1961-ben - helyesen - döntött fokozatosan történő letelepítésükről, foglalkoztatottságuk megoldásáról, kulturális színvonaluk és egészségügyi helyzetük megjavításáról.³⁵ Ugyanakkor kutatásaim alapján megállapítottam, hogy az ebből adódó feladatok végrehajtása nem volt zökkenőmentes, sőt maradéktalanul még ma sem sikerült egy részüket megszüntetni. Vannak olyan betegségek, amik - a cigány lakosság többségére jellemző rasszikus adottságaik ellenére - elég gyakran előfordultak körükben, s hátrányt jelentettek mind iskolai tanulmányaik folytatásában, mind munkavégzésükben. A társadalomban elfoglalt helyük és szerepük szempontjából mindezek meghatározó jelleggel bírtak, ezért célszerűnek tartom bemutatni a legismertebbeket, a leggyakrabban előfordulókat, a betegségüket kiváltó okok szerint csoportosítva:

A lakáskérdés megoldatlanságához³⁶ sorolható a telepek áldatlan állapota /állaga, kommunális ellátottsága stb./, ami a léguti megbetegedések előidézője lehet.

Leginkább a tüdőgyulladás, a léguti hurut, a krónikus hörghurut és az asztmás megbetegedések fordultak elő. Az idejében történő gyógyításuk elmaradása munkaképtelenséget eredményezett.

A nagyfokú dohányzásnak³⁷ nem csupán élvezete, de az egészségtelen lakókörnyezetben elszenvedett füstös levegő is káros hatással van - különösen a fiatal szervezetre. Akik ilyen körülmények között élnek, növeli a léguti megbetegedésre való hajlamukat, valamint közvetlenül hat a szív-koszorúér-megbetegedésére, a tüdőrákra, a terhességre és a születendő gyermek súlyára. Az orvosok megfigyelték, hogy az erősen dohányzó anyák újszülötteinek súlya átlag 150-300 grammal elmaradt a nem dohányzó terhesek által világra hozott gyermekek súlyától. A cigány csecsemők raszikus adottságaiból adódóan eleve alacsonyabb születési súllyal /2860 gramm/³⁸ jönnek a világra, így ha az anya ráadásul még dohányzik is, számottevő eltérést észlelhetünk a nem cigány gyermekek születési súlyához képest /3150 gramm/.³⁹ Ebben, a korábban említett származási adottságaik mellett, jelentős szerepet játszanak az átlagostól rosszabb szociális- és kulturális körülményeik.

A lakóépületek túlzusfoltságánál⁴⁰ meg kell említeni, hogy a cigányoknál aránytalanul magas az egy közös helyiségben élők száma, s ez könnyebben előidézheti a legkülönbözőbb fertőzések gyors elterjedésének feltételeit, ami leginkább cseppfertőzéssel és a közvetlen érintkezéssel terjedő betegségeknek kedvez. Ide sorolható a tetvesség, a rühesség, a bélférgesség és a tüdőtuberkolózis.

Táplálkozásukban⁴¹ az egyoldalú étkezés alultápláltságot eredményez, amely általában a fehérje- és kalória-hiány következménye. A vitaminszegénységgel együtt főleg

a hurutok, a különböző testtartási rendellenességek, az angolkóros állapot kialakulásához vezetnek. A táplálkozás elégtelenségének tünetei - változatosságuk ellenére - szinte valamennyi szervet, szervrendszert érintenek, ezért a telep körülmények között élő cigányok egészségügyi panaszának fő okait jelentik. Alapvetően a következő betegségek is erre vezethetők vissza:

- a krónikus léguti betegségek;
- a vérszegénység;
- az alacsony vérnyomás;
- a tüdő-, máj- és vesebetegségek;
- a testi fejlődésben való visszamaradottság;
- az izomgyengeség;
- egyes csontdeformitások;
- a gyakori koraszülések;
- az alacsony születési súly;
- a csökkent munkabírási;
- a fejlődési rendellenességek;
- a méhen belüli életben fejlődésük elmaradása;
- a gyakori csecsemő- és kisgyermekkorai megbetegedések;
- és a 10-15 évvel rövidebb élettartam.

Koraszülésüket⁴² tekintve már az előzőekben - a b/ pontban - utaltam a betegségeket kiváltó okokra. Itt részletesebben is foglalkozom vele, mivel gyakoriságát tekintve a koraszülések száma /20 % feletti/ sokkal magasabb, mint a nem cigány szülőanyák esetében /11 %/.⁴³

A szülés közben és az azt követő időszakban jelentkező károsodás gyakran az idegrendszeri megbetegedések kialakulásához vezethet, ugyanakkor később szellemi fejlődésükben történő visszamaradásukat eredményezheti. A kis születési súlyuk sokszor behozhatatlan hátránnyal járhat fizikai, testi erőnlétük megalapozásánál, s felnőttkorban pedig egyéb problémák is jelentkezhetnek belőle/pl.: az átlagosnál

gyakoribb megbetegedési hajlam, a testi gyengeség, a munkavégző képesség kisebb hatékonysága stb./. Jellemző jelenség a lányok körében a túl fiatalon - 12-14 éves korban - vállalt gyermekáldás és a terhességek gyors egymásutánisága /a két gyermek születése közötti várakozási idő átlagosan 20 hónap, de 30 %-uknál nem éri el az egy éves időtartamot sem/.⁴⁴ Igen súlyos következményekkel jár még a terhesség alatti túlzott alkoholfogyasztás, ami szintén maradandó nyomokat hagyhat az újszülöttek szellemi fejlődésében.

Az alkohol káros hatását⁴⁵ szinte már társadalmi jelenségként emlegetik. A cigányok között még inkább feltűnő az alkoholfogyasztást követő magatartási normák megsértésének esetei. Sajnos, nemre és korra való tekintet nélkül képviseltetik magukat az alkoholisták táborában. Leginkább a telepen élő cigány közösségek soraiból kerülnek ki a mértéktelen alkoholfogyasztók. Legsomorúbb, hogy egyre növekszik az erősen alkoholizáló fiataikorúak, de a gyermekkorúak tábora is.

A társadalomra gyakorolt hatása mellett igen káros az egyén környezetére, ezért az eddigieknél nagyobb alkohellelles propagandával kellene fellépni ellene. Nehezíti helyzetüket az a szemléletmód, miszerint a rossz életkörülményeik alakulásával magyarázzák a kiváltó okokat, holott ez senkit sem jogosít fel az ivásra. A szeszesitalok túlzott fogyasztása különösen az idegrendszeri megbetegedésekhez, a szellemi fejlődésben történő visszamaradáshoz, máj- és szívbetegségek kialakulásához járulnak hozzá. Gyógyításuk szorgalmazása nemcsak a cigányoknál, hanem a lakosság többi részénél is igen fontos társadalmi feladatot jelent. Itt kell megemlítenem a narkomániában szenvedő fiatalok sokaságát, akik között szép számmal találhatók cigány származásúak is.

A fenti betegségek többsége sajnos elég gyakori, főként a közép- és az idősebb korosztályúaknál. A beilleszkedésüket követően megváltozott életszemléletük, életmódjuk eredményeként szerencsére a fiataloknál már jobb a helyzetkép a korábbiakhoz képest. A változásokat mind a politikai-, mind az állami vezetés értékelte. A továbbiakban a különböző dokumentumokban szereplő adatok felhasználásával ismertetem ezek lényegesebb jellemzőit.

Ezek alapján megállapítható, hogy a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásával fokozatos javulás tapasztalható minden korcsoportjuknál. Az Egészségügyi Minisztérium 1985-ben készített értékelő-elemző számadatai is ezt érzékeltetik.⁴⁶ A hetvenes évek elején azonban ez korántsem így alakult. Az egy főre jutó élveszületések száma a cigányoknál 32 ezrelék volt a 15 ezrelék nem cigány újszülöttekkel szemben.⁴⁷ Ez tehát több, mint kétszerese a magyar lakosságnak, amiből többen - tévesen - arra következtettek, ha a jövőben is ilyen ütemű lesz létszámuk növekedése, akkor eszerint évi átlagban 10 000 cigány gyermek születik, tehát minden 15. születendő gyermek cigány lesz.⁴⁸ Ezért úgy értékelték, hogy nemzetünk egy idő után "elcigányosodik". Számvetésüknél azonban figyelmen kívül hagyták a nagymérvű csecsemőhalandóságukat, ami a hetvenes évek elején kétszer-háromszor magasabb volt az országos átlagnál.⁴⁹ A nyolcvanas évekre viszont alig csökkent, még mindig kétszeresét tette ki az előbbinek.⁵⁰

A cigányok átlagéletkora is alacsonyabb. Az időskorúak közel 10 %-a érte csak el a nyugdíjkorhatárt, ez az országos átlag felét jelentette. Elhalálozási arányuk - az összes korcsoportjukban - az utóbbi másfél évtizedben jelentősen javult, de így is az összlakossághoz képest másfél-kétszerese.⁵¹ Átlagos életkoruk a hetvenes évek végén

10-15 évvel alacsonyabb volt, mint a magyar lakosságé. A fentiekből kitűnik, egyenlőre nem kell a társadalomnak tartani attól, hogy az elkövetkezendő 15-20 évben számottevően növekszik létszámuk.

Érdemes viszont megemlíteni a sorköteles cigány fiatalok egészségi állapotában bekövetkezett pozitív javulást. Ennek ellenére a fejlődési elmaradottságuk így is háromszoros, a különböző krónikus betegségek miatt felmentettek aránya kétszeres és a szellemi elmaradottságból kifolyólag be nem sorozhatók száma 7-8-szor magasabb volt a hasonló korú nem cigány fiatalokhoz viszonyítva.⁵² Ugyanakkor a hiányos gyermekkori táplálkozás következményei náluk jelentkeztek leginkább, de ezzel együtt a többi felnőtténél is gyenge erőnlétet, gyakori betegeskedést, a nehéz fizikai munkára való alkalmatlanságot mutattak ki. Különösen a cigány férfiaknál, akiknek a hetvenes évek elején 7,3 %-uk munkaképtelen volt, míg a nem cigány férfiak közül csak 2,7 % tartozott ebbe a kategóriába.⁵³

Mindezt a rossz egészségi állapotuknak tudták be, ami gyakran vezetett korai öregedéshez, illetve fizikai össze-roppanáshoz. Ezért már 30-40 éves korukban sokukat 10-15 év munkaviszony után nyugdíjazták.⁵⁴ Egészségügyi kultúrálatlanságuk következtében sokan nem vették igénybe a számukra felkínált lehetőségeket és a kötelező egészségügyi előírásokat sem teljesítették. Különösen a hetvenes évek elején jellemezte ez hozzáállásukat, amikor még kevés eredménnyel járt az időszakonkénti védőoltásokon való megjelenésük. Hasonlóan sikertelennek bizonyult a családtervezésre és a születésszabályozásra irányuló felvilágosító munka is. Ez főként a tudatilag elmaradottak körében mutatkozott meg. A magas gyermekszületések száma szintén nehezítette a szociálpolitikai intézkedések megvalósulását, mivel akadtak,

akik a gyermekgondozási segélyre alapozták jövőendő életüket. Így a gondok inkább szaporodtak, minthogy csökkenetek volna, mert legtöbbjük - a kapott segélyek ellenére - képtelen volt eleget tenni a gyermekek gondozásával, nevelésével járó kötelezettségeknek. Az ilyen szülői hozzáállás eredményeként igen sok gyermek került állami gondozásba.

A hetvenes évek végén mérhetően javult egészségügyi helyzetük, ugyanakkor az elért eredmények mégsem feleltek meg a kívánt elvárásoknak. Leginkább a telepeken változtak meg körülményeik, fokozatosan visszaszorultak a járványos betegségek, de a megoldatlan lakásviszonyaik továbbra sem segítették a kulturáltabb életmód kialakulását, sőt legtöbbször negatívan hatottak egészségi állapotukra.

A koraszülések száma még mindig magas, nem sokat változott a csecsemőhalandóság aránya sem és gyakori a felnőttek közötti megbetegedés.⁵⁵ Sajnos növekvő tendenciát tapasztalhattunk az alkoholfogyasztásban is. Már nemcsak a férfiak, hanem a nők számaránya is számottevő. A nyolcvanas évek elején a cigány nők 60 %-a alkalomszerűen, 10 %-a rendszeresen fogyasztott alkoholt.⁵⁶ Jelentősen változott időközben családtervezésük, amely maga után vonta születésszámuk csökkenését, s ezzel nagyobb lehetőség nyílt számukra munkavállalási igényük kielégítéséhez. Megváltozott szemléletüket igazolta, hogy a szülőképes korú cigány nők mintegy 66 %-a védekezett valamilyen módon, közülük is 60 % a legkorszerűbb óvszereket vette igénybe.⁵⁷ A méhen belüli eszközök használata tekintetében háromszoros gyakoriságot lehetett tapasztalni a nem cigány szülő nőkhöz viszonyítva. A hormonális tabletták szedésétől viszont idegenkedtek.⁵⁸ A nyolcvanas években még mindig nem volt megnyugtató a koraszülöttek és a kis születési súllyal világra jöttek aránya, mivel helyenként a számadatok többszörösen meghaladták az országos átlagot.⁵⁹

Táplálkozási szokásaikban sem történt kielégítő változás, mert továbbra is a szegényes, kevésbé változékony ételféleségeket fogyasztották. Pozitívnak értékelhető azonban a magas számú anyatejes táplálás aránya, ami kedvezően hatott a gyermekek fejlődésének megalapozására. Ugyanakkor nem szabad elhallgatni, hogy - ismereteik hiányában - gyakran előfordult közöttük a gyermekek egészségére káros táplálékkal történő étkeztetés is. Részben ennek tudható be leginkább a korai csecsemőhalálozás előfordulása.⁶⁰ Örvendetesen alakult viszont a rühesség és a ruhatetvesség minimális számú jelentkezése. A fejtetvesség tekintetében is előreléptek, hiszen nem mutatkozott nagyobb arányban, mint a nem cigányoknál. Kivételt jelentettek a telepvi viszonyok között élő családok, akiknél számottevően magasnak bizonyult, esetenként elérte a 25 %-os gyakoriságot is.⁶¹

Telepen különösen rossz eredmények voltak a rendszeres féregtelenítés és a lakosság-szűrés vonatkozásában. A velük szemben foganatosított intézkedések sajnos csak átmeneti sikert eredményeztek. Jelentős előrelépés történt azonban az akut betegségek előfordulását illetően.

Érdekes jelenségnek tudható be, hogy egészségtelen lakáskörülményeik miatt többen kérték kórházi ápolásukat.⁶²

Nagy lemaradást lehetett tapasztalni a terhes nők rendszeres terhesvizsgálaton való részvételében. Továbbra is megtalálható a rokonságon belüli házassodás, főként az első- és másodunokatestvérek együttélése. Az így született gyermekek a betegségekre hajlamosabbak, mint az idegen vérvonallú házasságból származók.⁶³ Czeizel Endre orvos-genetikus szerint szoros összefüggés van a cigányság életmódja és egészségügyi helyzete között. Szerinte elmaradottságuk okai elsősorban nem napjaink társadalmi- gazdasági körülményeiben keresendők, hanem a korábbi évszázadok alatt

beidegződött szokásokban, az őket ért káros hatások jelentkezésében. A szocializmus építése során a társadalom képtelen volt megoldani ezeket a problémákat, de a jövőt illetően bevonásukkal sokat tehet elmaradottságuk felszámolásában.

Az elmúlt két évtized eredményei bizakodással tölti el az egészségügyben dolgozókat, akik felvilágosító- nevelő munkájukkal eddig is sokat tettek hátrányos helyzetük csökkentése érdekében. Ennek eredményeként az utóbbi években jóval többen változtattak életmódjukon, nagyobb gondot fordítottak testkultúrájuk javítására, tervszerűbbé tették családtervezésüket.⁶⁵ A hetvenes évek közepétől kezdve mintegy felére csökkent csecsemőhalandóságuk, ezáltal emelkedett átlagéletkoruk,⁶⁶ ugyanakkor jelentős részük egészségi állapota még ma sem kielégítő. Ebben szerepe van tényleges helyzetük országos ismerete hiányának, amit az erre irányuló átfogó- és részletes kutatási eredmények elmaradásai is alátámasztanak. Egészségügyi kultúrájukban javulás csak alaposabb megismerésükön keresztül képzelhető el.

Elismerésre méltó viszont a Magyar Vöröskereszt Országos Elnöksége által irányított helyi vöröskeresztes alapszervezetek tevékenysége. Működési területük a lakókörzetekre, a családokra, a munkahelyekre, az iskolákra és a különböző tömegszervezetekre terjed ki.⁶⁷ A cigányok körében 1-11 %-ig találhattuk meg a Vöröskereszt szervezetségét, ami alapvetően jónak mondható.⁶⁸

A telepen élők között országos viszonylatban 20 önálló alapszervezetet tartottak nyilván és körülbelül 90-100 egészségügyi állomás működött, amelyek különböző módszerekkel igyekeztek hatást gyakorolni rájuk.⁶⁹ Pozi-

tívnak értékelhető mindaz, amit életmódjuk megváltoztatása, a betegségek megelőzése és kezelése, a személyi- és környezethigiénés normák betartása érdekében tettek. Külön meg kell említeni azon "vegyes" alapszervezetek munkáját, amelyekben sok cigány származású aktivista küzdött megkülönböztetésük felszámolásáért, beilleszkedésük zavarmen-⁷⁰tesebb megvalósításáért.

Az ismertetett dokumentum-értékelések egyértelműen azt mutatják, ezen a helyzeten elsősorban - a társadalom által kinyilvánított segítségnyújtáson kívül - önmaguk szemléletmódjának, életfelfogásának kell megváltoznia, ami-
ben legfőképpen iskolázottsági színvonalukon keresztül ve-
zet az út.

2.2. A cigány gyermekek intézményes nevelésében elért eredmények

A felszabadulást követően az egyik legnagyobb problémát az analfabétizmus felszámolása jelentette. A cigány lakosság körében - éppen életmódjukból eredően - nehéz volt e feladatnak eleget tenni. A hetvenes években még mindig szép számmal akadtak közöttük írni-olvasni nem tudók. Mind a politikai-, mind az állami vezetés már korábban elrendelte a nagyarányú írástudatlanságuk felszámolását, amelyben számottevő változás csak a hetvenes évektől tapasztalható. Sok segítséget jelentett ebben a cigányság néprétegeinek - a társadalmi beilleszkedésük során megtett útja szerinti - differenciált megismerése, valamint az 1971-ben végzett felmérés alapján történt nyelvcsoportonkénti hovatarozásuk megállapítása.⁷¹ E két szempontot figyelembe véve iskolázottsági színvonaluk elmaradása leginkább a még be nem illeszkedett, többnyire telepen élő családoknál fordult elő.⁷² Közülük is a magyar nyelvet

gyengén vagy egyáltalán nem beszélők jeleskedtek. Ugyanakkor megjegyzem, hogy a 71 % magyarul beszélők többsége szintén telepi lakos volt.⁷³ Ezek a körülmények viszont nem kedveztek iskolai kötelezettségeik teljesítésének, sőt legtöbbször nehezítette tanulmányaik megkezdését, illetve folytatását. A tanköteles koron belül többnyire a már asszimilálódott vagy integrálódott szülők gyermekeinek vált lehetővé az oktatás folyamatában való szervezett részvétele, a nyolcadik osztály sikeres befejezése.

Ezért kezdettől fogva legfontosabbnak a fiatal korosztály beiskolázását, valamint a mintegy 40 % analfabéta felnőtt kultúrális hátrányainak csökkentését tekintették.⁷⁴ Alapvetően az általános iskola elvégzését, majd a szakmunkásvizsga - minél több cigány gyermek és felnőtt által történő - megszerzését tűzték ki célul. A szorgalmasabb, jobb képességű tanulóknak pedig a közép- és felsőoktatási intézményekben való továbbtanulását szorgalmazták. Ezek a célkitűzések csak részben valósultak meg, így felzárkózásukban még ma is nagyfokú hiányosságok tapasztalhatók.

A hetvenes évek elején a hagyományos életmódot folytatók helyzete volt a legválságosabb. Többségük telepen élt, amelyek megközelítési nehézségei és az iskolától való nagy távolsága miatt akadályozták tanulmányi kötelezettségük teljesítését. Gyakran olyan esetek is előfordultak, hogy maguk a szülők is inkább gátolták, mint segítették gyermekeik iskolába járását.⁷⁵

Hátrányos helyzetüket csak fokozta a szegényebb szokás-, a tárgyismeret-, valamint - cigány anyanyelvűeknél - a magyar nyelv ismeretének hiánya és a rossz egészségi állapotuk.⁷⁶ E negatív helyzetkép formálását gyakran segítette a pedagógusok és a tanácsi szakigazgatási szervek mun-

katársai egy részének helytelen hozzáállása. Legtöbbször saját munkájuk könnyítése érdekében nem szorgalmazták megfelelően a cigány gyermekek iskoláztatását, sőt - sokszor elfogadható indokok nélkül - engedélyezték tankötelezettségük teljesítése alóli ideiglenes- vagy végleges felmentésüket.⁷⁷ Előfordult olyan eset is, hogy a törvénytelennek minősülő eljárások ellen a tanács illetékesei nem léptek fel kellő szigorral, ezzel szentesítették a szülők és az iskola ilyen irányú kezdeményezését, így tovább fokozódott társadalmi hátrányuk.⁷⁸ Kisebbségi érzésük megszüntetésére, valamint kommunikációs zavaraiuk leküzdésére célravezető megoldásnak mutatkozott az iskolakezdés előtti szervezett foglalkozásokon való részvételük biztosítása, amiről részletesebben a következőkben lesz szó.

2.2.1. Az óvodai részvétel emelkedése, az általános iskolai és a középfokú iskolázottsági színvonal növekedése

2.2.1.1. Az iskolakezdés előzményei, a hatévesek beiskolázása

Az iskolás kor előtt - szociális helyzetük következtében és szüleik alacsony kultúrszintje miatt - a legtöbb cigány gyerek csak "biológiai gondozásban" részesült családi környezetében. A hetvenes évek elején, amikor még az ország cigány lakosságának több, mint kétharmada szociális követelményeknek meg nem felelő telepeken élt, minimális volt az óvodába járó cigány gyerekek száma. Sokuk a hiányos táplálkozás és az ingerszegény szubkultúrális környezet következtében jóval később érte el az iskolaérettségi szintet, mint a hasonló korú nem cigány társai. Életszínvonaluk ilyen mérvű elmaradása rányomta bélyegét tanulmányaik meg-

megkezdésére, sőt azt követően egész életükre is. Ennek feloldása mindinkább indokolttá tette számukra a szükséges ismeretek elsajátításának megalapozását már az iskolai tanulmányaik megkezdése előtti időszakban. Természetesen ez elsősorban a szülők szemléletmódjának megváltozását igényelte. Nélkülük kevésbé lehetett pozitív eredményekre számítani. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága időközben határozatilag intézkedett e körülmények kedvező irányú befolyásolására, s elrendelte a cigány gyerekek iskolába járásának mind személyi-, mind anyagi feltételei biztosítását.⁷⁹ Egyidejűleg célul tűzte ki minden tanköteles korú tanuló iskolakezdésének megvalósítását és tanulmányi kötelezettségének teljesítését. Gyakorlati végrehajtására a Művelődésügyi Miniszter kiadta a 154/1970. M.K. 19-20. MM.számú utasítását⁸⁰, amely intézkedett az általános iskolai tanulmányokra előkészítő foglalkozások bevezetésére. A dokumentumban rögzítették, hogy 72, majd 100 órás program keretében kell felkészíteni az óvodás korú kisgyerekeket kötelező tanulmányaik megkezdésére /az időtartam a későbbiekben változott/.⁸¹

Kezdetben az 1973/1974-es tanévben még csak 139 egy éves csoport működött, ahol a résztvevő 37 095 gyerek közül 4 591 fő volt cigány származású.⁸² A következő tanévben már 181-re emelkedett ezeknek a csoportoknak a száma, pedig igen nehezen lehetett szervezésüket biztosítani.⁸³ Pedagógiaailag csak addig volt szükséges elkülönülésüket fenntartani, amíg be nem hozták hátrányukat. Ezekben a foglalkozásokon az alábbi feladatok megoldását tartották célszerűnek:⁸⁴

- A magyar anyanyelvi alapszókészlet kialakítása, bővítése.
- A viselkedésformák, szokások elsajátíttatása.

- Közvetlen környezetük megismertetése.
- Kézügyességük fejlesztése stb.

Az alapvető célkitűzéseket többnyire sikerült elérni a kereteken belül, azonban az idő rövidsége, a rendelkezésre álló erők, eszközök mennyisége és minősége nem tette lehetővé az amúgy is hiányos, színvonalában kifogásolható programok teljeskörű realizálását. Ezzel szemben a szervezett óvodai foglalkozások időbeni terjedelmüknél és színvonalasabb ismeretanyaguknál fogva alaposabb felkészítést adtak az előbbi formában végrehajtott képzéshez viszonyítva.

Mindkettő esetében a leglényegesebbnek az érzelmi kötődés kialakítását tekintették, amelynek jelentős szerepe van bontakozó jellemük kialakulásában. Megbízható adatok csak a nyolcvanas évektől álltak rendelkezésemre, amikor már lakáshelyzetük és foglalkoztatottságuk megoldása kedvezőbb képet tükrözött. Az 1981. október 15-ei állapot szerint a 477 038 fő óvodáskorúból 17 154 fő volt a cigány gyerekek létszáma.⁸⁵ Korszerinti megoszlásuk létszámban és százalékban kifejezve a 8. táblázaton látható.

8. táblázat

AZ ÓVODÁBA JÁRÓ GYERMEKEK SZÁMA ÉS SZÁZALÉKOS
MEGOSZLÁSA ÉLETKOR SZERINT⁸⁶

Életkor	óvodai létszám összesen	Ebből		cigányok aránya /%/	cigányok %-os megosz- lása	a nem cigányok %-os megosz- lása
		cigány	nem cigány			
3 éven aluli	10 673	274	10 399	2,6	1,6	2,2
3 éves	108 143	3 294	104 849	3,0	19,2	22,8
4 éves	139 514	4 458	135 056	3,2	26,0	29,4
5 éves	160 608	6 147	154 461	3,8	35,8	33,6
6 éves	58 100	2 981	55 119	5,1	17,4	12,0
ÖSSZESEN:	477 038	17 154	459 884	3,6	100,0	100,0

/Forrás: MÜM Statisztikai Adatgyűjteménye 1982/

A táblázatból nem tűnik ki nemenkénti megoszlásuk, amely a következőképpen alakult. Az összes cigány kisgyerek közül 42,2 % /7 247 fő/ lány, 57,8 % /9 904 fő/ pedig fiú volt. Iskolaéretlenség miatt a jelzett tanévben 5 246 fő hatéves maradt vissza, s ennek a létszámnak a 11,5 %-át /603 fő/ a cigány származásúak tették ki. Férőhely hiányában 226 főt utasítottak el. Legtöbbet Borsod-Abaúj-Zemplén /76 fő/, Szolnok /25 fő/, Somogy /24 fő/ és Szabolcs-Szatmár megyében /21 fő/ nem vettek fel. A megyei jogú városainkban - Debrecen kivételével /2 fő/ - minden kérelemnek helyt adtak.⁸⁷

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az 1981/1982-es tanévben az első osztályba beiratkozott 14 015 fő cigány tanulóból 6 295 fő járt előzőleg óvodába és 2 803 fő pedig iskolaelőkészítő foglalkozásra.⁸⁸ Többen vették igénybe az óvodai elhelyezést a rövidebb időtartamú tanfolyamokkal szemben, mint korábban. Javuló tendencia tapasztalható az évek múlásával, hiszen a hetvenes évek végén - becsült adatok alapján - 80-85 %-ukat iratták be az első osztályba, de az óvodai körülmények között elhelyezettek aránya ebből csak 20-30 %-os volt az országos 84 %-hoz képest. Az 1981/1982-es tanévben a 90,9 % nem cigány gyerekekhez viszonyítva már 44,9 %-uk volt óvodás.⁸⁹ A növekedési arány ellenére mérsékelten emelkedett létszámuk az 1983/1984-es iskolai évben, amikor az első osztályba beiskolázott 13 802 fő cigány gyerek közül 54,7 %-uk /7 541 fő/ járt előtte óvodába, ami az országos átlag /89,8 %/ minimális csökkenését tekintve még mindig lényegesen elmaradt attól.⁹⁰

Annak ellenére, hogy a nyolcvanas évek közepén már minden tanköteles korú cigány gyereket beirattak iskolába, ez az arány nem tekinthető kielégítőnek. A legnagyobb problémát az jelentette, a szülők többnyire csak ötéves korukban kezdték óvodáztatásukat, holott számukra célravezetőbb lett volna a folyamatos, három évig tartó óvodai nevelés. Ez akkor is igaz, ha időközben növekedett az iskolaelőkészítő foglalkozásokon való részvételük és az ott eltöltött idejük /192 óra/.⁹¹ A zsúfolt csoportokban történő nevelés és oktatás végrehajtása még a kisebb létszám esetében sem biztosította nagymérvű lemaradásuk megszüntetését. A felsoroltak is bizonyítják, a gyerekek különböző problémái kihatással voltak iskolaelőkészítésükre és tanévvesztésükre egyaránt. /Ezt érzékeltetik a 9. táblázat adatai, ahol látható a különböző időszakokban beiskolázott cigány tanulók létszáma, azok csökkenése az évfolyamok növekvő sorrendjében - különös tekintettel az iskolakezdőkre/.

9. táblázat

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI CIGÁNY TANULÓK SZÁMÁNAK
ALAKULÁSA⁹²

Évf.	1970/71.	1974/75.	1977/78.	1980/81.	1983/84.
	t a n é v b e n				
1.	15 016	13 833	13 833	13 198	13 802
2.	9 763	9 306	10 232	10 296	10 933
3.	9 085	8 607	9 441	9 127	10 097
4.	7 356	7 860	8 531	8 827	9 467
5.	7 442	7 870	8 392	9 410	9 548
6.	4 976	5 834	6 795	7 670	7 849
7.	3 548	4 429	5 739	6 397	6 820
8.	2 409	3 250	4 118	4 774	5 087
1-8.	59 595	60 989	67 081	69 699	73 603
1-4.	41 220	39 606	42 037	41 448	44 299
5-8.	18 375	21 383	25 044	28 251	29 304

/Forrás: MÜM Statisztikai adatgyűjteménye 1982. és az
1984. évi jelentése/

A vizsgált tanévekben az elsős cigány tanulók létszáma megközelítette az abban az évben iskolába járó cigány gyerekek húsz százalékát. A nyolcvanas években viszont már lemérhető az óvodáztatás hatása. Számszerűen is egyre növekedett létszámuk mind az alsó-, mind a felsőtagozaton. Az óvodába járt gyerekek jelentős részének már nem jelentett megpróbáltatást az iskolakezdés, a közösségbe való beilleszkedés, illetve a felsőbb évfolyamokba történő át-

kerülés. Az alsó- és felsőtagozatok létszámmeltérései egyben érzékeltetik a tanévvesztés csökkenő tendenciáit. Okait az indokolatlan hiányzásokkal magyarázták.

Fokozott fejlődés mutatkozott viszont a hetvenes évek közepétől az egyes évfolyamokban való részvételüket illetően, hiszen jóval magasabb volt azok száma, akik az ötödik, hatodik vagy hetedik osztályig is eljutottak. A nyolcadikosoknál mintegy duplájára emelkedett létszámuk. Az elsősöknél a demográfiai hullám miatt csökkenést láthatunk. Örvendetes azonban a tanköteles koron belül a nyolc osztályt sikeresen befejező tanulók arányának alakulása. A vizsgált időszak végére fokozatosan csökkentették az átmeneti cigány osztályokat, amelyek léte sok pedagógus szerint inkább fokozta szegregációjukat, mint csökkentette volna azt. Az 1974-ben meglévő 181-gyel szemben 1981-ben 156, 1982-ben 138 és 1983-ban már csak 127 működött közülük.⁹³ További csökkentésükre, valamint végleges megszüntetésükre a Minisztertanács 3223/1985. /VII.18./ számú határozata intézkedett.⁹⁴

A tanköteles korú cigány gyerekek vizsgálatánál meg kell említeni a gyógypedagógiai intézetekbe járó tanulókat is. Ezeket az adatokat a 10. táblázat demonstrálja.

A CIGÁNY TANULÓK SZÁMA ÉS ARÁNYA A TANULÓK ÖSSZESEN		1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
Tanulók száma összesen	A tanköteles iskolákban	A tanköteles iskolákban													
		1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77	1977/78	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
Tanulók száma összesen	A tanköteles iskolákban	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115	1 115
		28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28
Ebből a CIGÁNY TANULÓK SZÁMA	A tanköteles iskolákban	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59	59
		5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Cigány tanulók	A tanköteles iskolákban	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
		5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5

10. táblázat

A CIGÁNY TANULÓK SZÁMA A VIZSGÁLT TANÉVEKBEN⁹⁵

A tanulók iskolatípu- sonként		1970/71.	1974/75.	1977/78.	1980/81.	1981/82.
		t a n é v e n				
Tanulók száma összesen	általános isko- lában gyógypedagógiai intézetben együtt	1 115 993 28 857 1 444 850	1 039 586 33 565 1 073 151	1 090 062 35 938 1 126 000	1 162 203 37 285 1 199 488	1 213 465 28 180 1 251 645
Ebből a CIGÁNY tanulók száma	általános isko- lában gyógypedagógiai intézetben együtt	59 595	60 989 8 094 69 083	67 081 10 246 77 327	69 699 11 919 81 618	72 009 12 873 84 882
Cigány tanulók	általános isko- lában tanulók % gyógypedagógiai tanulók %-ban együtttes tanulók %-ban	5,3 / 5,3	5,9 24,1 6,4	6,2 28,5 6,9	6,0 32,0 6,8	5,9 33,7 6,8

/Forrás: MÜM Statisztikai adatgyűjteménye 1982./

A meglévő adatokat elemezve azt tapasztaljuk, hogy amíg a cigányok részvételi aránya az általános iskolai diákok százalékában állandósult, addig a gyógypedagógiai intézetekben növekedett. Utóbbira legtöbb esetben a gyógypedagógiai áthelyező vizsgálatukat követően - értelmi fogyatékoságukat kimondva - indokolatlanul a kisegítő iskolákba történő átírányításuk ad magyarázatot.⁹⁶ A velük való foglalkozás eredményessége érdekében tett erőfeszítések számszerűleg is kimutatható pozitívumokat tükröztek. Azonban az előforduló bukások, az osztályozatlanság és a magas mulasztási arányok kisebbitették az elért eredmények értékét. Ennek ellenére mégis csökkenő tendencia jellemezte az első tanév utáni lemaradásukat. Legtöbbjük a nyolcvanas években már időben /6 éves korban/ kezdte meg tanulmányait, illetve jelent meg az iskolákban. Sajnos így is számottevő azon tanköteles korú gyerekek száma, akik egyéb okok miatt maradtak távol a tanintézettől. A hetvenes évek elején évente "csak" 14-15 ezer, a nyolcvanas években pedig már 21 ezer tanköteles tanuló hiányzott az iskolából.⁹⁷ Többségük feltehetően a cigány gyerekek közül került ki.

Sajnálatosan alakult a nyolcadikat eredményesen befejezettek száma, hiszen az első osztályba beiratottak közül mintegy 60-70 %-a nem tett eleget tanulmányi kötelezettségének a tanköteles koron belül.⁹⁸ Ez nemcsak rajtuk, hanem a társadalom egyes csoportjainak helytelen hozzáállásán, a rosszul felszerelt iskolákon stb. múlott.

Téves illúziónak bizonyult, hogy majd az iskola kompenzálja a társadalmi egyenőtlenségekből fakadó hátrányokat. Az ilyen körülmények között tanult cigány gyerekeknél továbbra is fennállt a társadalom perifériájára szorulás veszélye. Többségük a deviáns életvitelű felnőttek kiszolgáltatottjának számított, mivel a veszélyeztetettség növe-

kedésével maguk is veszélyezökké válhatnak, s körükben is permanensen újratermelődhet az iskolázatlanság, valamint az elslumosodás mértéke. Ezért a jövőben még inkább indokolt az iskolakezdés idejének - általuk történő - pontos betartása, az általános iskolai tanulmányaik időbeni befejezése, mert csak ezen keresztül valósulhat meg társadalmi-, kultúrális-és szociális hátrányaik megszűnése, beilleszkedésük meggyorsítása.

2.2.1.2. Középfokú intézményekben történő továbbtanulásuk

Az előző fejezetben ismertetett esélyegyenlőség hiánya nem tette lehetővé, hogy a cigány származású tanulók döntő többsége eljusson a szakmunkásképző-, illetve a szakközépiskolába és a gimnáziumba. A nyolcadik osztályt mintegy 37 %-uk fejezte be tanköteles koron belül, így adott volt a továbbtanulni szándékozók csekély aránya. Közülük többen rákényszerültek, hogy az otthoni körülményeik miatt munkába álljanak, mivel családjuk nem tudta nélkülözni keresetüket. A továbbtanulók nagy része pedig időközben abbahagyta tanulmányait, mert nem tudott lépést tartani a magasfokú követelményekkel.

A hetvenes évek felmérési adatai szerint összlétszámukat tekintve csak 0,5 %-uk rendelkezett középfokú iskolai végzettséggel.⁹⁹ Ez igen elszomorító, ha az összlakosság létszámához viszonyítjuk.

A különböző iskolatípusokban tanuló cigány gyerekekről először a nyolcvanas évek elején készült kimutatás.¹⁰⁰ Az 1980/1981-es tanév adatait értékelve ebben az évben végzeteknek 38 %-a tanult tovább,¹⁰¹ ami lényegesen eltér az országos átlagtól /93 %/.¹⁰² Megoszlásukat az első évfolyam tanulóira kivetítve - összesen és százalékban kifejezve - a 11. táblázaton láthatjuk.

11. táblázat

AZ ELSŐÉVES CIGÁNY TANULÓK ISKOLATÍPUS SZERINTI
MEGOSZTLÁSA A KÖZÉPFOKÚ TANINTÉZETEK BEN AZ 1981/1982-es
TANÉVBEN¹⁰³

Iskolatípusok	cigány tanulók		Országos továbbtanulási százalék
	létszáma	százaléka	
Az általános iskola 8. osztályát végzők /1980/81.évben/	4 774	100,0	100,0
<u>Az 1981/82-es tanévben:</u>			
- középiskola	171	3,6	46,1
- szakmunkás-képző	1 578	33,1	44,0
- gyors- és gépíró iskola	25	0,5	1,5
- egészségügyi szakiskola	19	0,4	1,4
I. osztály ÖSSZESEN:	1 793	37,6	93,0

/Forrás: MÜM Statisztikai adatgyűjteménye 1982/

Összevetve az adatokat a következő arányokat kaptuk. Legtöbben a szakmunkásképző iskolákban kezdték meg tanulmányaikat /33,1 %/, de itt is 10,9 %-kal elmaradtak az országos átlagtól. A legnagyobb eltérés a középiskolába járóknál volt, több mint tizszerese /46,1 %/ tanult tovább a nem cigány származásúakból. "Lemorzsolódásuk" számottevő minden iskolatípus esetében, különösen a szakmun-

kásképzőbe járóknál mutatkozott meg nagyobb számarányban, mivel a végzett hallgatók alig tették ki az első évben beiratkozottak negyven százalékát. Hasonló különbségeket tükröztek a többi évfolyamok adatai is, amit a 12. táblázaton láthatunk.

12. táblázat

CIGÁNY TANULÓK A SZAKMUNKÁSKÉPZŐ ISKOLÁKBAN¹⁰⁴

Évfolyam	1981/82.	1982/83.	1983/84.
	t a n é v b e n		
I.	1 578	1 696	1 649
II.	1 114	1 168	1 067
III.	853	996	955
ÖSSZESEN:	3 545	3 860	3 671

/Forrás: A MÜM 1984. évi októberi jelentése/

A szakminisztérium kimutatásában fel nem tüntetett 1980/1981-es tanév /3 517 fő/ adatait is ide számítva néhány éven keresztül növekedést tapasztalhattunk, kivéve az 1983/1984-eset, amikor az előző évihez képest 189 fővel csökkent létszámuk. Ezek a mutatók a teljes tanuló létszám 2,2 - 2,3 %-át jelentették, ami mérsékeltnek számított az általános iskolában tanuló cigány gyerekek 5,9 %-os és a közülük végzős nyolcadikosok 3,7 %-os arányához viszonyítva.¹⁰⁵ Meg kell jegyezni, ebben az időben már szélesedett szakmaválasztási skálájuk. Néhány megyében 50-60 szakma közül választhattak maguknak.¹⁰⁶ Legszívesebben az építőiparban, a ruhaiparban, a kereske-

leben és vendéglátóiparban, a kohászatban, a szerszámkészítő, a gépszerelő, valamint a szerkezetlakatos szakmában, a növénytermesztésben és az állattenyésztésben helyezkedtek el.¹⁰⁷

Szakmaválasztásukat segítette, hogy az utóbbi években - a követelményeknek megfelelő - minden jelentkező cigány gyereket felvettek a szakmunkásképző intézetekbe, s számukra diákotthoni elhelyezést is biztosítottak. Többségüket - a rászorulókat - soron kívüli segélyben és rendszeres ösztöndíjban részesítették. Kollégiumi elhelyezésüket tekintve arányuk kétszerese volt a nem cigány tanulókéhoz képest. Példa erre az 1981/1982-es tanév, amikor 34,9 %-uk, a következő oktatási évben pedig 36,8 %-uk részesült kollégiumi ellátásban, míg a jelzett tanévekben az országos átlag csak 18,2 % és 19,8 % volt.¹⁰⁸

A középiskolákban tanuló cigány gyerekek helyzete sem mondható kielégítőnek. Részben azért, mert korábbi tanulmányaik alapján kevesen jutottak el ezekbe az intézményekbe, másrészt pedig a teljes képzési időszakot tekintve a szakközépiskolákból közel ötven százalékuk, gimnáziumokból 40-42 %-uk kimaradt, illetve megbukott.¹⁰⁹ Mindez az előképzettségük hiányosságainak tudható be. Sokat segíthetne ezen az általános iskolai felzárkóztatásuk, amelynek során a legváltozatosabb pedagógiai módszerek és eszközök alkalmazásával, a velük való differenciáltabb foglalkozással bennmaradásuk nagymértékben megnövekedne. Jelenlétüket szintén a nyolcvanas évek elején készített felmérési adatokkal tudom illusztrálni. A 13. táblázaton tanévenkénti és évfolyamonkénti megoszlásban - a két iskolatípusra kivetítve - érzékelhető csekély létszámuk.

13. táblázat

A KÖZÉPISKOLÁKBA JÁRÓ CIGÁNY TANULÓK SZÁMA
TANÉVENKÉNTI ÉS ÉVFOLYAMONKÉNTI MEGOSZLÁSBAN¹¹⁰

Iskolatípus, tanévek	Évfolyamok				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
<u>Gimnázium</u>					
1980/81.	61	59	47	40	207
1981/82.	59	45	46	39	189
1982/83.	68	54	34	42	198
1983/84.	66	54	57	27	209
<u>Szakközép- iskola</u>					
1980/81.	102	85	57	56	300
1981/82.	112	102	65	60	329
1982/83.	78	88	75	63	304
1983/84.	94	69	81	64	308

/Forrás: A MÜM 1984. évi októberi jelentése/

Létszámukban eltérést láthatunk a két különböző iskolatípus esetében. Megfigyelhető, hogy a szakmát és érettségit adó szakközépiskolákban többen tanultak cigány fiatalok, mint gimnáziumokban. Az utóbbinál inkább a továbbtanulás esélye motiválta őket, hiszen sokuk megkísérelte valamelyik felsőoktatási intézménybe való bekerülését. Hasonlóan a szakmunkástanulókhoz, tanulmányaikat az állam ösztöndíj támogatásával segítette.

Az 1981/1982-es tanévben 42,3 %-uk állami, 6,3 %-uk társadalmi ösztöndíjat kapott,¹¹¹ ami ösztönzőleg hatott tanulmányaik sikeres befejezésére. /Arra nincs adatom, hogy a támogatottak hány százaléka tett eleget tanulmányi kötelezettségének./

Az iskolatípus megválasztásában esetenként meghatározó volt a kollégiumi férőhelyek biztosítása. Ilyenek az egészségügyi szakközépiskolások, akik közül 50 %-uk lakott diákokthonban. Ugyanakkor a többi középiskolai cigány tanulóból összesen csak 28-30 % nyert ezekben elhelyezést.¹¹² Jelentős lépésnek tekintendő, hogy az utóbbi években a követelményeknek megfelelő cigány gyerekek egyikét sem utasították el a felvételinél. Ez haladást jelentett az előző időszakhoz képest, mivel alapvető célkitűzéseink egyike a legtehetségesebb cigány gyerekek továbbtanulásának támogatása, középértelmiséggé válásának elősegítése.

2.2.2. Részvételük a felsőfokú oktatásban

A hetvenes éveket megelőzően megdöbbenően kevés volt a főiskolát és egyetemet végzett cigányok száma. Feltehetően közrejátszott ebben a velük szemben megnyílvánuló éles társadalmi előítélet, ami a friss diplomát szerzettek részénél nem szorgalmazta identitástudatuk vállalását. Éppen ellenkezőleg, sokan megtagadták azt. Így egyeseknél nem került felszínre - rasszjegyei felismerhetőségének hiányában - származásuk, ezért nem tartották nyilván őket. Létszámukat tekintve a becsült adatok nem tükrözték valós számarányukat. Az 1971-es reprezentatív felméréskor az akkori összlétszámuk 0,1 %-a rendelkezett valamilyen felsőfokú képesítéssel.¹¹³ Többségük leginkább pedagógiai, zenei szakterületen szerezte diplomáját. A pedagógusok képzésének külön jelentősége van felemelkedésük folyamatában, hiszen

könnyebben elfogadják a cigány gyerekek a közülük származó, nyelvüket beszélő, szokásaikat ismerő cigány pedagógusokat, akik érzelmileg is közelebb állnak tanítványaikhoz. Természetesen az élet más területén is kíváncsiak jelenlétük. Szerencsére egyre több orvost, jogászt, író, költőt, festőt, katonatisztet stb. lehet találni közöttük, s néhányan tudományos fokozatot is szereztek már az elmúlt évek során.

Pozitív kezdeményezésnek bizonyult a szakminisztérium részéről, hogy a hetvenes évek közepétől a cigány származású fiatalok továbbtanulását pedagógiai-, pszichológiai-, valamint speciális kollégiumok foglalkozásain való részvétel biztosításával segítette elő.¹¹⁴ Ezzel felvételi esélyük megnövekedett, mivel időközben szélesebb körű ismereteket szerezhettek, s így nagy részük be tudta hozni korábbi lemaradását. Általános tapasztalat, hogy a főiskolára, egyetemre bekerült hallgatók kellő komolysággal készültek választott hivatásukra. Szakdolgozataik témájául szívesen választották a cigány tanulók művelődési-, kulturális körülményeinek, tanulmányi problémáinak és életmódjának vizsgálatát. Munkájuk során igyekeztek feltárni a társadalmi beilleszkedésüket gátló okokat, közben keresve a megoldás lehetőségeit is.

A pályára irányítás és az oktatás alkalmával gyakorolt nevelői ráhatás ellenére még mindig kevés a cigány származású diplomások száma, habár a nyolcvanas években némi növekedést lehetett tapasztalni. Az 1981/1982-es tanévben - becsült adatok alapján - mintegy 200 fő cigány hallgatója volt az egyetemeknek, főiskoláknak, ugyanakkor a nem cigányok száma elérte a 62 700 főt.¹¹⁵

A jelzett tanévben a felsőoktatásban tanulók 0,32 %-át, az iskolába járó cigányoknak a 0,177 %-át és az ösz-

szes cigánynépességnek a 0,053 %-át jelentette. Összehasonlítva a nem cigány tanulók összlétszámával, annak 2,946 %-át, a magyar lakosság számához arányosítva pedig 0,615 %-át tette ki. A két kimutatást azonos kategóriájával összevetve az előbbinél 16,64-szer, utóbbinál 11,6-szor volt több a nem cigány gyerekek aránya. A számadatok önmagukért beszélnek, s egyben sugallják a megoldásra váró feladatokat is.

E helyzetkép javítására történtek kezdeményezések a pécsi- és a nyíregyházi főiskolákon alakult kutatóbázison, ahol szociológiai, pedagógiai és módszertani vonatkozású kutatásokat végeztek.¹¹⁶ Hasonló feladattal jött létre az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének egyik munkacsoportja, amely a cigányok beilleszkedésének körülményeit vizsgálta.¹¹⁷ A kutatómunka szempontjából jelentős szerepük volt e munkacsoportoknak, de helyzetüket tekintve gyökeres változást nem eredményeztek sorsuk megváltoztatásában.

A különböző felsőoktatási intézményekből kikerült - friss diplomás - cigány értelmiség önmaga is beilleszkedési nehézségekkel küzdött. A hovatartozás eldöntése nem mindig segítette pályakezdésüket. A bizonyítás ténye sokszor megsokszorozta erejüket, de munkájuk elismertetését legtöbbször nehezen tudták elérni. Sokan emiatt idő előtt feladták reményüket, s vegyesházasságok megkötésével, valamint az asszimilálódás felé való orientálódással képzelték el jövőjüket. Létszámuk növekedése ennek ellenére meghatározó felemelkedésük folyamatában, amennyiben vállalják népcsoportjukkal a sorsközösséget és velük egységet alkotva a "híd" szerepét töltik be a magyar társadalom és a cigány lakosság között.

2.2.3. A felnőtt oktatás speciális formáiba történő beilleszkedés szerepe

A cigány fiatalok többségének esélyegyenőtlensége már a születéskor jelentkezett. Óvodás korban körülbelül 40 %-uk szervezett képzésen kívülként kezdte általános iskolai tanulmányait,¹¹⁸ arról nem beszélve, hogy 16 %-uk még mindig nem jelent meg tanévkezdéskor az iskolában.¹¹⁹

Egyes megyékben ettől magasabb arányokkal is "büszkélkedhettek", néhol 30-40 %-os elmaradást is kimutattak a nyolcvanas évek elején.¹²⁰ A veszélyeztetettek jelenléte hasonlóan magas /37-40 %/ százalékot mutatott a képzés rendszerében, ami figyelemre méltó a jövőt illetően.¹²¹ Sajnos kevés azok aránya, akik tanköteles korban belül fejezték be a nyolcadik osztályt /37 %/, míg a többi hasonló korúak 94 %-a járt eredménnyel.¹²² A középiskolai képzésnél ugyancsak rossz a bennmaradási arány, mert alig haladta meg az ötven százalékot.¹²³

A fentebb említettek kifejezték a megoldás keresésének a lehetőségét is. Ez különösen lényegesnek számított a munkaalkalmak megteremtésénél, mert aki nem rendelkezett a nyolc osztály elvégzéséről szóló bizonyítvánnyal, annak sosem adatott meg a felemelkedés esélye. Ezért sokan a napi munkavégzésük mellett - fiatalok, idősek egyaránt - esti- vagy levelező tagozaton kívánták megszerezni a "bűvös okmányt". Főként a nyolcvanas évektől tapasztalhattuk létszámuk megnövekedését a dolgozók általános iskoláiban. Közülük az 1980/1981-es tanévben 5 171 fő, 1981/1982-ben pedig 5 887 fő cigány származású tanuló kezdte meg tanulmányait.¹²⁴ Korosztályukat tekintve sok volt közöttük a 16 éven aluli, akik a kezdő létszám 19 %-át tették ki /1 125 fő/.¹²⁵ E képzés keretében növekvő tendenciát

mutatott résztvételük. Ez bizonyítható az 1980/1981-es és az 1981/1982-es tanév adataival. Az előbbinél az összes tanuló létszám 33,1 %-át, utóbbinál már a 40,5 %-át jelentették.¹²⁶ Ugyanakkor az alapismereti tagozatos diákoknak több, mint 70 %-a, ezzel szemben az esti-levelező tagozat 5-6. osztályában 54,5 %, a 8. osztályban 28,5 % cigány származású volt.¹²⁷ /Az 1981/1982-es tanév adatai alapján./

A dolgozók középiskolájának az esti-, levelező tagozatán szintén tanultak cigányok. Számarányukat tekintve kevesebben iratkoztak be, mint a dolgozók általános iskolájába. Az 1980/1981-es tanévben 613 főt, a következőben 586 főt tartottak számon.¹²⁸ Az 1981/1982-es tanévben beíratott 118 111 főből csak 0,5 %-a /586 fő/ volt cigány származású.¹²⁹ Ezen belül megoszlott létszámuk: 114 fő esti, 472 fő pedig levelező tagozatra járt. Ami az iskolatípus megválasztását illeti, ellenkező a helyzet, mint a nappali tagozatosoknál. A gimnáziumi képzésre jóval többen jelentkeztek /367 fő/, mint a szakközépiskolaira /219 fő/, holott nappalin hasonló időszakban 189 fő, illetve 329 fő tanult.¹³⁰ Érdekesen alakult bennmaradásuk, mert legtöbbjük eljutott az utolsó évfolyam elvégzéséig, de ennek ellenére közülük sokan nem szerezték meg az érettségi bizonyítványt. Például az előző évben a IV. osztályba beiratkozottakból minden negyedik cigány tanuló nem érte el végcélját. Összességében azonban az esti tagozatosok 65 %-a, a levelezősök 74 %-a teljesítette a tantervi követelmények előírásait.¹³¹

A felnőttoktatás igazán speciális formái közé tartozik a Magyar Néphadseregben és a Büntetés-végrehajtási Intézetekben folytatott oktatás. Mindkét szerv együttműködési megállapodást kötött a Művelődésügyi Minisztériummal a hozzájuk került - rászoruló - fiatalok képzésére vonatkozóan.

A Magyar Néphadsereg kötelékében 1981-1984-ig 3 690 fő sorkatonát iskoláztak be, s közülük 3 283 fő sikeresen eleget tett tanulmányi kötelezettségének.¹³² Az általános iskolai bizonyítványt 1 181 fő szerezte meg. Az MN-nél Budapesten és Miskolcon - kísérleti jelleggel - két század félanalfabéta sorköteles iskoláztatásával foglalkoztak, ahol a kötelezően előírt óraszámokon belül oktatták a tananyagot, ami lehetővé tette a velük való differenciáltabb nevelő- oktató munkát.¹³³ Ennek eredményeként komoly siker mutatkozott személyiségük fejlesztésében, kultúrálódásukban és szocializálódásukban. /Feltehetően a tanulók többsége cigány származású volt!/
számszerően is jelentkezett, de ez sem saját népcsoport-

A Büntetés-végrehajtási Intézetek egy részében is lehetőséget kaptak az elítéltek tanulmányaik folytatására.¹³⁴ Hasonlóan a honvédségnél alkalmazott módszerekhez ugyanúgy oktatták a tananyagot, mint a katonáknak. A beiskolázott fogvatartottak nagy része itt is cigány volt. Az 1983/1984-es oktatási évben 2 363 főnek adatott meg a lehetősége tanulmányai folytatására.¹³⁵ Igen megkedvelték a Fiatalkorúak Börtön és Fogházában a tanításnak ezt a formáját, így az előző évhez viszonyítva részvételük megkétszereződött.¹³⁶ Népszerűsége mellett e iskolai oktatás előnyének tekintették, hogy a nevelőmunka végzésével egyidőben megelőzési munkát is folytathattak, illetve a szükséges óvó- és védő intézkedések megtételére is volt lehetőség. A tananyag el-sajátíttatásán kívül fontosnak tartották az érzelmi nevelést és a családcentrikus szemlélet kialakítását. Mint minden munkának, ennek is akadtak buktatói, de az esetlegesen előfordult kudarcok ellenére pozitív eredmények mutatkoztak a velük való foglalkozásban.

Mindkét képzés keretében a munkára nevelés komoly szerepet kapott. Ezzel egyidejűleg mind a sorkatonák, mind

az elítéltek között szép számmal előfordultak, akik le-
szerelésükkor illetve szabadulásukkor betanított- vagy
szakmunkás vizsgáról szóló bizonyítvánnyal térhettek
vissza a polgári életbe. A társadalomba történő beilleszke-
désük szempontjából mindez lehetővé tette a könnyebb el-
helyezkedésüket.

A különböző iskolatípusok keretén belüli oktatás bi-
zonyos eredményt hozott a cigányok életében. A hetvenes
évek elején már egyre többen keresték azokat a lehetősége-
ket, amelyen keresztül társadalmi helyzetük megváltoztatá-
sát remélték. Pozitív fejlődés már a nyolcvanas években
számszerűen is jelentkezett, de ez sem saját népcsoport-
jukhoz, sem a lakosság egészéhez viszonyítva nem volt kielé-
gítő. Szerencsére a szülők többsége megértette, hogy a megoldás
kulcsát az iskolázottsági színvonal emelése biztosít-
hatja számukra. Mindinkább több cigány kisgyereket irattak
be óvodába, /50-60 %-ukat/, illetve járattak iskolaelőkészí-
tő foglalkozásokra, mégis nagy elmaradást mutatott létszá-
muk a hasonló korú nem cigány kisgyermek 90 %-os szám-
arányához képest.¹³⁷ Továbbra sem csökkent - sőt növeke-
dett - az iskolaéretlenek /16 %/, valamint a túlkorosok
és az osztályismétlők /45 %/ száma.¹³⁸ Nem nyert megoldást
a gyógypedagógiai intézetekbe átirányított cigány gyerekek
kérdése sem, mert a helytelen felfogás következtében év-
ről-évre növekedést lehet kimutatni, ami csak tovább foko-
za gondjaik megoldását a normál képzésben részesült gyerme-
kekkel szemben. Az általános iskolát tanköteles korban be-
lül befejezettek 37 %-a tanult csak tovább, míg ez az or-
szágos 94 %-nak a felét sem érte el.¹³⁹

Az említetteken túl a vizsgált időszak hiányosságait
fokozta a megnövekedett feladatokból eredő többletmunka.
Ehhez a személyi- és tárgyi feltételeket nem biztosították,
erre nem készültek fel időben. Ebből következett

felzárkóztatásuk ütemének lassúsága, ami a jelentkező munkamegosztás hierarchiájában való feljebbkerülésüket nagymértékben hátráltatta, sokszor pedig fokozta lemaradásukat a társadalmi átlaghoz képest.

2.3. A társadalmi munkamegosztás rendszerében elfoglalt helyük és szerepük

A cigány lakosság életszínvonalának mértékét nagyban meghatározza a munkamegosztásban elfoglalt helye és szerepe. Az előző fejezetben az iskolázottsági helyzetüket ismertettem, itt pedig - ebből kiindulva - igyekszem bemutatni, hogy az egyre szélesedő társadalmi-gazdasági folyamatban a termelés méreteinek és szerkezetének növekvő volumene mellett miként alakult a cigány származású személyek munkába állítása.

A párthatározatok alapvető célkitűzésként rögzítették a munkaképes korú cigány férfiak teljeskörű foglalkoztatottságának és a cigány nők részvételi aránya növelésének megoldását.¹⁴⁰ A hetvenes évek munkaerő kereslete kedvező feltételeket teremtett a cigányok munkába állításának. Többségük ekkorra már eljutott az állandó - vagy ideiglenes munkaalkalom létesítéséhez. Sajnos, iskolázottsági szintjüknek megfelelően a segéd-, illetve a betanított munkavégzés jelentette számukra a maximumot. Kisebb részüknek sikerült valamilyen szakmát tanulnia vagy más, magasabb iskolai végzettséget szereznie. Az iparban végbement változások megnyitották előttük a társadalmi felemelkedés útját, mivel itt folyamatos alkalmazásuk biztosítottabb volt, mint a mezőgazdaságban, ahol zömében alkalmi- és időszakos munkával keresték kenyerüket.¹⁴¹ Nehezítette helyzetüket, hogy lakóhelyükön kevesen tudtak állandó munkát vállalni. Falun

egyébként is kevesebb volt a munkalehetőség, mint az ipari centrumokban, ezért a férfiak nagy része családjától távol tudott csak elhelyezkedni.¹⁴² A felmérések ugyanakkor azt mutatták, a cigányoknak több, mint 70 %-a vidéken - főleg falvakban - élt,¹⁴³ így ez sok család megélhetésében problémát jelentett.

Az iparosodás hatására a legtöbb hagyományos cigány mesterség megszűnt, vagy minőségileg átalakult, ami maga után vonta életkörülményeik megváltozását. Sokuk még később is kiegészítő jövedelemforrásnak tekintette ősi mesterségét és igyekezett továbbadni fiatalabb családtagjainak. Sajnálatos, hogy a keresőképeseek egyharmada még mindig nem mozdult el a beilleszkedés irányába, élték megszokott életüket, kerülték a munkát, s ezzel a magatartásukkal erősítették a cigányokkal szemben megnyílvánuló társadalmi előítéleteket.¹⁴⁴

Nagy részük viszont igyekezett megfelelni a velük szembeni elvárásoknak. Közülük 60 % az építőiparban, szállító- és rakodómunkásként, takarító munkakörben, segédmunkásként dolgozott, 13 %-ukat pedig a mezőgazdaságban foglalkoztatták.¹⁴⁵ A termelőszövetkezetekben viszonylag alacsonyabb lélekszámban voltak jelen, amit elsősorban a végbement gyors ütemű technikai- és technológiai változások eredményeztek. Kihatásai 40-50 %-os munkaerőcsökkenéssel jártak, ez a szakképzetleneket érintette leginkább.¹⁴⁶ Egyeseket nem szomorította el a változás ténye, hiszen nem mindenki vonzódott a mezőgazdasági munkához. Ebben a népgazdasági ágazatban erősebben jelentkezett az előítéletes megkülönböztetésük, mint városban, az ipari üzemekben. Az idénymunkából élők körülményei - a jelentős jövedelmük mellett - stabilabb kötődést eredményeztek a hagyományos élet-

formához közelebb álló cigány családoknak. Főként emiatt ragaszkodtak hozzá. Az állandó munkaviszonyban élők között sok olyan személyt lehetett találni, aki több évet töltött egy munkahelyen. Akadt néhány kiváló dolgozó is, aki elnyerte a szocialista brigádtag címet. A munkahelyi vezetők többségükről igen pozitívan nyilatkoztak, ugyanakkor sokuknál még mindig hiányzott a munkakészség és gyakran előfordult a munkafegyelem megsértése is.¹⁴⁷

A hetvenes évek végére már kedvezőbben alakult helyzetük. A foglalkoztatottak 85-90 %-a már állandó munkaviszonyban állt, 10-15 %-uk alkalmi- és idenymunkából élt.¹⁴⁸ Ipari munkásként 30-40 %-uk, az építőiparban 20-30 %-uk, a mezőgazdaságban, az erdő- és vízgazdálkodás területén 20 %-uk, az egyéb ágazatokban pedig 15 %-uk dolgozott.¹⁴⁹

Szakképzettségben nem sokat léptek előre, zöme továbbra is betanított- és segédmunkát végzett, kis részüknek volt szakmája és csekély százalékuk tartozott a szellemi foglalkozásúak közé. A segédmunkások leginkább csak olyan munkalehetőséget kaptak, amit mások már nem szívesen vagy egyáltalán nem végeztek el. Így sok helyen külön cigány munkakörök alakultak ki /például: az utcaseprő, kocsimosó, udvarsöprőgető, darukötöző, csatornatisztító stb./. Az iparban - ezzel egyidejűleg - tovább oldódtak a velük szembeni előítéletek. A kereskedelemben és a mezőgazdaságban dolgozók részéről azonban még mindig idegenkedés volt tapasztalható. Továbbra sem oldották meg a 15-18 éves cigány fiatalok munkába állítását, mert az alacsony iskolai végzettségük és többségük rossz egészségi állapota nem tette ezt lehetővé.¹⁵⁰

A cigány lakosság foglalkoztatottságában jelentős változás csak a nyolcvanas évek elején történt. Arányukat te-

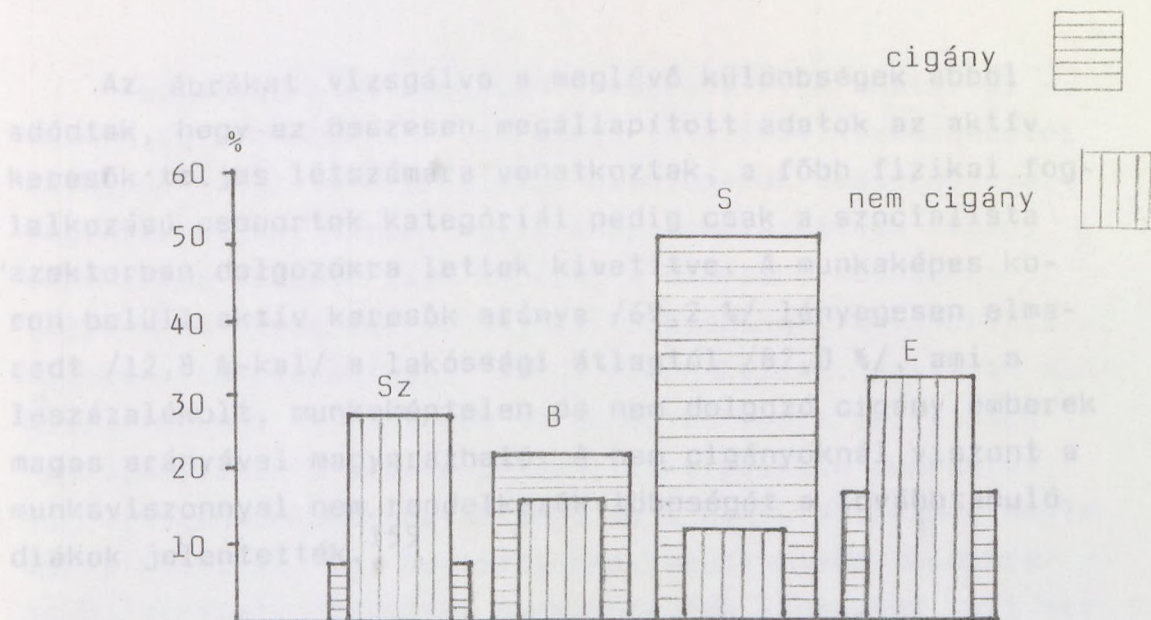
kintve a férfiaknál közel azonos, a nőknél alig 25 %-kal maradtak el az országos átlagtól.¹⁵¹ A társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük viszont nem sokat változott. Segéd munkát még mindig több, mint a munkavállalók fele /51,2 %/,¹⁵² tíz évvel korábban - a családfőkre kivetítve - 55,2 %-uk,¹⁵³ szakmunkát a 7,7 %-hoz¹⁵⁴ képest 11,1 %-uk,¹⁵⁵ betanított munkát ebben az időszakban 23,8 %¹⁵⁶ végzett az előző 10,2 %-ukhoz¹⁵⁷ viszonyítva. A nem cigány népességre jellemző adatokkal összevetve az eltéréseket a 14. táblázat számadatai és az ezt követő oszlop- és kördiagram érzékelteti.

14. táblázat

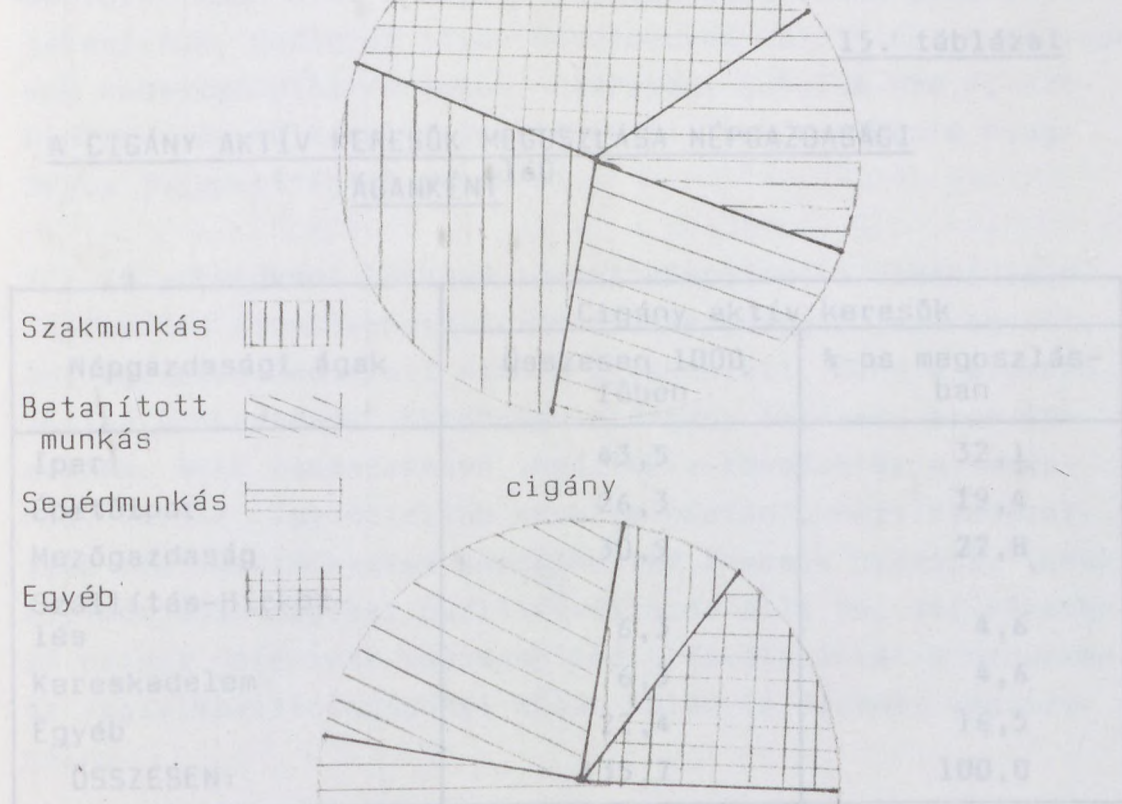
A CIGÁNY ÉS NEM CIGÁNY AKTÍV KERESŐK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA¹⁵⁸

Munkajelleg csoportok	Cigány aktív keresők		Nem cigány aktív keresők	
	száma 1000/fő	%-os megoszlás	száma 1000/fő	%-os megoszl.
Szakmunkás	10,5	7,7	1 427,0	29,5
Betanított munkás	32,3	23,8	1 241,8	15,7
Segéd munkás	69,5	51,2	589,5	12,2
Fizikai fogl. ÖSSZESEN:	112,3	82,7	3 258,3	67,4
Egyéb	23,4	17,3	1 576,1	32,6
Aktív keresők ÖSSZESEN:	135,7	100,0	4 834,4	100,0

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1985.V.5. Tájékoztatója/

A nyolcvanas években a munkavégzés iránti érdeklődésük pozitívan változott, s ennek következtében a meglévő feltételek is. Így munkavállalási akaratuk jelentősen erősödött. Ez látható népgazdálkodási körkérdőív alapján készült táblázatban.

/Forrás: Az 1995/1996. v. évi Fajérkeztetője/

Az ábrákat vizsgálva a meglévő különbségek abból adódtak, hogy az összesen megállapított adatok az aktív keresők teljes létszámára vonatkoztak, a főbb fizikai foglalkozású csoportok kategóriái pedig csak a szocialista szektorban dolgozókra lettek kivetítve. A munkaképes koron belüli aktív keresők aránya /69,2 %/ lényegesen elmaradt /12,8 %-kal/ a lakóssági átlagtól /82,0 %/, ami a leszázalékolt, munkaképtelen és nem dolgozó cigány emberek magas arányával magyarázható. A nem cigányoknál viszont a munkaviszonnyal nem rendelkezők többségét a továbbtanuló diákok jelentették.¹⁵⁹

A nyolcvanas években a munkavégzés iránti érdeklődésük pozitívan változott, s ennek kedveztek a meglévő feltételek is. Így munkavállalási skálájuk jelentősen szélesebb lett. Ez látható népgazdasági ágakra kivetítve a 15. táblázaton.

15. táblázat

A CIGÁNY AKTÍV KERESŐK MEGOSZLÁSA NÉPGAZDASÁGI
ÁGANKÉNT¹⁶⁰

Népgazdasági ágak	Cigány aktív keresők	
	Összesen 1000 főben	%-os megoszlásban
Ipar	43,5	32,1
Építőipar	26,3	19,4
Mezőgazdaság	30,9	22,8
Szállítás-Hírközlés	6,3	4,6
Kereskedelem	6,3	4,6
Egyéb	22,4	16,5
ÖSSZESEN:	135,7	100,0

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1984.V.5. Tájékoztatója/

Foglalkoztatottságukban a korábbi évek adataitól eltérő különbségeket - időközben létszámuk növekedésével arányosan - az iskolázottsági színvonaluk emelkedésével magyarázhatjuk, hiszen egyre több iskolázottabb cigány származású dolgozó vált képessé a bonyolultabb munkafolyamatok elvégzésére. Sajnos többségüknél továbbra is az alacsony iskolázottsági szint jelentkezett negatívan munkavégzésüknél. A fejlődés során egyes ipari vállalatok nem igényelték a szakképzetlen, iskolázatlan munkaerőt, még a segédmunkakör betöltését is a nyolc általános meglétéhez kötötték. Így egy részüknek megélhetése továbbra is az alkalmi-, időszakos munkavégzésen keresztül volt biztosított, amelynek társadalmi megbecsülése jóval elmaradt az állandó munkaviszonyban lévőkétől.

Egyes munkaterületeken - mezőgazdasági üzemekben, konzervgyárakban stb. - mégis nélkülözhetetlenek bizonyult jelenlétük, pedig az ilyen körülmények között dolgozók igen sok kedvezménytől /prémium, nyereség, jutalom stb./, szociális- és kulturális lehetőségtől, sok esetben a nyugdíjra jogosultságtól estek el.

A városokból történő iparkitelepítés, a vidéki iparfejlesztés új munkahely-teremtő lehetőséggel járt együtt, ami egyaránt kedvezett mind a szakképzett, mind a szakképzetlen munkaerőnek. Különösen a cigány lakosság azon részének, akik rendszeresen ingáztak a lakásuk és a munkahely között. Így közelebb kerülve családjukhoz, rendezettebb életkörülményeket teremthettek önmaguk számára. Sokuk életmódjában ezáltal pozitív változás állt be, ami követendő példát jelentett másoknak is. A továbbiakban a nemenkénti foglalkoztatottságukat külön-külön is érdemes megvizsgálni.

2.3.1. A cigány férfiak foglalkoztatásának általános kérdései az aktív keresők számának pozitív változása

A hagyománynak megfelelően a cigány családoknál is a családfenntartói szerepkör a férfiakra hárult. Korábban, míg vándorló életmódot folytattak, elterjedt róluk az, hogy nem szeretnek dolgozni. Ez negatívan befolyásolta társadalmi megítélésüket. A munkamegosztásba történő bevonásukat követően is sajnos gyakran reális véleménynyilvánításon alapultak ezek a megállapítások. Különösen azoknak a beilleszkedését hátráltatta, akiknek a munkához való hozzáállása kifogástalannak bizonyult. Az ilyen cigányok sokszor erejüket felülmúlva igazolták alkalmasságukat. Többségüknek a kötetlen életforma feladásával egy újtípusú szemléletet kellett elsajátítaniuk, amelyben a létbiztonság alapja a munka lett. Szocialista társadalmunkban a munkából származó jövedelemből - a munkabér közvetítésével - elégtük ki személyi szükségleteinket, ezért aki munkabérhez kíván jutni, annak dolgoznia kell. Így volt ez a cigány férfiak munkába történő bekapcsolásánál is, amelynek során komoly szerepet vállaltak a gazdasági élet különböző szervei, egységei. Szerencsére a jelentkező nehézségek ellenére sikeresnek bizonyultak az ilyen erőfeszítések.

A hetvenes évek elejére gazdasági aktivitásuk megnövekedett, 74,9 %-uk állandó, 5,7 %-uk ideiglenes munkaviszonnyal rendelkezett, 4,6 %-uk alkalmi munkából élt, 7,3 %-uk bizonyult munkaképtelennek és 7,5 %-ukat az egyéb eltartottak kategóriája tette ki.¹⁶¹ Gazdasági aktivitásuk alakulását a nem cigányok arányával összehasonlítva - egy másik felosztás szerint - a 16. táblázat adatai mutatják.

16. táblázat

A MUNKAKÉPES KORÚ CIGÁNY ÉS NEM CIGÁNY FÉRFIAK
GAZDASÁGI AKTIVITÁSUK SZERINTI MEGOSZLÁSA¹⁶²

Gazdasági aktivi- tás	Az összes munkaképes korú férfi százalékában	
	cigányok	nem cigányok
Aktív keresők	85,2	87,7
Munkaképtelenek	7,3	2,7
Tanulók	0,5	8,2
Egyéb eltartottak	7,0	1,4
ÖSSZESEN:	100,0	100,0

/Forrás: Az MTA 1971-es felmérési adatai/

Figyelemre méltó, hogy az aktív keresők részvételi aránya alig maradt el /2,5 %/ a nem cigány férfiakétól, s ez már közel állt a teljes foglalkoztatottsághoz. Nem a legkedvezőbben alakult viszont a munkaképtelenek, a tanulók és az egyéb eltartottak száma. Nyomorúságos életkörülményeik oka nemcsak a társadalmi munkamegosztásba való bekapcsolódásuk hiányával, hanem az alacsony iskolai végzettség miatt jelentkező elhelyezkedési nehézségeikkel és az így szerzett kisebb jövedelmük következtében újra-termelődött életkörülményeikkel magyarázhatók.

Helyzetüket súlyosbította, hogy közülük sokan gyenge fizikumuk, rossz egészségi állapotuk miatt még a felkínált munkalehetőségekkel sem tudtak élni. Ennek okaként a hiányos táplálkozásukat, a gyermekkori nélkülözéseiket és a megoldatlan lakáskörülményeikből jelentkező hátrányaikat lehet megjelölni. Az így kialakult gyenge testal-

katuk többségüket alkalmatlanná tette a nehéz fizikai munka végzésére. Néhány megyében ettől eltérően - iparosodási színvonaluknál fogva - mégis az átlagtól több munkaalkalmat tudtak számukra biztosítani. Az agrárjellegű településeken viszont a munkaerő-kereslet alulmaradt a kínálatnak, így ezekben a régiókban az eltartottak száma több, a foglalkoztatottaké kevesebb volt. A munkaképes korú eltartottak arányának régiónkénti megoszlását a 17. táblázat adatai demonstrálják.

17. táblázat

A MUNKAKÉPES KORÚ /15-59 ÉVES/ ELTARTOTT CIGÁNY
FÉRFIAK ARÁNYÁNAK RÉGIÓNKÉNTI MEGOSZTLÁSA¹⁶³

Régió neve	Egyéb eltartottak /%/	Munkakép-telenek /%/	Összes eltartott férfi /%/
Budapesti iparvidék	5,5	4,5	10,0
Dunántúli	4,3	5,4	9,7
Északi	3,8	6,8	10,6
Alföldi	10,2	8,0	18,2
Keleti	15,2	10,0	25,2

/Forrás: Az MTA 1971-es felmérési adatai/

A táblázat adataiból jól látható, hogy az Alföldi- /18,2 %/ és a Keleti régióban közel kettő-, illetve két- és félszer több eltartott található mint a Dunántúli, a Budapesti iparvidék és az Északi területeken. Hasonló arányok mutatkoznak az egyéb eltartott és a munkaképtelenek százalékát tekintve is.

A 18. táblázat a foglalkoztatottság jellege szerinti csoportosításukat tartalmazza, amelyben a különböző népgazdasági ágakban való elhelyezkedésükről kapunk ismereteket.

18. táblázat

A CIGÁNY CSALÁDFŐK FOGLALKOZÁS SZERINTI MEGOSZLÁSA¹⁶⁴

Munkajelleg csoportok	Százalékos arányuk
Szaktanácsos	11,1
Segédtechnikus	55,2
Betanított munkás	10,2
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	12,7
Napszámos	2,9
Önálló, segítő családtag, alkalmi munkás	6,3
Szellemi munkás	1,2
Bedolgozó	0,4
ÖSSZESEN:	100,0

/Forrás: Az MTA 1971-es felmérési adatai/

Az adatokból arra következtethetünk, hogy foglalkoztatottságuk a hetvenes évekre az ipar felé tolódott el.

Külön említést érdemelnek a 15-18 éves fiatalok mert beilleszkedési nehézségeik és a munkavégzéstől való idegenkedésük miatt nehezen tudtak elhelyezkedni.¹⁶⁵ Ebben közrejátzott szabadabb életfelfogásuk, ami a családi nevelés hiányosságainak tudható be. Fontosnak tartom megjegyezni,

ebben az időszakban a munkaképes korba lépő fiatalok szülei ahhoz a generációhoz tartoztak, akik elsőként vállaltak munkát az iparban, ezért nekik sem volt korábbról tapasztalatuk a kötöttebb életforma gyakorlásában. Az új életvitel kialakítása nem ment egyik napról a másikra. A megváltozott körülmények között kevesebb idejük jutott a családra, gyermekeik nevelésére, így a felnövekvő nemzedéküknek nem volt kitől tanulniuk az új életformát. Ez nagyban hozzájárult beilleszkedési zavarai kialakulásához. Említést érdemel, hogy a cigány gyerekek többsége ekkor még nélkülözte az óvoda, a napközi és a család nyújtotta lehetőségeket, előnyöket, aminek hatása a későbbi munkavállalásuk során jelentkezett.

A nyolcvanas évekre valamivel kedvezőbb helyzet alakult ki a fiatalok foglalkoztatottságában. A munkaerő igénybevételének nagyobb része a segédmunkák irányába tolódott el. Erre a tevékenységre túlnyomó többségük alkalmasnak bizonyult, így ahol igény volt a segédmunkaerő foglalkoztatására, ott egyre nagyobb részük találta meg számítását. Egyes megyékben például a felajánlott munkahelyek 70-80 %-ában segéd- és betanított munkakört kínáltak a jelentkezőknek.¹⁶⁶ Mindez kedvezett azoknak a környékelieknek, akik lakásukhoz közel kívántak elhelyezkedni. Megnyugtatóan hatott többségükre a fiatal szakmunkásokról való gondoskodás. Azonban olyanok is voltak, akiknél a kezdetben kapott alacsony fizetés türelmetlenséget váltott ki, de később problémájuk rendeződésével igyekeztek beilleszkedni.

Gyakran előfordult közöttük a szülők munkahelyén történő munkavállalás, főként ott, ahol kisebb mértékű volt a velük szembeni előítélet. Példájuk sok gyerek előtt

Munkaképes kor felett	15	39,47	763	32,32
-----------------------	----	-------	-----	-------

húzóerőnek számított. Ezeknél a fiataloknál a beilleszkedés rövidebb időt vett igénybe és a későbbiekben sem jellemezte őket a gyakori munkahely-változtatás. Legszívesebben az építőiparban, a kommunális szolgáltatások területén, az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben helyezkedtek el. A kedvező tapasztalatok ellenére munkahelyi beilleszkedésük - a korábban említett okok miatt - még mindig nem mondható zavartalanoknak.¹⁶⁷

A cigány férfiak munkavállalása a hetvenes évek végére állandósult. Foglalkoztatottsági arányuk megközelítette a nem cigány férfiakét /84 és 85,5 %/, az eltérés csupán 1,5 % volt. Az összes munkaképes korúak országos átlagát /81,6 %/ pedig 3,4 %-kal meghaladta.¹⁶⁸ Az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal egyik jelentésében a 380 ezer fős népességből a 196 ezer fő munkaképes korúak 52 %-a /102 ezer fő/ férfi volt.¹⁶⁹ Korcsoportonként százalékos megoszlásukat megfigyelhetjük a nem cigány férfiak adataival összevetve a 19. táblázaton.

19. táblázat

A CIGÁNY FÉRFIAK FŐBB KORCSOPORTOK SZERINTI
ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSA¹⁷⁰

Népesség	Cigány férfiak		Nem cigány férfiak	
	Ezer fő	Cigány-ságon belüli %-uk	Ezer fő	Összes nem cigány %-a
Munkaképes kor alatt	74	50,68	1 120	51,39
Munkaképes korú	102	52,04	3 090	52,39
Munkaképes kor felett	15	39,47	763	32,32

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1984.V.5. Tájékoztatója/

Az egyes korcsoportokban megközelítően azonos százalékat mutatott arányuk. Az előbbi kategóriák közül a munkaképes korúakét számszerűen és százalékban kifejezve is érdemes megfigyelni, amit a 20. táblázaton láthatunk.

20. táblázat

A MUNKAKÉPES KORÚ CIGÁNY FÉRFIAK GAZDASÁGI
AKTIVITÁSUK SZERINTI MEGOSZTLÁSA¹⁷¹

Gazdasági aktivitás	A munkaképes korú cigány népesség	
	férfiak/ezer fő	%-os megoszlás
Aktív keresők	85,7	84,0
Inaktív keresők	6,9	6,7
Tanulók	5,3	5,1
Egyéb eltartottak	4,3	4,2
ÖSSZESEN:	102,2	100,0

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1984.V.5. Tájékoztatója/

A hetvenes évek elején felmért adatoktól az aktív keresők aránya kismérvű eltérést mutatott $-1,2\%$, viszont pozitívként értékelendő a tanulók létszámának növekedése $+4,6\%$ -kal! és az eltartottak $2,8\%$ -os csökkenése. Ez akkor is érdemi fejlődést tükröz, ha időközben a cigány lakosság összlétszámában gyarapodott. Az idősek esetében fokozatosan megnövekedett a nyugdíjra jogosultak számaránya, amely az eltartottak kategóriájának csökkenését eredményezte.

Életszínvonaluk pozitív irányú alakulása visszahatótt foglalkoztatottságukra is. Sajnálatos, hogy szak-képzettségi színvonaluk /10-12 %/¹⁷² még a nyolcvanas években is jelentősen eltért a 29,5 %-os országos átlagtól.¹⁷³ A több, mint húsz évvel ezelőtti adatokhoz képest ezzel szemben lényegesen megnövekedett az állandó munkavállalók aránya /85-90%/, ugyanakkor részarányosan csökkent az alkalmi- és idegymunkások száma /10-15 %-ra/.¹⁷⁴ Az egyes népgazdasági ágakban való részvételük is szélesedett, amit a 21. táblázat adatai demonstrálnak.

21. táblázat

AZ AKTÍV KERESŐ CIGÁNY FÉRFIAK MEGOSZTLÁSA
NÉPGAZDASÁGI ÁGANKÉNT¹⁷⁵

Népgazdasági ág	Aktív keresők			
	Összesen ezer fő	%-os megoszlása	ebből ffi. ezer fő	%-os megoszlása
Ipar	43,5	32,1	26,4	30,8
Építőipar	26,3	19,4	20,7	24,2
Mezőgazdaság	30,9	22,8	18,7	21,8
Szállítás-Hírközlés	6,3	4,6	5,1	6,0
Kereskedelem	6,3	4,6	3,1	3,6
Egyéb	22,4	16,5	11,7	13,6
ÖSSZESEN:	135,7	100,0	85,7	100,0

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1984.V.5. Tájékoztatója/

A jelzett adatok nem az összlétszámukhoz viszonyított arányukat mutatják, hanem saját kategóriájukon belüli foglalkozásukat fejezik ki. Az adott népgazdasági ágakat figyelembe véve a férfiak aránya is jóval magasabb a cigány lakosságon belül, mint a nőké. Ennek alapján az iparban 60,68 %-uk, az építőiparban 78,71 %-uk, a mezőgazdaságban 60,51 %-uk, a szállítás- és hírközlés területén 80,95 %-uk, a kereskedelemben 49,21 %-uk és egyéb munkakörben 52,23 %-uk dolgozott.¹⁷⁶

Összességében a korábbi időszakhoz képest - a nyolcvanas évekre - eltolódott foglalkoztatásuk az ipar és a mezőgazdaság irányába, míg az építőiparban mérséklődött jelenlétük. Igen pozitív viszont, hogy - elsősorban az iparban - megnövekedett az egy munkahelyen több évet eltöltött cigány férfiak száma. Munkavállalásukkor jellemzően még mindig az egyszerűbb ágazatok és a könnyebben elvégezhető munkák mellett döntöttek. Időközben javult a munkahelyek foglalkoztatottsági színvonala, s tovább mérséklődött az ipari vállalatok dolgozóinak előítélete a cigányokkal szemben. A mezőgazdasági nagyüzemek esetében főként az időszakos munkavállalók számaránya emelkedett, de kedvezően alakult a szervezett melléküzemági- és a kiegészítő tevékenység folytatása is. Az állandó munkaviszonyban lévők közül mind az őszi-, mind a téli hónapokra sokuk időszakos munkalehetőséggel az iparban biztosította családjá megélhetését. A kényelmesebbek viszont velük szemben az önkéntes pihenés mellett döntöttek.

A nem cigány társaikhoz képest - egészségi állapotuk miatt - sokukat idő előtt leszázalékolták, amiben közre játszott az általuk elszenvedett balesetek gyakori megnyilvánulása is. Pozitívumként tudható be, hogy erre az

évtizedre javult a 60 év felettiiek aránya.¹⁷⁷ A nyugdíjkorhatárt 1971-ben még csak 7,8 %-uk, 1983-ban már 10 %-uk érte el, szemben a nem cigányok hasonló időszaki 16,4 % és 21,6 %-os mutatójával.¹⁷⁸ A különbség ugyancsak számottevő, az utóbbinál meghaladta a 10 %-ot. Problémaként jelentkezett körükben, hogy az alkalmi- és az időszakos munkavégzések miatt a nyugdíjkorhatárt elérték egy része jogosulatlan volt nyugdíjra, mert munkában töltött éveit nem tudta igazolni.¹⁷⁹

Iskolázottsági szintjük viszont nem az elvárásoknak és a lehetőségeiknek megfelelően alakult. Döntő többségük megrekedt a segéd- vagy a betanított munka szintjén és csak mintegy 10-12 %-uknak sikerült valamilyen szakképzettséget szereznie.¹⁸⁰ Ezért továbbra is fő feladatnak tekintendő iskolázottságuk színvonalának növelése, a munkaviszonyban való megtartásuk, a termelőmunkához szükséges szakismeretek gyarapítása és munkafegyelmeük megszilárdítása.

2.3.2. A cigány nők munkavállalásának speciális kérdései, a munkaalkalmak számának növekedése

Hasonlóan a cigány férfiakhoz, életkörülményeik meghatározó szerepet tölthettek be sorsuk alakulásában. A családon belül elfoglalt helyük és szerepük szerint a gyermeknevelés, valamint a ház körüli teendők ellátása jelentette számukra az elfoglaltságot. A társadalmi munkamegosztásba történő bekapcsolódásuk később következett be, mint a nem cigány asszonyoknak. A magas gyermekszám megléte a munkavállalási feltételek biztosításának /bölcsőde, óvoda, napköziotthon stb./ és a helyi munkalehetőségek elmaradásának hiányában gyakran - részben vagy teljesen - megnehezítette munkába állásukat. Iskolai végzettségük még a cigány fér-

fiakétól is elmaradt, ami foglalkoztatottsági arányuknál méginkább megmutatkozott. A hetvenes évek elején - országos viszonylatban - a cigány nőknek csak 30 %-a dolgozott, 70 %-ukat pedig eltartották.¹⁸¹ A jelzett adatok szerint a nők 64 %-a ekkor már aktív keresőnek számított, 30 %-uk tartozott az eltartottakhoz és 6 %-uk volt inaktív dolgozó.¹⁸²

A jelenség magyarázatának részletesebb elemzéséből kiderült, a családnagyságnak meghatározó szerep jutott a cigány nők munkavállalásában. Az 1971-es reprezentatív felmérés adatai alapján a cigányok 96,8 %-a kettőnél több tagú, 37 %-a pedig öt- vagy többtagú családban élt.¹⁸³ Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a családok többségénél legalább 6-8 évig volt 0-3 éves korú kisgyerek. A szocializáció hatására életkörülményeik pozitívan változtak, így a nyolcvanas évek családtervezésének eredményeként csökkent gyermekáldásuk, s vele együtt kedvezőbbek lettek munkavállalási feltételeik.

A hetvenes évek elején még csak kevesen vették igénybe gyermekeiknek a bölcsődei-, óvodai- és napköziotthoni elhelyezést, tíz évvel később viszont már 17 154 fő cigány gyerek került ezekben az intézményekben elhelyezésre.¹⁸⁴ Korábban főként vidéken jelentett problémát a férőhelyek hiánya, ebben az évtizedben viszont ott is javultak a felvételi arányok. A cigány gyerekek esetében előfordultak előítéletek miatti elutasítások, de ezek aránya fokozatosan csökkent.

Elhelyezkedésüket nehezítette az alacsony iskolai végzettségük. Sokuk szeretett volna munkába állni, azonban a megfelelő szakismeret hiányában le kellett mondanium szándékukról, mivel a munkáltatók nem tartottak igényt rájuk. Segéd munkások alkalmazására viszont nem volt minden gazdálkodó egységnek szüksége, különösen nem a több-

gyermekes, kiskorú gyermekeket nevelő cigány anyák esetében. Ugyanakkor lakóhelyüktől távol éppen az előbb említettek miatt nem tudtak munkát vállalni, így többségüknek maradt a közeli termelőszövetkezetekben felkínált időnyomunka, valamint a napszám /borsó-szedés, gyümölcs-szedés stb./. Ezek a jövedelmek leginkább csak arra voltak elegendők, hogy kiegészítsék a családfő keresetét. Nehezítette helyzetüket a serdülő lányok korai - 14-16 éves korban - gyermekvállalása, ami nemcsak egészségileg károsította a fiatal leányanya szervezetét, hanem erősen korlátozta munkavállalási lehetőségüket is. Emiatt nagy részük jogosulatlanná vált a gyermekgondozási segély igénybevételeire, s ezzel még inkább fokozta családjá megélhetésének nehézségeit.¹⁸⁵

A nyolcvanas évekre mindezek ellenére egyre többen vállaltak munkát közülük. Sokan azzal vádolták a cigány nőket, azért szülnék annyi gyereket, mert családi pótlékból akarják eltartani őket, holott ez csak részben igaz. A cigányoknál akkor is magas volt a gyermekáldás, amikor még egyáltalán nem kaptak érte szociális juttatásokat. Tehát alaptalan minden ilyen velük szembeni megnyilvánulás, mert életmódjukból eredően vállalták a sok gyermeket. A vizsgált időszakban meg lehetett figyelni azoknak a családoknak, akik hagyományos foglalkozásból vagy időszakos munkából éltek, sokkal több gyermekük volt a már beilleszkedett cigányokhoz képest.¹⁸⁶

Foglalkoztatottságuk alakulásáról az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal egyik jelentése az alábbiakat tartalmazza. Az 1983-ban felmért adatokra hivatkozva 189 ezer főben jelölte meg a cigány nők létszámát /49,75 %/, ami az összes nem cigány nő /5 515 ezer fő/ 3,42 %-át és a lakosság 1,77 %-át jelentette.¹⁸⁷

Korcsopontonkénti megoszlásukat érdemes összehasonlítani a nem cigány nők létszámával és arányával, amit a 22. táblázat adatai tartalmaznak.

22. táblázat

A CIGÁNY NŐK FŐBB KORCSOPORTOK SZERINTI ÖSSZE-
TÉTELÉNEK ALAKULÁSA¹⁸⁸

Népesség	Cigány nők		Nem cigány nők	
	ezer fő	cigány- ságon belüli %-uk	ezer fő	összes nem cigány %-a
Munkaképes kor alatt	72	49,32	1 059	48,61
Munkaképes korú	94	47,96	2 807	47,61
Munkaképes kor felett	23	60,53	1 460	25,68

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1984.V.5. Tájékoztatója/

Megfigyelhető, hogy a cigány népességen belüli korcsoporthoz a munkaképes kor felettibe tartozók kivételével közelítettek egymáshoz, míg az utóbbi esetében - a korábban említett okok miatt - nagyarányú /21,06 %-os/ eltérést mutattak a férfiak hasonló kategóriájához képest. Ugyanez összevetve a nem cigány nők adatával, a különbség csupán 5,15 % volt. A gazdasági aktivitásuk százalékos megoszlását a 23. táblázaton mutatom be.

23. táblázat

A MUNKAKÉPES KORÚ CIGÁNY NŐK GAZDASÁGI AKTIVITÁSUK
SZERINTI MEGOSZLÁSA¹⁸⁹

Gazdasági aktivitás	Munkaképes korú cigány népesség	
	nők/ezer főben	%-os megoszlása
Aktív keresők	50,0	53,2
Inaktív keresők	10,8	11,5
Tanulók	4,4	4,7
Eltartottak	28,7	30,6
ÖSSZESEN:	93,9	100,0

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1984.V.5. Tájékoztatója/

A hetvenes évek adataihoz viszonyítva majdnem megduplázódott /23,2 %-kal nőtt!/ a cigány nők körében az aktív keresők aránya. Mindez életkörülményeik kedvező alakulásának tudható be. Az eltartottak száma jelentősen csökkent, de így is óriási a különbség az etnikum férfi tagjaihoz képest, mert az összes eltartottakat alapul véve /46,8 %/ majdnem a háromszorosát tette ki. Ez különösen az egyéb eltartottak kategóriájánál szembetűnő, ahol a nők kétszer magasabb arányszámú eltérést mutattak a férfiakétól /4,2 %/. Foglalkoztatottságuk iránya is pozitívan változott, mivel egyre több foglalkozási ágban voltak megtalálhatók. Ezt demonstrálják a 24. táblázat adatai.

... az ipari üzemek részéről - nem ...

... az egyéb ágazatokban /toll, ...
... használóira-kereskedő, po- ...
... részről /1/3-án részről/. 192

24. táblázat

AZ AKTÍV KERESŐ CIGÁNY NŐK MEGOSZLÁSA NÉP-
GAZDASÁGI ÁGANKÉNT¹⁹⁰

Népgazdasági ág	Aktív keresők			
	Összesen ezer fő	%-os meg- oszlása	ebből nő ezer fő	%-os meg- oszlása
Ipar	43,5	32,1	17,1	34,2
Építőipar	26,3	19,4	5,6	11,2
Mezőgazdaság	30,9	22,8	12,2	24,4
Szállítás- Hírközlés	6,3	4,6	1,2	2,4
Kereskedelem	6,3	4,6	3,2	6,4
Egyéb	22,4	16,5	10,7	21,4
ÖSSZESEN:	135,7	100,0	50,0	100,0

/Forrás: Az ÁBMH 2095/1984.V.5. Tájékoztatója/

A kimutatás szerint az 50 ezer aktív kereső zöme /58,6 %-a/ az iparban és a mezőgazdaságban dolgozott. Ha ehhez még hozzáadjuk az építőiparban foglalkoztatott 11,2 %-ukat, akkor eszerint mintegy kétharmaduk /69,8 %-uk/ ebben a három fő foglalkozási ágban helyezkedett el. Az iparban dolgozók főként a könnyűipari és élelmiszerfeldolgozó munkaköröket választották szívesen.¹⁹¹ Az elért eredmények ellenére a távolabbi településeken lévő szabad női munkaerő bevonása - az ipari üzemek részéről - nem volt kellőképpen kihasználva.

A vidéken élők egy része az egyéb ágazatokban /toll, bőr, rongybegyűjtő, vásároló, használtruha-kereskedő, pecsenyesütő stb./ kereste megélhetését /1/5-ös részük!/.¹⁹²

Az alacsony iskolai végzettségük miatt legtöbbjük csak segéd- vagy betanított munkásként dolgozhatott. A szellemi foglalkozásúak között még mindig kevésnek tekinthető a főiskolát és egyetemet végzettek száma, pedig jelenlétük nélkülözhetetlen főként a pedagógiai munkakörök betöltésénél.

A cigány férfiak foglalkoztatási arányához viszonyítva számottevő az elmaradásuk. Ennek alapján az iparban 39,31 %-uk, a mezőgazdaságban 39,49 %-uk, az építőiparban 22,29 %-uk, a szállítás-hírközlésben 50,79 %-uk és egyéb területen 47,77 %-uk volt foglalkoztatva.¹⁹³ Elhelyezkedésüket nehezítette, hogy körülbelül csak 4-5 %-uk rendelkezett szakmunkás bizonyítvánnyal.¹⁹⁴

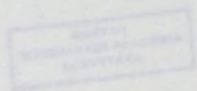
A nyolcvanas évekre valamit javult foglalkoztatottságuk. Az aktív keresők 53,2 %-ának állandó munkaviszonya volt,¹⁹⁵ ezenkívül jelentősen megnőtt az alkalmi-, illetve időszakos munkát végzettek száma /20-30 %/.¹⁹⁶ Elmaradásuk a nem cigány nők arányához képest /78 %/ ugyanakkor számottevő.¹⁹⁷ Munkába állításukkal lényegesen javult a családon belüli kereső-eltartott arányuk, de így is jóval alacsonyabb volt, mint a nem cigányoké, mert a cigányoknak két- és félszer több embert kellett eltartaniuk az országos átlaggal szemben.¹⁹⁸ Ennek okául nemcsak munkába állításuk nehézségeit lehet betudni, hanem a magas gyermeklétszámukat és a nagylétszámú eltartottak arányát is. Azoknál a családoknál, ahol a nők képesek voltak növelni családjuk jövedelmét, viszonylag jobb feltételeket tudtak teremteni gyermekeik óvodába, iskolába járatásához. Ezekben az intézményekben való benntartásuk ebből kifolyólag garantáltabbnak bizonyult. Az ilyen körülmények között nevelkedett gyerekek képzésében a későbbiekben jobb eredmények születtek, és tanulmányaik befejezését követően

könnyebben boldogultak az életben is. A munkahely cigány nők számára a jövedelemszerzési lehetőség megteremtésével egyidőben megnyitotta előttük - a közösségi életen keresztül - az emberi érintkezés szabályai elsajátításának útját a korszerűbb, gazdagabb- és tartalmasabb életforma kialakításához.

2.4. A cigány lakosság lakáskörülményeinek változásai

A társadalmi beilleszkedés elképzelhetetlen a megfelelő lakáskörülmények megteremtése nélkül. A cigányok korábbi vándorló életmódja nem igényelte a jobb, emberibb körülmények kialakítását, igaz ennek anyagi feltételei sem voltak minden családnál biztosítva. Felemelkedésük során két utat követtek. Egyik az asszimiláció, amikor igyekeztek elszakadni környezetüktől, sokszor származásukat is megtagadva keresték a nem cigányokkal való azonosulás lehetőségét. Ilyenkor többnyire önmaguk szorgalmazták lakásviszonyaik megteremtését, de elkerülhetetlennek bizonyult a társadalmi segítségnyújtás is. A másik út az integráció, ami az etnikai tudat és kultúra megtartását jelentette számukra.

Korábban - az élesen jelentkező társadalmi előítéletek miatt - maguk is az asszimilálódásban látták a megoldást, amit maga a politikai vezetés intézkedéseivel támogatott. Az MSZMP álláspontja szerint hosszabb távon asszimilációjuk, rövidebb idő alatt pedig integrálódásuk került előtérbe. Természetesen minden cigány ember maga dönthette el, melyiket választotta a kettő közül. Az utóbbi években mindinkább az integrációs törekvések érvényesültek, s ezt támogatta a kommunista párt is. Sajnos e vonatkozásban - lakáshelyzetük megoldását tekintve - elég szélsőséges megnyil-

vánulások is felszínre kerültek a cigányság egyes csoportjai részéről, akik az identitás megőrzését a telepek meghagyásában látták. Mindezek nehezítették a jobb körülmények megteremtését, de sokszor az új helyzettel való "élni nem tudás" is hátráltatta e fontos tevékenységet. A továbbiakban tekintsük át, hogyan oldotta meg a politikai- és az állami vezetés letelepítésüket, emberibb környezetük kialakítását.

2.4.1. A cigány telepek felszámolása

A cigányok többsége vidéken, ott is a városok, leginkább a falvak szélén telepedett le. A szűkös anyagi lehetőségük miatt csak egyszerű viskókat, kunyhókat tudtak maguknak lakásként kialakítani. A vándorló életmód megszüntetését a politikai vezetés szorgalmazta, ezt bizonyította az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1961-es határozata is, amely rámutatott: "A cigánylakosság helyzetének alakulásában a letelepedésnek meghatározó szerepe van."¹⁹⁹ Ugyanakkor ennek sem a pénzügyi, sem az anyagi-tárgyi feltételei nem voltak biztosítottak. Így került sor sok, egészségtelen, a szociális körülményeknek meg nem felelő cigány telep kialakítására. A hatvanas években 2 100 cigány telep tarkította hazánk területét.²⁰⁰ A párthatározat megjelenését követően a kormány napirendre tűzte a mintegy 55 400 család /222 000 fő/ lakás céljára alkalmatlan építményeinek /putrik, barlangok, barakk- és egyéb lakás céljára használt helyiségek stb./ telepeinek megszüntetését.²⁰¹ Végrehajtásukra kiadta a 2014/1964. /V.4./ számú határozatát, amelyben a 15 éves lakásfejlesztési terv időszakára irányozta elő a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolását.²⁰² A mielőbbi feladatmegoldás érdekében az érintett főható-

ságok rendeletek kiadásával szabályozták a tanácsai szakigazgatási szervek tennivalóit és a végrehajtás módját.

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1979. április 18-ai és az ezt követően kiadott 1016/1979. /VII.12./ számú minisztertanácsai határozat a feladatok megvalósításának gyorsítását célozta, mivel vontatottan haladt a munka, s egyre több új - jogos - igény jelentkezett. A két érintett szakminisztérium /ÉVM és PM/ is több rendelet megjelentetésével igazodott az időközben megváltozott körülményekhez. Többek között szabályozták a teljesítés feltételeinek biztosítását és meghatározták a tanácsai szervek ezzel kapcsolatos konkrét feladatait. Mindehhez alapul a 21/1985. /XII.27./ ÉVM-PM. számú együttes rendelettel módosított 2/1965. /II.18./ ÉM-PM. számú együttes rendelet szolgált.

Az 1964-es kormányhatározat 1980-ig ugyan teljes felszámolást irányzott elő, de mint azóta kiderült, ezt a kitűzött határidőn belül a legnagyobb erőfeszítések árán sem sikerült teljesíteni.²⁰³ A telepfelszámolás végrehajtását kezdetben széttelepítéssel és a telepek szociális követelményeknek megfelelővé alakításával oldották meg. Legfontosabb célnak társadalmi beilleszkedésüket tekintették. Kezdetben leghatásosabbnak széttelepítésük ígérkezett, hivatalos szerveink intézkedései is ez irányba hatottak. Reményüket az táplálta, hogy a telepi cigányok beépülve új környezetükbe, átveszik az ott lakók szokásait és könnyebben beolvadnak majd a lakosság közé. Sokan abban bíztak, így gyorsabban megoldódik a cigány kérdés Magyarországon. A gyakorlat azonban bebizonyította, az asszimiláció rövidebb távon történő sürgetése nem eredményezhet gyökeres változást sorsuk alakulásában. Ellenkezőleg, az erőltetett

ütemű beillesztési politika ellentétes szocialista elveinkkel. Legcélravezetőbbnek a saját maguk választotta út bizonyult, akár az asszimilálódás, akár az integrálódás volt az. Ez mérhető le a Minisztertanács 3558/1975. számú határozatából is, amelynek első pontja a következőképpen fogalmaz: "A telepen élő családok lakásproblémáját elsősorban ott kell megoldani, ahol dolgoznak, illetve ahol számukra megfelelő munkalehetőség kínálkozik."²⁰⁴ A dokumentum 3. pontja a városok és községek adottságainak figyelembe vételét helyezte előtérbe.²⁰⁵

A vonatkozó rendeletek rögzítették a kiemelt telepek elsődleges megszüntetését, aminek gyorsított ütemű felszámolására valamennyi erőforrás felét biztosították. Kiemelt telepnek tekintették a jól látható helyen - városban, város szélén, utak mentén stb. - lévő, a település képét rontó telepeket. Az 1974-es felmérés szerint körülbelül 14 000 család /55 000 - 60 000 fő/ élt mintegy 500 ilyen kiemelt telepen.²⁰⁶ Az itt élő családok a cigányság legelmaradottabb rétegeit tömörítették, így nagy gondot jelentettek a helyi tanácsi szerveknek a felszámolás során. Többségüknek a lakáshoz jutás tárgyi- és személyi feltételei nem voltak biztosítva, pedig a legfontosabb teendő a helyi lehetőségek és az érintettek igényének összehangolása lett volna. A munka meggyorsítását a tanácsok tervező-, kivitelező- és beruházó szervek bevonásával segítették. Nehezítette a folyamatot, hogy egy putriból több családnak az elhelyezésével kellett számolniuk és időközben új telepi körülmények is létesültek.

A telepi cigányok többsége belátta, hogy a jobb lakáshoz jutással életkörülményeik gyökeresen megváltozhatnak, ezért éltek az érvényben lévő határozatok, rendeletek számukra biztosított lehetőségeivel. Ennek következtében rövid

időn belül sokan jutottak - ha nem is a legmodernebb - az úgynevezett "Cs" lakások /csökkentett értékű/ birtokába. E típusok szoba-konyhás megoldásukkal vonzóvá tették részükre az új körülmények elfogadását és egyben példaként állt a telepen maradt cigányok előtt.

A hetvenes évek elején már sokan keresték ezt a megoldási lehetőséget vagy az ehhez hasonlókat. Elsősorban a telepről való elkerülésben látták a velük szemben megnyilvánuló előítéletek csökkenését, a társadalom többi tagjával azonos, törvény előtti elismerésüket. Az elhatározás - párosulva az akaraterővel - valóra váltotta sok cigány család elképzelését. Az MTA Szociológiai Kutatócsoportjának felmérési adataiban 1971-ben 210 ezer telepen lakó cigány problémája várt megoldásra.²⁰⁷ A telepről elköltözöttek száma ekkor még kevés volt, sőt az időközben magas születésszámuk eredményeként inkább növekedett arányuk. A reprezentatív felmérés szerint a telepen lakók többsége /170 000 fő/ községekben, kis része /7 000 - 8 000 fő/ Budapesten és 30 000 fő vidéki városokban élt.²⁰⁸

Legtöbbjük a Keleti- /85 %/, az Északi- /73 %/ és az Alföldi /63 %/ régióban helyezkedett el, míg a Dunántúli-ban 55 %-uk, a Budapestiben 51 %-uk lakott telepen.²⁰⁹ A vontatott ütemű végrehajtásra ez is magyarázatul szolgálhatott. Kutatásaim szerint vidéken - egyes községi tanácsok vezetői - kevésbé tekintették fontos kérdésnek e probléma megoldását, mint a városokban. Azt sem szabad azonban elhallgatni, hogy a városi tanácsoknak jóval magasabb összegű pénzüsszeg állt rendelkezésére, mint falun, s ez benítólag hatott a feladat teljesítésére. A 25. táblázat segítségével a kezdeti időszakról /1964/ tízévenkénti bontásban áttekinthető a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása, amely megyénkénti bontásban tartalmazza a lakások, családok és a benne élő személyek számát.

25. táblázat

A SZOCIÁLIS KÖVETELMÉNYEKNEK MEG NEM FELELŐ TELEPEK FELSZÁMOLÁSÁNAK ALAKULÁSA²¹⁰

Megye	1964 év			1974 év			1984 év		
	lakások száma /db/	család- dok száma	személyek száma /fő/	lakások száma /db/	család- dok száma	személyek száma /fő/	lakások száma /db/	család- dok száma	személyek száma /fő/
Baranya	1 608	1 689	5 407	1 005	1 098	4 425	125	163	488
Bács-Kiskun	1 408	1 553	6 724	678	827	3 653	112	145	580
Békés	873	982	4 176	681	733	2 796	114	122	383
Borsod-Abaúj-Z.	4 792	5 514	25 631	5 939	6 682	27 978	1 756	3 098	17 504
Csongrád	1 801	2 132	7 063	1 181	1 232	4 166	505	521	2 044
Fejér	1 025	922	6 446	611	646	3 185	218	395	2 686
Győr-Sopron	463	517	2 431	622	1 012	3 380	-	-	-
Hajdú-Bihar	2 417	2 686	12 238	1 287	1 412	6 126	224	395	1 576
Heves	2 375	2 865	11 985	1 564	1 784	7 607	521	621	2 499
Komárom	755	848	3 716	475	524	1 874	137	162	621
Nógrád	2 941	3 056	11 952	3 202	3 493	11 220	424	533	2 694
Pest	2 363	2 501	8 732	1 065	1 275	5 201	374	405	2 025
Somogy	1 287	1 355	6 499	1 016	1 099	5 432	179	185	716
Szabolcs-Szatmár	3 161	3 727	17 380	2 316	2 709	13 109	986	1 032	4 289
Szolnok	2 508	2 432	12 694	1 634	1 792	8 539	476	688	3 400
Tolna	1 401	1 480	6 339	488	538	1 910	26	32	98
Vas	685	764	3 428	343	391	1 496	-	-	-
Veszprém	4 268	5 415	19 013	588	588	2 174	42	57	184
Zala	739	800	3 934	423	450	1 910	58	70	276
Megyék ÖSSZESEN:	36 767	41 538	175 791	25 118	28 245	115 981	6 277	8 223	42 066
Budapest	12 199	13 887	46 369	3 137	3 580	9 988	-	-	-
MINDÖSSZESEN:	48 966	55 425	222 160	28 255	31 875	125 969	6 277	8 223	42 066

/Forrás: ÉVM adattár/

A felszámolandó lakások száma az előző tíz évhez viszonyítva 1974-ben 42,36 %-kal, 1984-ben pedig már 77,77 %-kal csökkent. Tehát nem lehet azt állítani, hogy nem mutatkozott előrelépés ezen a területen.

A következő táblázaton /26. táblázat/ tervidőszakra részletesebben lebontva is végigkísérhető mind a bevezett, mind a teljesített újonnan felépült lakások mennyisége. A táblázat alsó részén a szaktárca 2000-ig előirányzott számadatai szerepelnek.

26. táblázat

A KÖZPONTI LAKÁSSZÁM ELŐÍRÁNYZATOK ÉS TELJESÍTÉSÜK ALAKULÁSA TERVCIKLUSONKÉNT²¹¹

Időszak	Előirányzat /db/	Teljesítés /db/	Teljesítés /%/
1971-1975. /IV.ötéves terv/	10 000	8 000	80,0
1976-1980. /V.ötéves terv/	12 100	10 426	86,2
1981-1985. /VI.ötéves terv/	9 769	7 975	81,6
1971-1985-ig ÖSSZESEN:	31 869	26 401	82,8
1986-1990. /VII.ötéves terv/	6 574	-	-
1991-2000. /VIII.-IX. ötéves terv/	12 223	-	-
1986-2000-ig ÖSSZESEN várható:	18 797	-	-

/Forrás: ÉVM adattár/

A 77 Az ötéves tervek tervmutatói 2 000 - 3 000 eltéréssel realizálódtak végrehajtásuk során. Bizonyos párhuzamosság mutatható ki az országos lakásépítési program teljesítésével, hiszen annak növekedése vagy csökkenése kihatott a szociális követelményeknek meg nem felelő lakás-felszámolás ütemére. A pontos számbavétel bizonyította, hogy ezeket az átadott lakásokat nemcsak cigányok, hanem a hasonló körülmények között élő nem cigányok is kapták. Így a feltüntetett lakásszámok a cigány lakosságra kivetítve pontosan nem szerepeltek. Az viszont ismert, 2000-ig az újratermelődött lakásigényeket is beleszámítva, a nyolcvanas évek közepén a telepen élt 10 000 - 12 000 /30 000 - 35 000 fő/ családdal együtt még körülbelül 20 000 ezer lakás felépítése válik szükségessé.²¹²

Az eddigiekből kitűnt, az 1980-ig történő tizenötéves lakásprogram nem valósult meg. A jövőben várhatóan még nagyobb teher hárul az államra, mivel a Minisztertanács 3223/1985. számú határozatával megszüntette a kiemelt és nem kiemelt telepi kategóriákat,²¹³ így minden telep kiemeltnek minősül. A továbbiakban a telepfelszámolással kapcsolatos tényleges tanácsi költségek - telekkialakítás, út, villany stb. - hozzájárulásaként a tényleges költségek figyelembevételével a helyi tanácsokat az évente felépült új lakások után központi állami támogatás illeti meg. Az eddigi folyamat eredményének lehet betudni, hogy néhány megyében /Győr-Sopron-, Tolna- és Vas megye/ sikerült teljesen felszámolni a telepi viszonyokat.²¹⁴ Legelőször Budapesten szüntették meg, mert itt már az 1977-1978-as felmérés alkalmával nem találtak telepen lakó cigány családot.²¹⁵ Azonban a figyelmet azokra a megyékre kellett volna összpontosítani, ahol jóval többen éltek telepeken /Borsod-Abaúj-Zemplén-, Szabolcs-Szatmár-, Szolnok-, Csongrád-, Fejér- és Heves megye./

27. táblázat

A 27. táblázat megyénként részletesen tartalmazza az 1978. és az 1985. évi adatokat, amelyből a különbségek utalnak a végrehajtás mértékére is.

Megye	1978-ban			1985-ben		
	előzetes száma	települ. alak száma	települ. alak száma	előzetes száma	települ. alak száma	települ. alak száma
Batonyi	72 000	2 574	41,7	73 495	2 781	37,8
Bács-Kiskun	10 000	3 000	30,0	10 700	3 400	31,8
Békés	9 000	3 376	37,5	9 896	3 500	35,4
Beregszabolcs-Z.	56 000	22 000	39,3	73 904	18 840	25,5
Csongrád	6 000	2 160	36,0	7 160	2 004	27,9
Fekyer	5 000	2 150	43,0	6 214	2 557	41,0
Győr-Eopron	4 000	432	10,8	3 600	-	-
Hajdu-Bihar	17 000	3 730	19,0	21 990	4 193	19,1
Hódmező	12 000	2 904	24,2	18 012	3 124	17,3
Komárom	6 000	1 800	30,0	6 765	601	8,9
Körös	16 000	4 800	30,0	18 645	2 411	12,9
Pest	20 000	8 000	40,0	22 819	1 979	8,6
Szeged	20 000	2 283	11,4	20 548	400	1,9
Szabolcs-Szatmár	16 000	7 200	45,0	41 770	3 960	9,5
Szolnok	21 000	8 574	40,8	21 815	3 015	13,8
Tolna	11 000	1 322	12,0	10 176	-	-
Vas	6 000	1 120	18,7	6 614	-	-
Veszprém	3 000	190	6,3	7 030	30	0,4
Zala	6 000	1 307	21,8	6 987	210	3,0
Megyei Összesen:	293 000	81 100	27,7	336 483	42 771	12,7
Budapest	30 000	-	-	61 112	-	-
MINŐSÍTÉS:	323 000	81 100	25,1	397 595	42 771	10,8

/Forrás: ÉM adatbázis 1978. és az 1985. évi adatokkal/

27. táblázat

A TELEPEN ÉLŐ CIGÁNY LAKOSSÁG SZÁMA ÉS ARÁNYA MEGYÉNKÉNTI MEGOSZLÁSBAN²¹⁶

Megye	1978-ban			1985-ben		
	cigányok száma	telepen élők száma	telepen élők aránya	cigányok száma	telepen élők száma	telepen élők aránya
Baranya	22 000	2 574	11,7	23 495	291	1,2
Bács-Kiskun	10 000	3 000	30,0	10 200	460	4,5
Békés	9 000	1 376	15,3	9 896	285	2,9
Borsod-Abaúj-Z.	56 000	22 000	39,3	73 906	18 840	25,5
Csongrád	6 000	2 160	36,0	7 360	2 004	27,2
Fejér	5 000	2 150	43,0	6 214	2 532	40,8
Győr-Sopron	4 000	432	10,8	3 880	-	-
Hajdu-Bihar	17 000	3 230	19,0	21 990	1 391	6,3
Heves	17 000	7 984	47,0	18 013	3 134	17,4
Komárom	6 000	1 860	31,0	6 765	601	8,9
Nógrád	16 000	4 800	30,0	17 665	2 411	13,7
Pest	20 000	8 000	40,0	22 119	1 979	9,0
Somogy	20 000	2 283	11,4	20 548	488	2,4
Szabolcs-Szatmár	36 000	7 200	20,0	41 770	3 980	9,5
Szolnok	21 000	8 526	40,6	21 815	3 015	13,8
Tolna	11 000	1 322	12,0	10 396	-	-
Vas	6 000	120	2,0	6 614	-	-
Veszprém	7 000	700	10,0	7 030	92	1,3
Zala	6 000	1 387	23,1	8 987	218	2,4
Megyék ÖSSZESEN:	295 000	81 100	27,5	338 663	41 721	12,3
Budapest	30 000	-	-	41 337	-	-
MINDÖSSZESEN:	325 000	81 100	24,85	380 000	41 721	11,0

/Forrás: ÉVM adattár 1978. és az 1985. évi kimutatásai/

A táblázat adataiból megállapítható, hogy a tanácsok - ha nem is az igényeknek megfelelően - a vizsgált időszakban jelentősen előreléptek a telepfelszámolás területén. Az utolsó három tervciklus idején /1971-1985-ig/ 26 401 lakáskeretet használtak fel, s ez a központi előirányzat /31 869/ 82,8 %-os teljesítését jelentette.²¹⁷ A javulás abban is kimutatható, hogy az 1971-es állapothoz képest megközelítően 180 000 fő került jobb lakáskörülmények közé.²¹⁸ Ez a nyolcvanas évek közepén nyilván tartott cigány lakosságnak a 47 %-át tette ki. Következésképpen erre az időszakra megközelítően 10 %-ra csökkent a telepí cigányok száma. Néhány megyében viszont lelassult a telepfelszámolás üteme, egyes területeken pedig megtorpanást lehetett tapasztalni.

A folyamat gyorsítását az alábbiakkal segítették elő:

Először a legfontosabbnak tartották, hogy a központi szervek direktívái helyesen érvényesüljenek a helyi tanácsok munkájában.

Másodszor a feladatok végrehajtásához való jobb hozzáállásukkal ösztönözték a társadalom alacsonyabb szintjén élő cigányokat korábbi életmódjuk megváltoztatására.

Továbbá az agitáció és a propaganda munka eszközeivel gyakoroltak hatást az igénybe vehető lehetőségek alaposabb megismertetésére.

A tapasztalatok azt bizonyították, önmagukban a műszaki-, gazdasági feltételek nem elegendők a pozitív irányú változások bekövetkezéséhez. Fontos megemlíteni a már jobb körülmények közé került cigányok támogatását is, mert ezzel egy részüknél megakadályozható az ellentétes pólushoz tartozás újratermelődése.

Lakásproblémájuk megoldatlanságát egyesek a magas gyermekáldással magyarázták, azonban a nagycsaládosoknak soron kívül kiutalt lakások ennek ellentmondanak. Ugyanakkor fékezően hatott e folyamatra a létminimum alatt élők sokasága, köztük az idősek, betegek és a nyugdíj nélküli telepi lakosok csoportja. A telepen élők többségét az utóbbi években ők alkották leginkább.

2.4.2. Az új lakáshoz jutás lehetőségei, eredményei

A telepfelszámolás során a munkavégzés ütemét lassító, illetve fékező erők is előfordultak. Ide sorolható egyes tanácsok munkája, ahol megfelelő ügyintéző hiányában sok helyen vontatottan haladt, vagy egyáltalán nem történt meg a központi határozatok végrehajtása. Korábban tapasztalható volt tevékenységükben a felszámolási folyamat fontosságának nem kellő felismerése, így nem keresték a lehetőségeket a telepek eltüntetésére. Esetenként a hitelkerek aránytalan megállapítása is nehezítette a megyéknél differenciáltan jelentkező problémák megoldását.²¹⁹ Sok esetben a feladat teljesítésében előrehaladottabb megyék /pl.: Tolna megye/ hátrányosabb helyzetbe kerültek, mint ahol lassabban haladt ez a folyamat.²²⁰ Egyes cigány családok viszont a telepről történő elkerülésüket követően az új környezetükben velük szemben megnyilvánuló előítéletek miatt igyekeztek visszaköltözni telepi rokonaikhoz.

Problémát jelentett a régebben vásárolt házak állagának időközbeni leromlása. Ezt segítette, hogy a benne lakók nem fordítottak gondot fenntartásukra, s ennek következtében egy idő után a putrihoz hasonlóvá váltak. A telepi körülmények újratermelődésének jelentkezése szintén gátolta a tervelőirányzatok teljesítését. Ehhez hozzájárult az előítéletes vállalkozói szellem kialakulása, mivel az amúgy is gazdaságtalannak minősülő épületek kivitelezésében üz-

letileg a szakemberek érdekeltsége minimális volt. A több-generációs, putriban élő családokat sem egyformán érintette az elkerülés esélye. Akadtak olyan cigányok is, akik azért nem vállaltak munkát, mert a telepről nem kívántak elköltözni. Amennyiben hitelképtelennek bizonyultak, tovább lakhattak megszokott, régi otthonukban.

2.4.2. Az új lakáshoz jutás lehetőségei, eredményei és az ebből adódó problémák

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961-es határozata a cigány lakosság beilleszkedésének elősegítését többek között az állandó lakóhelyeken történő - de a lakosság többi részétől nem elkülönülő - letelepítésükkel kívánta megoldani. Ennek érdekében elsődleges feladatnak a már említett szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolását, majd az onnan kiköltöztetettek elhelyezését tekintették.²²¹ A feladat teljesítésére kidolgozott kormányhatározatok és együttes rendeletek rögzítették a végrehajtás ütemét, módját, valamint a szükséges pénzügyi-, anyagi- és személyi feltételeket. Mint látható, az új lakás megoldásának mozzanatai megelőzték a telepfelszámolást, de szorosan összehangolva került sor végrehajtásukra. E célkitűzést a szocialista demokrácia gyakorlásával igyekeztek megvalósítani. Mindez hatalmas erőt, energiát igényelt az állami szervek képviselőitől, mivel a jobb körülmények közé kerülés lehetősége nem jelentette minden család gondjainak megoldását. Voltak, akik egyszerűen nem kívántak megválni az egészségtelen, társadalomtól elszigetelt putriktól, telepi viszonyoktól. Némely részüket taszította az évszázadokon keresztül beléjük ívódott kirekesztettség érzése, a társadalom részéről megnyilvánuló előítéletek sokasága. A szívós agitációs munka hatására legtöbbjük mégis

elfogadta a társadalom segítségét, s élve ezzel, megki-sérelte az új körülményekhez való mielőbbi alkalmazko-dást.

A helyi tanácsok - a központi intézkedések figyelm-bevételével - középtávú tervekben rögzítették a tenni-valókat. Lakásfejlesztési terveikben külön szerepeltek a telepek felszámolására előírányzott lakásszámok, pontosan feltüntetve az új, a minőségi csere és a házvásárlás út-ján biztosítandókat. Az összetett, többirányú feladatok-kal a tanácsai szervek egyedül nem tudtak megbírkózni, ezért bevonták az érintett helyi, valamint területi poli-tikai-, állami- és társadalmi szerveket is. Szoros együtt-működéssel, a központi erőforrások maradéktalan és haté-konyabb felhasználásával igyekeztek kiaknázni a rendelkezé-sükre álló adottságokat és lehetőségeket. Kedvezőnek bizo-nyultak ehhez az általuk igénybe vehető pénzügyi-, anyagi erőforrások, amelyek megfelelő alapot jelentettek az új életforma kialakításához. Ugyanakkor a személyi feltételek biztosítása megkövetelte, hogy az akcióba csak azokat von-ják be, akiknél a családfő vagy valamelyik családtag ál-landó munkaviszonyban állt és rendelkezett az előírt köve-telményekhez szükséges feltételekkel. Másrészt a tanácsai szervek az igénybe vehető törvényes eljárás megismerteté-sére törekedve agitációt fejtettek ki a telepen élők kö-rében. A következő részben ismertetem azokat a megoldási módokat, amelyek rendelkezésükre álltak új lakáskörül-ményeik megteremtéséhez:

A magánlakás építési akció²²²

A telepről történő elkerülésük elsődleges és alapvető formája, amelynek során a helyi tanácsai szervek segítséget nyújtottak az áttelepítéssel és az építéssel kapcsolatos

feladatok végrehajtásához, gondoskodtak az építési telek biztosításáról, a kivitelezés megszervezéséről, az építőanyag-ellátás megoldásáról, az OTP-kölcsön folyósításának megszervezéséről. Egyben vállalták a műszaki irányítást és -ellenőrzést, valamint az építkezéssel kapcsolatosan felmerült hatósági feladatok ellátását. Az építtetők az állami tulajdonú földrészekből ingyenes házhelyet kaphattak. Azonban, ha kisajátított földtulajdonon kívántak építkezni, azt maguknak kellett megváltaniuk. Nagy segítséget jelentett számukra a 35 évi visszatérítésre felvehető kamatmentes építési kölcsön, aminek összege többször változott a vizsgált időszakban /pl.: 1978-tól 1982-ig 180 000 Ft. volt, a módosításokat később ismertetem!/²²³ Kedvezményben csak az részesülhetett, aki egy éves folyamatos munkaviszonnyal és 10 % előtakarékossággal rendelkezett.²²⁴ Utóbbit a megyei tanácselnökök szociális indokok alapján mérsékelhették, illetve elengedhették.

Lakásépítésüket a munkáltatójuknak is lehetőségében állt segíteni a lakásépítési alapjából nyújtandó visszavagy vissza nem térítendő támogatással. 1983 januárjától szociálpolitikai hitel is megillette az építtetőket. Ennek összege három gyermekig gyermekenként 30 000.-, az eltarzottakra 20 000.- Ft. volt, 1984-től ezeket az összegeket 10 000.- Ft-tal megemelték, 1985-től pedig a harmadik gyermekre a dupláját adták, a többi változatlan maradt. 1986-tól viszont az első gyerekekre már 40 000.- Ft., a másodikra 65 000.- Ft., a harmadikra 125 000.- Ft-ot kaptak. Természetesen mindez a szerződéskötéskor meglévő gyermekekre vonatkozott, az utána születettekre további 40 000.- Ft. illette meg őket.

A juttatások azonban összegükben nem haladhatták meg az építési kölcsön 45 %-át.²²⁵ Az új Hitelpolitikai Irányelvek alapján 1986-tól módosult az igénybe vehető kedvez-

ményes kölcsön felső határa.²²⁶ Az utóbbinál sokkal differenciáltabban lett megállapítva, mert 1-2 fő esetében már 260 000.- 3-4 főnél 320 000.- 5-6 főnél 380 000.- 6 főnél többnek pedig 440 000.- Ft. volt adható.²²⁷ A korábbiakhoz képest változtak az építkezők kölcsöntartozásából elengedhető összeghatárok is. Eszerint az ötéves folyamatos munkaviszony után 10 000.- tíz év elteltével 16 000.- és tizenöt év meglétekor 24 000.- Ft-ot nem kellett visszafizetniük.²²⁸

Az új rendelkezések kedvező hatást gyakoroltak a cigány lakosságra, hiszen a korábban kapott "Cs" lakások helyett lehetőségük nyílt modernebb, tágasabb otthonok megteremtésére. Közülük sokan éltek a kínálkozó alkalommal, sőt egy módosított jogszabály értelmében - igényjogosultságuk és fizetőképességük figyelembevételével - maguk határozhattak felépítendő családi házuk komfortfokozatáról és nagyságáról. Az ÉVM 1985-ben a megyei tanácsok rendelkezésére bocsájtott tervdokumentációi több megoldást kínáltak az építkezőknek,²²⁹ amit a helyi szakigazgatási szervek /megyei/ a lakossági elképzelésekhez igazíthattak.

Kedvezményt jelentett az is, hogy a felépült lakóházak után - a 19/1974. /V.18./ MT számú és a 14/1974. /V.18./ PM számú rendeletek alapján - nem kellett házadót fizetni.²³⁰ Minden kínálkozó lehetőséget számításba véve ez a megoldás terjedt el leginkább a cigányok körében. Különösen falun, ahol a helyi tanácsok pénzügyi-anyagi erőforrásai leginkább ennek megvalósítását tették lehetővé. A hetvenes évek elején így jutott új otthonhoz 48,8 %-uk.²³¹ A hatodik ötéves tervciklusban pedig 3 289 új lakásba - a cigányoknak készítettek 41,24 %-ába - költözhettek telep lakosok.²³²

Lakásvásárlási akció²³³

A 27/1971. ÉVM számú közlemény mellékletében²³⁴ nem említett községek esetében a helyi tanácsok által értékesítésre felajánlott, üresen álló családi házak megvásárlásával is lehetőség nyílt a rászoruló cigány családok lakáshelyzetének megoldására. Az érintett tanácsai szervek ebben az esetben is segítséget adtak a vásárlás lebonyolításához. Megbízás alapján szakértők bevonásával megvizsgáltatták az üresen álló családi házak műszaki állapotát és a tanács ingatlanközvetítőjével elvégeztették az értékelést. A helyszíni vizsgálat alatt célszerűnek bizonyult a vásárlással kapcsolatos összes eljárási módot írásban rögzíteni, mert ezáltal a későbbi félreértések elkerülhetők voltak. Előfordult sajnos olyan eset, amikor lakhatatlan épületeket vetettek meg cigányokkal. Ennek elkerülése érdekében tilos volt vásárlásra felajánlani nekik a szanálásra kerülő, tanyai jellegű, rendezetlen tulajdonviszonyú, a nem szilárd alapú, az igen kis alapterületű, a nád- vagy fazsindelyes házakat.

Az OTP ugyanakkor kölcsönökkel segítette azokat, akik az üresen álló családi házak értékesítéséről szóló 30/1974. /XII.4./ PM-ÉVM számú együttes rendelet alapján oldották meg lakásproblémájukat.²³⁵ Ez igen kedvezőnek bizonyult, mert összege 1986. január 1-től a lakóház eladási árának 90 %-áig is terjedhetett, de összesen nem haladhatta meg a 150 000 Ft-ot.²³⁶ A kölcsönt kamatmentesen, havi egyenlő részletekben kellett visszafizetni.²³⁷ A 10 % előtakarékoság ebben az esetben is fennállt, de a megyei tanácsok elnökei - nyomós indokok alapján - ettől eltekinthettek.

Az eladásra került házak /lakások/ eladási árát az állami ingatlanközvetítő szerv által megállapított forgalmi érték jelentette. Az igénybe vehető szociálpolitikai kedvezmény megegyezett a lakásépítkezőknek adhatóakkal. Lakásvásárlás útján az 1971-es felmérési adatok szerint 22 %-uk,²³⁸ a nyolcvanas évek elején már 30,62 %-uk teremtetette meg új otthonát.²³⁹ Érdeemes megfigyelni, hogy 1982-ben OTP támogatással több lakást vásároltak /736 db./, mint építettek /642 db/ a cigányok, utána viszont ismét előtérbe került az építkezés a vásárlással szemben /1985-ben 671 db építéséhez és 346 db vásárlásához igényeltek OTP kölcsönt./²⁴⁰ Sőt a hetedik ötéves terv előirányzott adatainál 63,1 %-ban szerepeltek az építtetni szándékozók /4 100 db/ és 36,9 %-ban a vásárlással megoldást keresők /2 400 db/.²⁴¹ Magyarázatul - az új lakásépítéshez adható - az 1983. január 1-én bevezetésre került szociálpolitikai kedvezmény és a megemelt építési hitel kedvezőbb feltételei szolgáltak, ezért döntöttek többen az építkezéssel szemben.²⁴²

Tanácsi bérlakás juttatása²⁴³

Elsősorban azok a cigány családok kaptak tanácsi bérlakást, akik személyi- és jövedelmi viszonyaik alapján képtelenek voltak magán erőből lakáshoz jutni. Leginkább a községekben lakó nagycsaládoknak, a dolgozó telepi lakosoknak igyekeztek a helyi tanácsok bérlakást biztosítani. A telepen élők közül is azoknak, akik az öregekkel együtt szándékoztak elköltözni. A tanácsi szervek általánosan helyesen alkalmazták a többlépcsős lakásigény kielégítését, ami azt jelentette, hogy a putri után egyből nem összkomfortos, hanem az életmódjukhoz közelebb álló, alacsonyabb komfortfokozatú lakásokat biztosítottak számukra. Így fokozatosan hozzásegítették őket a kulturáltabb körülmények megismeréséhez, megszokásához.

A kiutalásoknál elsődleges szempont volt a rászorultság mértékének megléte. Ellenkező esetben a jogtalanság visszahúzó erőként jelentkezett az önerős megoldást választó cigányok és a nem cigány lakosság körében egyaránt. A jogszabály szerinti igényjogosultak száma jóval kevesebbnek bizonyult az előző két akcióban résztvevőkhöz képest, amit a kiutalt lakások számaránya is érzékeltet. A hetvenes évek elején az évente átadott lakásoknak csak 11,6 %-a,²⁴⁴ a hatodik ötéves terv időszakában pedig - az egyéb kategóriával együtt - 28,13 %-a jutott cigányoknak.²⁴⁵

Egyéb megoldási lehetőségek²⁴⁶

Általában azoknak a családoknak a lakásproblémáját oldották meg ennek keretében, akiknek a helyi tanács nem tudott lakást biztosítani, továbbá akik állami vállalatoknál dolgoztak, de munkahelyük más településen helyezkedett el. Ilyen esetben az érintett államigazgatási szerv kezdeményezte a foglalkoztató vállalatnál - a telepi lakos - cigány dolgozójuk lakásigényének megoldását, az őket megillető kedvezmények juttatásával együtt. A munkáltatók egy része maga is rendelkezett bérlakással. Amennyiben a tulajdonában lévő lakások bármelyike megüresedett, annak kiutalásánál előnyben kellett volna részesíteni a telepen élő cigány dolgozójukat. A gyakorlat sajnos nem ezt igazolta. Kevésnek volt része abban a megtiszteltetésben, hogy mint bérlő, igénybe vehesse az e kategóriába tartozó lakások elosztásánál valamelyiket. Számuk évente - a többihez viszonyítva - alig érte el az egy-két százalékot.

Az említetteken kívül belvizes kölcsönnel, munkás- és bányász lakásépítési akció keretén belül is hozzájuthattak még végleges lakásmegoldáshoz. Arányukat tekintve mintegy 5 % körüli volt számuk az éves tervelőirányzat teljesítését figyelembe véve.

hasonlóan A telepfelszámolásnál említettekhez hasonlóan itt is jelentkeztek mind a beköltözést megelőzően, mind pedig azt követően gondok, problémák. Néhányat megemlítek a leggyakrabban előfordulók közül. Először is sok családnak az új lakások vásárlásához szükséges pénzügyi-, anyagi erőforrások előteremtése jelentette a legtöbb problémát. Nem szabad elfelejteni, még a hetvenes években a társadalom egészét a felfelé ívelő életszínvonal jellemezte, addig a telepi cigányok jövedelme nem emelkedett egyenletesen. Időközben viszont az építőipari árakkal együtt a lakásárak is megnövekedtek, amitől sajnós elmaradt a fizetőképes keresletük emelkedése. Következésképpen a várható hiteltörlesztési kötelezettségeik teljesítésének mértéke inkább taszította, mint vonzotta őket. Helyzetüket nehezítette a helyi tanácsok pénzügyi fedezetének korlátozása, az ingyenes telekjuttatás beszűkülése, valamint a központi támogatás 1986 előtti korlátozása.²⁴⁷

Gondot okozott a gyakori hiteltörlesztés megtagadása, valamint több családnak a telepre történő visszaköltözése. Egyesek munkaviszonyuk feladására is képesek voltak, csak-hogy ne kötelezzék őket tartozásaik visszafizetésére. Az ilyen magatartás nagymértékben ártott a velük szembeni hivatalos- és társadalmi segítségnyújtásnak, s tovább fokozta a meglévő előítéletes szemléletmódot.

Összességében megállapítható, minden erőfeszítés ellenére nem sikerült sem a telepi viszonyokat teljes egészében felszámolni, sem a cigányság egészének lakáskörülményein javítani. A probléma megoldását nehezítette, hogy időközben a már beilleszkedett cigány családoknak is voltak jogos igényei. Ugyanakkor nem lehet elfogadni azt az álláspontot, miszerint a nem cigányoknál is jelentkeztek

hasznos problémák ebben az időszakban. Megítélésem szerint továbbra is a telepvi viszonyokat kell mielőbb felszámolni, amire a tervelőirányzatok jelenlegi állása megfelelő realitásokat tükröz. Az is igaz, felemelkedésük egyik sarkalatos kérdését még hosszú évekig lakáshelyzetük megoldatlansága fogja jelenteni. E nélkül nem biztosítottak a feltételek sem tudásszintjük gyarapításához, sem a kultúraltabb életmódjuk megteremtéséhez. A kettő együttes hiánya viszont kizárja a munkamegosztás rendszerében való feljebbkerülésüket, ami tulajdonképpen záloga a társadalomba történő beilleszkedésüknek.

A jogtudomány tanítása szerint a történelem során mindig is léteztek bűncselekmények, ellől egyik társadalmi formáció sem volt mentes. A bűnösség az társadalmi jelenség, gyakran találkozunk államiapparátus megfigyelő tanúsítókkal, akik veszélyeztetik a közrendet, a közbiztonságot, esetenként az állam létét is. Szerencsére a társadalom mind erkölcsileg, mind érzelmiileg támogatja a jogszabályok megalkotását, azok gyakorlati alkalmazását, amelynek során a jog eszközeivel lép fel többek között a bűnös ellen. Azt tudjuk, a büntetőjog nem lehet egyedül: eszköz a bűnös elleni harcban, annak megszüntetésére önmaga képtelen. A társadalmi együttélési szabályok elterjesztése és alkalmazása ezért legfontosabb feladat a megelőző nevelő-oktató tevékenység bizonyulhat. Az együttélési normák betartására, a helyes viselkedésre, a gondolkodásra vonatkozóan a társadalom legkisebb egységénél - a családnál - elkezdődik és a különböző szintű intézményekben, valamint az élet különböző területein folytatódik.

3. A CIGÁNY LAKOSSÁG TOVÁBBI FELEMELKEDÉSÉT SEGÍTŐ

BŰNMEGELŐZÉS KÉRDÉSEI

3.1. A bűnmegelőzés, mint komplex társadalmi tevékenység

A vizsgált időszak eredményeit és hiányosságait elemezve kedvező lehetőségek adódnak a beilleszkedésüket károsan befolyásoló tényezők megismerésére. Életmódjuk sajátosságait tekintve más erkölcsi értékrendek alakultak ki a cigányoknál, mint a társadalom többi részénél. A társadalmi együttélés normáinak, szabályainak elsajátítása többségüknél később következett be, egy részük pedig még mindig beilleszkedési zavarokkal küzd.

A jogtudomány tanítása szerint a történelem során mindig is léteztek bűncselekmények, ettől egyik társadalmi formáció sem volt mentes. A bűnözés ma is társadalmi jelenség, gyakran találkozunk tilalmazott magatartást tanusítókkal, akik veszélyeztetik a közrendet, a közbiztonságot, esetenként az állam létét is. Szerencsére a társadalom mind erkölcsileg, mind érzelmileg támogatja a jogszabályok megalkotását, azok gyakorlati alkalmazását, amelynek során a jog eszközeivel lép fel többek között a bűnözés ellen. Azt tudjuk, a büntetőjog nem lehet egyedüli eszköze a bűnözés elleni harcnak, annak megszüntetésére önmaga képtelen. A társadalmi együttélési szabályok elsajátítására és alkalmazására ezért leghatásosabbnak a megelőző nevelő-oktató tevékenység bizonyulhat. Az együttélési normák betartására, a helyes viselkedésre, a gondolkodásra szoktatás már a társadalom legkisebb egységénél - a családnál - elkezdődik és a különböző szintű intézményekben, valamint az élet különböző területein folytatódik.

egye Szocialista társadalmunk - mint minden társadalom - sem mentes a bűnözéstől, aminek reálisan létező társadalmi-, gazdasági okai vannak. Ebből kiindulva a bűnözés elleni küzdelemnek elsődlegesen az említett okok feltárására, majd azok megszüntetésére kell irányulnia. Erre hivatott tudományág a kriminológia, amely mind a makro-, mind a mikrostrukturális viszonyokat vizsgálja. Egyik ága pedig a modern kriminológia egyedi szinten elemzi az emberi, egyéni magatartás sajátos törvényszerűségeit és a pszichológiai törvényszerűségeket. Az említettekéből következik, hogy a bűnözés elleni küzdelemnek ki kell terjednie a társadalom minden területére, ahol a bűnözést kiváltó okok jelentkeznek. Az állam elsődleges fontosságot tulajdonít a bűnözés prevenciójának, és a bűnözés elleni harcban csak másodlagos eszköznek tekinti a büntetőjogi represzsiót. A társadalmi fejlődés során bizonyos változások tapasztalhatók büntetőjogi rendszerünkben, amelyek hatást gyakorolnak gondolkodásunkra is. Ezért nem lényegtelen, hogy miként alakul a büntető jogszabályok nevelő, az emberi gondolkodást befolyásoló szerepe. Az állam felelősségének ebben az értelemben is meg kell nyilvánulnia. Ahhoz, hogy megfelelően képes legyen védeni saját-, s benne az állampolgárok érdekeit, fel kell készülnie a fejlődést hátráltató cselekmények felszámolására. A bűnözés elleni harc is egyik ilyen feladatának tekinthető. Mivel a bűnözés társadalmi jelenség, ezért az ellene folytatott küzdelemnek szintén társadalmi szintűnek kell lennie. Számolni kell azal, hogy az embereknek még hosszabb távon el kell viselni ezeket a devianciából fakadó beilleszkedési nehézségeket, sőt az ellene folytatott küzdelem során "meg kell tanulnia tartósan együtt élni ezekkel a zavarokkal."¹

Természetesen a bűnmegelőzés, mint társadalmi jelenség nem csak hazai, hanem nemzetközi szinten is jelentkezik. Az

egyes országok közötti turistaforgalom kialakulásával nemzetközivé szélesedett bűnözéssel egyidejűleg a bűnözés elleni küzdelemnek is hasonló méreteket kell öltenie. Ebből kiindulva az Egyesült Nemzetek Szervezete sem nézhette tétlenül a világban jelentkező bűncselekmények számszerű emelkedését, ezért feladatai közé sorolta a bűnözés elleni harcot. Egyik szerve, a Gazdasági és Szociális Tanács hatáskörébe tartozik ez a tevékenység, amelynek munkáját az ötévente tartott világkongresszusokon értékelik. Itt a különböző vélemény- és tapasztalatcseréket követően - nem kötelező érvényű - határozatot fogadnak el.² Különösen nagy jelentőséget tulajdonítanak a tagállamok együttműködésében egy olyan koncentrált és szisztematikus technikai- és tudományos tevékenységnek, amely hozzájárul a bűnözés megelőzése és a világban végbemenő változások követelményeihez jobban igazodó büntetőpolitika kialakításához.

Hazánkban is külön foglalkoznak a társadalmi beilleszkedési zavarokkal. A Minisztertanács határozata alapján 1979-ben indult be tárcaszintű kutatásként, amelynek irányítására a kormány mellett működő Társadalomtudományi Koordinációs Tanács a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok Tudományos Tanácsát nevezte ki.³ A kutatások különböző albizottságokban folynak, ahol a témafelelősök bizonyos időszakonként előterjesztik jelentéseiket, amit alaposan meg is vitatnak. A Tudományos Tanács fő feladatának tekinti egy politikai döntésre alkalmas társadalmi-, cselekvési program kidolgozását, amellyel a politikai vezetés döntési alternatíváját kívánja megalapozni.⁴ Az eddig elkészült két tanulmányuk⁵ jól segítette a bűnözés okainak megismerését, feltárását, s ezzel hozzájárult a már korábban - az Elnöki Tanácsnak 1973-ban a jogpolitikai elvekről kiadott 14/1973. számú határozatában - megfogalmazott bűnmegelőzési tevékenység társadalmi szinten történő megvalósulásához.⁶

Ezen Az Igazságügyi Minisztériumban szintén folytatnak tárcaszintű kutatásokat a bűnmegelőzés elősegítése érdekében,⁷ sőt egy magas szintű jogszabály megalkotásán munkálkodnak.

Ezen kívül - a Kormány külön kérésére - az MTA Szociológiai Intézete is végez szociálpolitikai kutatásokat, amellyel a szociálpolitikai intézményrendszer reformját és fejlesztését kívánják megalapozni.⁸

Mindezek a kutatások azt igazolják, hogy a társadalmi igény szükségszerű jelentkezésével beindult egy olyan folyamat, amely a bűnözés okainak gyökeres feltárásával elméletileg kívánja megalapozni az ellene irányuló bűnmegelőzési tevékenységet. Nem véletlenül fogalmazott Szabó /1984.

32.old./ egyik tanulmányában úgy, hogy "... a bűnözést ma már együtt tárgyaljuk a társadalmi viselkedés egyéb zavarairaival, azon az alapon, hogy ezek társadalmi gyökere végső fokon közös, maguk a jelenségek átfedik egymást és ölelkeznek, összegeződő következményeikben pedig átfogó társadalmi problémát jelentenek."⁹ Egyet lehet érteni a szerzővel abban, hogy végre túl kell már jutni azon a szemléleten, amely csak a megismerési szintig juttatja el a kutatókat. Ezzel szemben csak egy egységes megelőzési stratégia intézményes megjelenése képes eredményessé tenni a bűnözés elleni küzdelmet, amelyben mind a jelenségek megelőzése, mind azok újratermelődésének megakadályozása egyaránt fontos szerepet kapna.

A jövőt illetően egy új bűnmegelőzési törvény életbe léptetésével, a bűnmegelőzés szerveinek és szervezeteinek kialakításával, a társadalmi összefogás kiteljesedésével válhat majd igazán hatékonná az elméleti kutatók munkája.

Ezen keresztül érvényesülhetnek elképzeléseik a gyakorlatban, ami nemcsak egy szűkebb közösség, hanem az egész társadalom érdekeit szolgálná. Már eddig is történtek regionális kísérletek /Borsod-Abaúj-Zemplén, Bács-Kiskun megyékben és Budapest stb./ a bűnmegelőzés társadalmasítására, de az említettek hiányában hatékony működésük elmaradt az elvárásoktól. Meggyőződésem, hogy eredménytelenségük elsősorban a fogalom jelentése megértetésével kapcsolatos hiányosságokkal, nem pedig a segíteni nem akarással magyarázhatók. Ennek tisztázása, illetve a közvélemény előtti tudatosítása elengedhetetlenül szükséges az össz-társadalmi érdek érvényre juttatásában.

3.1.1. A bűnmegelőzés általános szempontjai

A társadalmi rendszerek különbözősége más és más nézetek kialakítására készítette a bűnözés megítélését a szakemberek körében. A kapitalizmus keretei között megnyilvánuló bűncselekmények megszüntetését az úgynevezett radikális vagy új kriminológiai irányzat képviselői a ki-
zsákmányolás felszámolásában látják.¹⁰ Szerintük a vagyoni egyenlőség megteremtése nagyban hozzájárulna a bűnözés megszűnéséhez, ugyanakkor figyelmen kívül hagyná az egyéb jelentkező egyenlőtlenségeket és igazságtalanságokat. Így irányzatukból hiányzik a pozitív, konkrét elképzelés a bűnmegelőzés igazi jövőjét illetően.¹¹

A szocializmus strukturális viszonyai, politikai rendszere, a fejlődés folyamatában jelentkező nem antagonisztikus ellentmondásai megfelelő alapot jelentenek a bűnözés alapvető okainak feltárására és a társadalmi ellentmondásokban gyökerező igazságtalanságok feloldására, felszámolására. Napjainkban a gyorsütemű változások arra engednek követke-

tetni, hogy a tudomány fejlődése, a gazdasági szerkezetváltás stb. újabb ellentmondásokat hoznak felszínre, amivel ha akarjuk, ha nem számolnunk kell a továbbiakban. Különösen a szakképzetlen munkaerő foglalkoztatásában jelentkező megoldatlan kérdések, a fiatalok gondjai, problémái teszik majd próbára az igazságszolgáltatás apparátusát, s egyben új feladatokat jelentenek mind a bűnüldöző-, mind a büntetés-végrehajtás szervei számára.

Az utóbbi évek során felerősödött bűnözési tendencia nem kizárólag az elmúlt évek változásainak tudható be, hanem e helyzet gyökerei mélyebbre nyúlnak vissza. Elsősorban az emberi kapcsolatok, a létfeltételek alakulása, a munkaerkölcs eltorzulása, a szellemi- és anyagi javak elosztásának ellentmondásossága vezetett a társadalmi igazságtalanságok bekövetkezéséhez. A kialakult helyzetnek megfelelően nagyobb hangsúlyt kapott a bűnözés megelőzésében a büntetőjogi felelősségrevonáson kívül a jogi- és a társadalmi eszközök alkalmazása. Megítélésem szerint azoknak van igaza, akik "a társadalmi, tehát az elsődleges prevenció fogalmát /társadalompolitikai, szociálpolitikai, mentálhigiéniai, pedagógiai megelőzés/ ismerik el, ami a jelenség létrejöttét hivatott megakadályozni és a másodlagos, büntetőjogi prevenció fogalmát, aminek rendeltetése a bűnismétlés, a jelenség reprodukciójának elhárítása"¹² kérdéseit helyezik előtérbe az eredményesség érdekében. Ezek után vegyük sorra a bűnmegelőzés néhány fontosabb fogalmának magyarázatát. Először nézzük meg, mit kell érteni bűnmegelőzésen?

A bűnmegelőzés" a bűnözés megelőzése a bűnözés elleni harc egyik, mégpedig elméletileg és gyakorlatilag legeredményesebbnek és leghatásosabbnak ígérkező formája."¹³ Messzemenően azonosulok azzal a véleménnyel, miszerint

jobb megelőzni a bajt, mint gyógyítani azt - írja Diczig egyik tanulmányában. /1987. 14.oldal./ A szerző ezenkívül a következőket rögzíti még a bűnmegelőzésről: "A megelőzési eszme előtérbe kerülése az előbbiek alapján tehát azt jelenti, hogy a szocialista társadalom elsődleges fontosságot a bűnözés prevenciójának tulajdonít és csak másodlagos eszköznek tekinti a bűnözés elleni harcban a már megvalósított bűncselekményekkel szembeni büntetőjogi repressziót."¹⁴ A két szakember fogalommal kapcsolatos megállapításáról hasonlóképpen vélekedem, ugyanakkor megjegyzem, a jelen politikai viszonyok között kevésbé lehet érvényt szerezni a megelőzés pénzügyi-anyagi és gazdasági feltételei megteremtésének.

Ez akkor is igaz, ha a bűnmegelőzési tevékenység a társadalmi munkamegosztás hierarchiájában elfoglalt helye és szerepe szerint nem jelent külön feladatot sem az állami- sem más szervezeteknek, csupán csak a "rájuk eső különböző, sajátosan differenciált állami, gazdasági, kulturális és más feladatoknak minden lényeges szempontból adekvát, ennek megfelelően a bűnmegelőzés speciális igényeire is figyelemmel lévő teljesítését."¹⁵ Sokan, amikor a bűnmegelőzés kifejezéssel találkozunk, csupán arra gondolnak, számukra ennek végzése valamilyen plusz feladatot jelent, holott az előzőleg jelzett gondolatok is arra utalnak, hogy "A bűnözés megelőzésében való részvétel az állami és más szervezet számára nem minősülhet a meglévőkhöz képest külön feladatnak, hanem a rájuk tartozó különböző feladatok egyikének."¹⁶

A bevezetőben már utaltam a megelőzés komplexitásának lényegére, itt viszont szintén a Diczig /1987. 205.old./ által említetteket idézem, miszerint "A komplexitás nem jelentheti az egyes szervezetek és intézmények rendeltetés-

szerű funkcionálásától való eltérését. Ellenkezőleg, azt kell biztosítani, hogy az egymástól eltérő tevékenységet folytató szervek a maguk feladat-, jog-, és hatáskörében, a működési területükön megfelelően és célirányosan működjenek közre a bűnözés megelőzésében."¹⁷

Meggyőződésem, ha mindezt sikerülne tudatosítani az élet különböző területein, lényegesen csökkennének a bűncselekmények elkövetését kiváltó okok, s vele együtt a bűnözésben résztvevők száma és aránya is. Sajnos, az eddigi tapasztalatok azt igazolják, legtöbb esetben nem tulajdonítanak jelentőséget e igazán fontos társadalmi feladat megoldásának. Ebben talán közrejátszik a bűnmegelőzési törvény, valamint a társadalmi bűnmegelőzési szervek és szervezetek meglétének együttes hiánya, így tehát az eredményes végrehajtás is késlekedik. Ahhoz, hogy megalakulásukig is közreműködjünk a bűncselekmények csökkentésében, megfelelő megelőzési stratégiát kell kidolgozni célkitűzéseinek végrehajtásához.

E feladatok közül legfontosabbnak a bűnmegelőzés tervezése tekinthető. A bűnmegelőzés tervezésénél "... a bűnözés okainak megszüntetését kell célkitűzései középpontjába állítani. Ehhez azonban a megelőzésnek - így a tervezésnek is - ki kell lépnie a büntetőjogi és a bűnüldözési szférából a társadalmi- gazdasági élet szélesebb területére."¹⁸ Ez a megfogalmazás alátámasztja Szabó /1984. 33.old./ azon állítását, hogy a büntetőjog önmaga nem képes "... a bűnözés prevenciójára, a bűnözés létrejöttének elhárítására, de a bűnözés megelőzését a maga céljának ismeri el."¹⁹ A szerzővel egyet lehet érteni, mivel ez nem kizárólagosan a kriminológia feladata, hanem az egész társadalomé.²⁰

Ugyanakkor Diczig /1987. 187. oldal./ egyik tanulmányában a bűnmegelőzés alapvető követelményei közül két fontos szempontot említ: "Meg kell határozni a bűnözés elleni küzdelem fő- és mellékirányát, alapvető formáit és módszereit, valamint útmutatásul kell szolgálnia a megfelelő szervezet kialakításához."² Lényeges gondolatként fogalmazza meg azt a társadalmi igényt, hogy a bűnözés elleni társadalmi küzdelemből nem hagyható ki a tervezéskor egyetlen olyan intézmény sem, amely szerepet játszhat a bűnmegelőzésben. Ebből kiindulva leghatásosabbnak egy egységes és közös társadalompolitikai intézkedésrendszer és szociálpolitikai intézményrendszer kimunkálásával válhat igazán eredményessé bűnmegelőzési tevékenységünk, amely elsődleges szerepet tölthetne be a bűncselekmények csökkentésében.

A megelőzési feladatok csoportosítását is ennek figyelembevételével végezték el. Ezek szerint beszélünk:

- a/ primer prevencióról, ami nem más, mint, "társadalmi szinten valószínűsíthető, lehetséges bűnözést támadó társadalompolitika, amely társadalmi folyamatokat és rétegeket, csoportokat érint.";
- b/ szociálpolitikai szintű megelőzésről, amely "a gondozást, kezelést, támogatást igénylő veszélyeztetett, deviáns és prekriminális állapotú egyéneket érinti.";
- c/ rendőri megelőzésről, ez pedig a bűnelkövetés közvetlen alkalmait deríti fel és tartja ellenőrzés alatt.²²

Az egyes területek funkciói arra utalnak, hogy a bűnözés és a társadalmi viselkedési zavarok gyökere közös, az egyes jelenségek közötti átfedések során társadalmi méretűvé szélesednek. Következésképpen ezek a jelenségek nem választhatók el egymástól, így együttesen kell kezelni őket. A gya-

korlat viszont azt igazolja, leginkább a rendőrhatósá-
gokra hárul a megelőzési munka döntő - sokszor a hatás-
körét is meghaladó - része, holott "nincsenek alkotmányos
jogosítványai, legfeljebb szignalizációs és információs
kötelességei más szervek, a jelenleg sajnos nem működő
speciális megelőzési, társadalmi szervek munkájának könny-
nyítására, annak a személyi körnek a jelzésére, amelynél
a bűnözés veszélye a devianciája folytán fennáll."²³

Ezért a rendőri szervekre áttestált bűnmegelőzési
feladatok sokszor nehezítik saját bünfelderítési tevékeny-
ségüket, így munkavégzésük hatásfokát is. Sokan azt gon-
dolják, kizárólag csak a rendőrség felelős - a közrend és
a közbiztonság fenntartása érdekében - a bűnmegelőzés
folyamatos végzéséért, holott a rendőri bűnmegelőzés közel
sem azonos a társadalmi bűnmegelőzéssel. Azonban nem vitat-
ható, hogy a jogkörébe tartozó bűnalkalmak ellenőrzésével
kapcsolódása van ahhoz, tehát annak szerves részét képezi.

A továbbiakban a bűnmegelőzés társadalmi eszközeit
tekintsük át néhány gondolatban:²⁴

- a családi nevelés hatékonyabbá tétele, a többgyermekes
családok nagyobb mérvű támogatása;
- a fiatalok intézményes és családi nevelése során je-
lentkező gondok, problémák megfelelő kezelése;
- a társadalom erkölcsi normáinak szélesebb körű tudatosí-
tása, elmélyítése;
- az igazságosabb társadalmi elosztás elvének megvalósí-
tása;
- a megfelelő munkahelyi légkör biztosítása, a munkaer-
kölcs, a munkafegyelem megszilárdítása;

- a hátrányos-, illetve többszörösen hátrányos helyzetű családokról való társadalmi gondoskodás megoldása;
- az emberek szabadidejének hasznosabb, tartalmasabb megszervezése, biztosítása;
- a korrupció elleni küzdelem erősítése;
- a kollektív érzés, a felelősségtudat magasabb szintű kifejlesztése.

A felsoroltakon kívül még jó néhányat meg lehetne említeni, mégis úgy gondolom, sikerült érzékeltetnem azokat a legfontosabb tudnivalókat, amelyek érvényesülése hiányában - mint okok - a társadalmi beilleszkedés zavarai jelentkeznek. Következésképpen a bűnmegelőzés során "A feladatok tervezésekor abból kell kiindulni, hogy a bűnözés ellen irányuló küzdelemnek át kell fognia ugyanazokat a szférákat, amelyekben okai és feltételei kialakultak."²⁵ Amennyiben a jövőben sikerül megoldani a társadalmi bűnmegelőzés szervezet- és intézményrendszerének kiépítését, reális esély mutatkozna mind az elsődleges, mind a másodlagos kezelési rendszeren keresztül a társadalmi beilleszkedési zavarok mérséklésére, illetve ezen keresztül a bűncselekmények csökkentésére. A jelenlegi társadalmi bűnmegelőzési törekvések a létrehozott bűnmegelőzési tanácsok keretében képtelenek átvállalni az erre hivatott szakszervek feladatát, így működésük legtöbbször kudarcra van ítélve. Tevékenységük többnyire látszattevékenység marad mindaddig, amíg a működésükhöz szükséges jogosítványokkal nem rendelkeznek, de ezzel egyidejűleg úgy érzem, kezdeményezésükkel magukban hordozzák egy államilag irányított társadalmi bűnmegelőzési rendszer csíráit. A következő kérdésen belül a hazánkban élő cigány lakosság körében végzendő bűnmegelőzési tevékenységgel összefüggő, fontosabb feladatokat ismertettem.

3.1.2. A cigány lakosság körében végzendő bűnmegelő- zés specifikumai

A hazánkban élő cigány lakosság történeti fejlődése tükrözi az etnikum évszázadokon keresztül elfoglalt helyét és szerepét. A felszabadulást követő időszak rövid értékelésénél bevezetőmben már utaltam rá, hogy a társadalomból való kirekesztettségük nem szűnt meg teljesen, sőt néhol még ma is találkozunk ilyen jelenségekkel. Egy népcsoport, amely önmaga is sajátos belső fejlődésen megy keresztül, nehezen találja meg helyét egy újtípusú társadalomban. Így volt ezzel a cigányság is, hiszen az évszázados elmaradottság felszámolását nem várhatták el tőle egy-két évtized alatt. Különösen akkor, amikor maga a párt- és állami vezetés differenciálatlan problémakezelésével sokáig csak nehezítette a társadalomba történő beilleszkedési folyamatát. Ennek következtében hosszú éveken keresztül elmaradt a róluk való gondoskodás, s a burkolt, olykor nyíltan is jelentkező asszimilációs politika csak növelte a társadalommal szembeni ellenállásukat. A meglévő sajátos életformájuk következtében különleges szokásrendszerrel, struktúrával rendelkeztek, ami a szocializmus időszakában is jellemzi őket. Főként a belső norma-, érték- és szokásrendszerük miatt kerültek szembe a fennálló társadalom erkölcsi- és jogrendszerével. Nehezen fogadták el a magyarok közeledését, hiszen ehhez a diszkrimináció és a társadalom előítélete megfelelő alapul szolgált. A hatvanas évektől kezdve viszont tapasztalható volt náluk bizonyos oldódás, amikor napirendre került - vándorló életmódjuk megszüntetésével - letelepítésük. Integrációjuk során a felbomló cigány közösségeket még hosszú ideig a régi, hagyományos érték- és normarendszer jellemzi, de a későbbiekben ezek bizonyos mértékben átalakulnak, illetve részben azono-

sulnak a környezetükkel. Természetesen ez a folyamat hosszú időt igényel, miközben a fejlődés során egyre nő a társadalom velük szembeni türelmetlensége.

Ez az időszak életük legnehezebb szakaszát jelenti, mivel az időközben megnyilvánuló társadalmi segítségnyújtás felkeltette sokuk érdeklődését egy új típusú életforma megteremtése iránt, aminek elsajátítása nem kis időt vesz igénybe. A probléma viszont ott jelentkezik, mind a politikai-, mind az állami vezetés megfeledezésként arról, hogy csak adminisztratív úton nem lehet megoldani a cigány kérdést Magyarországon. Ugyanakkor látni kell azt is, közülük sokan nem tudtak élni a társadalom által felkínált lehetőségekkel, így tovább fokozódott elmaradásuk, s ennek következtében hátrányos-, illetve többszörösen hátrányos helyzetűekké váltak.

Az új életformára való nevelés hiánya veszélyeztette megélhetésüket. Nem kétséges, ezzel egyidejűleg egyre több jogsértő magatartás nyilvánult meg az ilyen családok részéről. Ma már közel sem biztos, hogy kizárólag csak szegénykérdésként kell közelíteni a bűnözésben való részvételükhöz. A gyakorlat már régen megcáfolta ezt az elméleti megállapítást, hiszen a bűnöző családok többségét többnyire a beilleszkedettség állapota jellemzi /pl.: rendelkeznek családi házzal, személygépkocsikkal, gépesített háztartással stb./. ²⁶

A bűncselekményt elkövetők többségének műveltségi mutatója továbbra is az analfabétizmus szintjén van, ami mögött bizonyos fokú szándékosság áll, mivel a büntetőeljárás során egyesek ettől remélnék védelmet. Eszerint a bűnmegelőzés tervezésekor és gyakorlati végrehajtásában egyaránt figyelembe kell venni sajátos belső tagozódásu-

kat, életmódjukat, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyüket és szerepüket stb. Ebből kiindulva levonható az a következtetés, hogy ezen a területen csak azok képesek igazán eredményes munkát végezni, akik - a "cigány társadalom" alapos megismerésére törekedve - mind előnyeiket, mind hátrányaikat számításba veszik munkavégzésükkor. Ennek hiányában leginkább csak próbálkozások történnek - kevés eredménnyel.

3.2. A cigány etnikum és a bűnözés

3.2.1. A cigány bűnözés fogalmi és tartalmi ismérvei

A fogalom tisztázása nemcsak a cigányok körében, hanem a széles közvélemény előtt is szükségszerű. Ez ma már igen indokoltnak látszik, mivel a korábbi években - elsősorban a belügyi szerveknél - rendőri szakzsargonként volt "forgalomban", amelynek kellő magyarázatára a tömegkommunikációs eszközökön keresztül hivatalos szerveinknek egészen 1987-ig nem volt lehetősége. Néhány "Belső Használatra!" megjelenő szaklap és folyóirat ugyan lehetővé tette a témával foglalkozó szakemberek számára egy szűkebb réteg informálását, de azóta tudjuk, ez kevésnek bizonyult a tisztánlátás érdekében. Ezért joggal követelte a cigányság nem bűnöző, a társadalmi normák szerint élő része mind a kriminológusoktól, mind a rendőri szervek szakembereitől e fogalom pejorativ használatának megszüntetését, hiszen további alkalmazása sérti a becsületes, törvénytisztelő cigányokat, s egyben fokozza a velük szemben megnyilvánuló negatív előítéleteket.

Szerencsére az utóbbi években a hivatalos politika kedvezett e feszült helyzet feloldásának. A fogalom hivatalos használóinak és a témával foglalkozóknak egyaránt lehetősége nyílt véleményük elmondására, a közvélemény széles-

körű tájékoztatására. A magyarázat indoklása szükség-szerűvé vált, mivel néhány szélsőséges elem és csoport már "faji kérdés"-ként vetette fel a hivatalos szervek szakzsargonában meghonosodott kifejezést.

A fogalom helyes értelmezésében két ismert szakember álláspontját tudom elfogadni, akik a témában kompetensek, amit okfejtéseikből egyértelműen meg lehet állapítani. Tonhauser László a cigány bűnözés kifejezést rendőri szakzsargonnak tartja, amely bizonyos, a cigány származású személyek által elkövetett speciális bűnelkövetési módra utal, szemben azok állításával, akik nem módszerbeni, hanem faji síkra terelik a belügyi szervek fogalommal kapcsolatos szóhasználatát.²⁷ Mint gyakorló szakember erőlesen tiltakozik az ellen, hogy a cigányság egészére értsék e kifejezés tartalmát. Szerinte sem a cigány etnikum egésze bűnöző, csupán csak az a körülbelül 1 000 - 1 500 család /25 000 - 30 000 fő/, akik szervesen vesznek részt a bűnözésben. Véleménye az, hogy "a cigányok bűnözése nem egyenlő a szegény- vagy lumpen bűnözéssel."

A cigány bűnözői réteget ma már nem lehet a többszörösen hátrányos helyzetű telep-, illetve putris cigányok közé sorolni, mivel egyre gyakoribb körökben az átlag anyagi körülmények feletti bűnöző cigány családok száma, akik elért helyzetüket a bűnözésnek köszönhetik. Közülük sokan életvitelükön nem is akarnak változtatni, sőt egyesek még a következő generációjukat is hasonló szellemen kívánják nevelni.²⁸ Tonhauser véleménye megegyezik a Belügyminisztérium vezetőinek és szakembereinek álláspontjával, amelynek az utóbbi egy-két évben nyilvánosan is sikerült hangot adni.

A szó használatát illetően hasonlóan publikálta nézeteit dr. Tauber István kriminológus is, aki a Rendőrtiszti Főiskola részére készített egyik tanulmányában /1982. 6. oldal/ óva int a "cigánykriminalitás" terminológia általános használatától. Véleménye szerint ez "növeli a lakosságban amúgy is létező hajlamot az előítéletre."²⁹ A fogalom tartalmi magyarázatát másként közelíti meg. A jelzett tanulmányában ezt írja: a cigányok bűnözése a társadalmi struktúrában elfoglalt helyüknek és szerepüknek a következménye, ezért szükségszerű sajátos történelmi múltjuk megismerése, a társadalmi összefüggések magyarázata. Enélkül nem lehetséges a bűnözés okainak alapos feltárása, így a bűnözés elleni küzdelem sem válhat igazán hatékonyá. Az általa képviselt álláspont néhány gondolatban szembe állítható Tonhauser nézeteivel, aki a gyakorlatból vett példákkal cáfolja, hogy a cigányok bűnözése nem kizárólagosan hátrányos-, illetve többszörösen hátrányos helyzetüknek tudható be, de elismeri annak hatását a bűnözésben való részvételükre.

Megítélésem szerint mindkét megközelítésben vannak olyan elemek, amelyek az oksági viszony feltárásával eredményesen hozzájárulhatnak a bűncselekmények megelőzéséhez, számuk és arányuk csökkenéséhez. A továbbiakban tekintsük át a cigányok által elkövetett bűncselekmények néhány jellemző sajátosságát, számszerű adatainak alakulását.

3.2.2. A cigány származású személyek részvétele a bűnözésben³⁰

A cigány lakosság társadalmi beilleszkedése során komoly eredményeket ért el az elmúlt másfél-két évtized alatt. Ugyanakkor ez a folyamat az utóbbi években - az ország gazdasági helyzetének romlását követően - lelassult,

miközben a cigány etnikum tovább növekedett létszámában, s napjainkra már megközelíti a félmilliót. A cigányságnak ez a gyors szaporulata túlfeszítette a népgazdasági lehetőségek határait, s csökkentette a helyzetük javítását célzó intézkedések hatását. A lelassult fejlődési folyamat során újratermelődtek azok a társadalmi-, gazdasági problémák, amelyeknek eredményeként megnövekedett a bűnözésben való részvételük. Különösen a nyolcvanas évektől kezdve kezdett kialakulni egy olyan cigány büntettesi kör, amelynek bekapcsolódása a bűncselekmények elkövetésébe egyre erőteljesebbé vált. A cigányság többsége ennek ellenére folyamatosan beilleszkedett a társadalomba, sőt zömében az előző rétegük is annak tekinthető, akik jogsértő magatartásukkal szaporították részvételi arányukat a bűnügyi statisztikában. A különböző társadalmi jelenségek hatására az elmúlt években megnövekedett a cigány bűnözés terjedelme, a bűnelkövetők száma és az összes bűnelkövetőkön belüli aránya. Ezeket a mutatókat tartalmazzák a 28. táblázat adatai.

ÉVEZÉS		1979	1980	1981	1982	1983
összes		71 459	72 908	77 469	77 174	83 310
bűnelkövetők		2 141	4 456	5 481	5 710	6 610
arány		5,7	6,1	6,1	7,3	8,1

28. táblázat

AZ ISMERITÉ VÁLT ÖSSZES BÜNELKÖVETŐK ÉS A CIGÁNY BÜNELKÖVETŐK SZÁMÁNAK ÉS ARÁNYÁNAK

ALAKULÁSA³¹

MEGNEVEZÉS	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Az ismertté vált összes bűnelkövetők:	71 459	72 808	77 469	77 174	83 324	83 493	85 776	93 176	92 643	82 329
Ebből: cigány elkövetők:										
- száma	4 141	4 456	5 481	5 710	6 644	6 846	7 126	8 157	8 437	15 898
- aránya	5,7	6,1	6,1	7,3	8,0	8,2	8,3	8,7	9,1	19,3

/Forrás: Az ORFK éves adatai/

A cigány származású bűnelkövetők évenkénti adatait elemezve egyértelműen felfelé ívelő, növekvő tendencia mutatható ki. Az utolsó évet /1988/figyelve az összes bűnelkövető számánál csökkenés, ezen belül a cigány származásúaknál viszont ugrásszerű növekedés tapasztalható. Az utóbbira magyarázat, hogy 1987-ig a statisztikai kód bonyolultsága miatt a gépi adatok irreálisak voltak. Miután egyszerűbbé tették a statisztikai számbavételt, drasztikus emelkedés mutatkozott mind számszerűségüket, mind arányukat tekintve. Ez egyben a bűnözésben való jelenlétük reális megközelítését is jelentette. Ennek tudható be, hogy a korábbi eljárás alapján nyilvántartott utolsó két év adatait összevetve 1987-ben a 8 437 főről 1988-ra 15 898 főre emelkedett részvételük, ami 188,4 %-os eltérést mutat az előző évihez képest.

Az ismertetett adatok magyarázatához tartozik, hogy korábban - 1988. évet megelőzően - a cigány származású személyek megítélése nem volt azonos az Egységes Rendőrségi és Ügyészési statisztikában. A cigánysághoz tartozás fogalmát az adatgyűjtés előzőleg nem terjesztette ki a már beilleszkedett cigányokra, amennyiben a bűncselekményt nem kifejezetten a rájuk jellemző módszerrel követték el. A mai felfogás szerint annak kell cigány származását jelölni, akit lakókörnyezete annak tart, vagy annak vallja magát. A fővárosban a korábbi félreértések miatt irreális kép alakult ki a cigány bűnelkövetőkről. Például az 1987-es évben csak 473 főt regisztráltak, 1988-ban ezzel szemben viszont már 1695 főt mutatott a statisztika. Ez 358,4 %-kal haladta meg az előző évit. A cigányok által elkövetett bűncselekmények felmérésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni az átlagosnál nagyobb látens bűnözésüket sem. A gyakorlati tapasztalatok azt igazolják, hogy a felderítetlenül maradt

ismeretlen tettesek - egyes bűncselekményi kategóriák-
nál - között az elkövetési módszerük, személyleírásuk és
a cselekmény természete alapján sok a cigány elkövető.
A feljelentéseket tanulmányozva megállapítható, hogy az
évente megvalósított 3 000 zsebtolvajlás 90 %-át cigány
származású személyek követték el, amiből viszont csak
20 %-ot sikerült felderíteni a rendőri szerveknek.

Területi elhelyezkedését tekintve az általuk elköve-
tett bűncselekmények fő centrumának Budapest és agglomerá-
ciós övezete tekinthető. Ezenkívül még hét megyét lehet
megemlíteni /Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár,
Hajdu-Bihar, Baranya, Szolnok, Somogy és Nógrád megye/,
ahol számottevően magas a bűnözésben való részvételük. Ez
derül ki a 29. táblázat adataiból is.

	3 277	112	3,4	3 156	76	2,4	3 277	700	21,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	3 073	71	2,3	2 688	145	5,4	3 073	700	22,8
Hajdu-Bihar	2 570	46	1,8	2 257	15	0,7	2 570	507	19,7
Hajdu-Szolnok	3 976	199	5,0	4 174	371	8,9	3 976	1 106	27,8
Hajdu-Szolnok	2 195	150	6,8	2 301	188	8,2	2 195	382	17,4
Hajdu-Szolnok	2 051	51	2,5	2 156	29	1,3	2 051	45	2,2
Hajdu-Szolnok	1 597	98	6,1	1 577	81	5,1	1 597	388	24,3
Hajdu-Szolnok	7 713	149	1,9	7 452	440	5,9	7 713	527	6,8
Hajdu-Szolnok	3 013	173	5,7	2 701	407	15,1	3 013	148	4,9
Szabolcs-Szatmár	4 602	443	9,6	4 501	527	11,7	4 602	956	20,8
Szolnok	2 805	325	11,6	2 934	157	5,4	2 805	1 107	39,5
Szolnok	1 032	134	13,0	1 055	204	19,3	1 032	107	10,4
Szolnok	1 416	34	2,4	1 428	87	6,1	1 416	71	5,0
Szolnok	2 533	91	3,6	2 589	138	5,3	2 533	443	17,5
Szolnok	1 741	123	7,1	1 953	222	11,4	1 741	372	21,3
ÖSSZESEN:	77 222	3 915	5,1	74 181	1 178	1,6	77 222	22 437	29,1

AZ ISMERTTÉ VÁLT ÖSSZES BÜNELKÖVETŐK ÉS A CIGÁNY BÜNELKÖVETŐK SZÁMÁNAK
ÉS ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA MEGYÉNKÉNT³²

Megyék	1975			1982			1987		
	összes bűnelkö- vetők	ebből cigány		összes bűnelkö- vetők	ebből cigány		összes bűnelkö- vetők	ebből cigány	
		szám	%		szám	%		szám	%
Főváros	13 728	94	0,7	13 731	218	1,6	16 736	473	2,8
Baranya	3 269	215	6,6	3 093	605	19,6	3 621	737	20,4
Bács-Kiskun	5 404	227	4,2	4 500	279	6,2	4 945	450	9,1
Békés	2 755	103	3,7	2 599	82	3,2	2 971	113	3,8
Borsod-Abaúj- Zemplén	6 967	1 046	15,0	7 026	1 332	19,0	7 835	1 552	19,8
Csongrád	3 299	132	4,0	3 156	78	2,5	3 487	208	6,0
Fejér	3 093	71	2,3	2 684	149	5,6	3 407	320	9,4
Győr-Sopron	2 555	46	1,8	2 255	55	2,4	2 840	108	3,8
Hajdu-Bihar	3 570	199	5,6	4 174	391	9,4	5 422	530	9,8
Heves	2 195	150	6,8	2 201	188	8,5	3 063	382	12,5
Komárom	2 051	41	2,0	2 374	29	1,2	2 421	87	3,6
Nógrád	1 597	98	6,1	1 577	81	5,1	1 970	264	13,4
Pest	7 313	169	2,3	7 455	448	6,0	8 346	423	5,1
Somogy	3 013	173	5,7	2 707	403	14,9	3 278	516	15,7
Szabolcs-Szatmár	4 662	443	9,5	4 501	529	11,7	5 321	946	17,8
Szolnok	2 985	325	10,9	2 936	137	4,7	3 277	322	9,8
Tolna	1 832	134	7,3	1 855	206	11,1	2 178	403	18,5
Vas	1 616	34	2,1	1 626	62	3,8	1 738	70	4,0
Veszprém	2 533	91	3,6	2 588	138	5,3	2 824	221	7,8
Zala	1 743	123	7,1	1 953	291	14,9	2 381	312	13,1
ÖSSZESEN:	77 232	3 915	5,4	74 991	5 698	7,6	88 061	8 437	9,1

/Forrás: A Legfőbb Ügyészség Titkárságának az 1976. 1983. és az 1988. évben kiadott
Tájékoztatói/

30. táblázat

Ezek a számadatok azonban egy másik összehasonlításra is lehetőséget adnak, ha a 10 000 lakosra eső gyakoriságát nézzük az elkövetett /felderített/ bűncselekményeknek. A 30. táblázaton jól látható, hogy a 10 000 lakosra jutó cigány elkövetőket jelző gyakorisági szám csaknem két és félszerese a nem cigány elkövetőknél mért előfordulásnak.

	nem cigány	cigány	nem cigány	cigány	nem cigány	cigány
Főváros	47,6	92,7	45,5	88,7	78,2	79,7
Budanya	51,7	96,2	48,4	258,4	70,3	101,3
Kősz-Kisken	54,1	286,3	47,5	125,4	83,6	239,4
Sákos	60,5	94,7	58,7	88,5	45,5	121,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	78,7	251,5	75,4	136,7	76,0	127,5
Ecsigrád	70,2	148,3	62,4	161,8	71,8	175,3
Fajér	70,0	171,0	48,0	161,7	71,4	160,0
Győr-Gopron	40,7	127,7	43,7	136,2	49,0	114,7
Hajdu-Sihar	54,7	141,7	48,7	146,7	59,8	112,7
Héves	61,6	102,6	61,0	74,0	60,7	148,0
Komárom	69,7	72,7	71,6	46,6	67,6	71,6
Nagyad	68,4	78,4	66,7	61,0	71,7	121,3
Pécs	72,0	120,0	70,0	214,7	47,0	146,7
Szeged	77,5	113,5	46,5	247,0	61,0	147,0
Szabolcs-Szatmár	70,4	253,4	71,5	139,0	67,7	146,7
Szolnok	60,3	100,0	61,7	84,7	67,6	146,0
Tolna	69,3	116,4	64,5	221,5	70,4	146,7
Vas	56,7	59,0	50,7	76,3	64,7	77,3
Veszprém	63,1	144,1	61,6	148,7	67,7	146,7
Zala	61,7	109,0	58,3	100,0	58,0	146,0
ÖSSZESEN	67,7	125,7	64,3	154,3	71,3	146,3

30. táblázat

A 10 000 LAKOSRA ESŐ ÖSSZES BÜNELKÖVETŐK MEGYÉNKÉNTI MEGOSZLÁSA³³

M e g y é k	1975-1979 évi átlag		1981-1982 évi átlag		1985-1986 évi átlag	
	nem cigány	cigány	nem cigány	cigány	nem cigány	cigány
Főváros	69,6	43,3	66,5	68,3	78,9	79,9
Baranya	71,2	88,2	60,4	250,0	70,3	273,5
Bács-Kiskun	86,1	246,0	77,5	225,4	83,6	239,6
Békés	60,3	86,7	59,7	89,5	66,3	122,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	78,2	211,6	77,4	196,0	96,0	207,6
Csongrád	70,2	230,0	69,4	142,4	75,8	186,3
Fejér	70,0	234,0	60,0	211,2	72,7	405,0
Győr-Sopron	60,2	127,5	53,7	134,2	62,0	226,3
Hajdu-Bihar	64,7	143,5	70,7	166,5	82,8	218,5
Heves	61,6	80,0	61,0	96,3	80,7	142,0
Komárom	69,7	48,3	72,4	40,5	81,0	147,5
Nógrád	68,4	78,8	66,7	61,0	77,9	157,8
Pest	77,0	120,0	70,8	216,3	80,0	176,3
Somogy	77,5	113,0	68,5	269,0	82,8	223,0
Szabolcs-Szatmár	70,4	153,9	73,5	137,8	83,9	174,9
Szolnok	60,5	120,0	63,9	84,7	67,4	169,0
Tolna	69,9	116,4	64,5	211,5	72,0	336,9
Vas	56,7	55,0	55,9	71,8	63,3	75,7
Veszprém	63,3	144,3	61,6	178,5	67,7	280,0
Zala	61,7	205,0	53,5	350,0	58,0	296,0
ÖSSZESEN:	69,7	133,3	68,9	156,8	79,8	191,1

/Forrás: A Legfőbb Ügyészség Titkárságának 1983. és az 1988. évben kiadott Tájékoztatói/

A megyék adatait értékelve hangsúlyozom, hogy az egyes területeken élő cigány lakosság száma és bűnözésük nagyságrendje között nincs közvetlen összefüggés és nem áll fenn egyenes arányosság sem, ezért a bűnözés szempontjából nem a cigány etnikum egésze, hanem csak a bűnöző életmódot folytató része jelent gondot a rendőrségnek.

Módszerüket tekintve különböző kereskedői igazolványok, engedélyek fedezésével orgazda-, üzér tevékenységet folytatnak, s a legkülönbözőbb formában értékesítik a bűncselekményekből származó értékeiket. Sokuk a biztonságos háttér megteremtése érdekében fiktív állást is vállal /pl. az Ingatlankezelő Vállalatnál háztakarítás, kisegítő családtag stb./ és ezzel igyekszik legalizálni munkakerülő életmódját. Az utóbbi időben a szakemberek megfigyelték, hogy az úgynevezett hagyományos cigány bűncselekmények, /például: a gagyizás vagy az olyan helyszínű betörések, ahol az elkövetők a még szokásaikban élő babonás cselekményekkel hívták fel magukra a figyelmet stb./ megszűnőben vannak. Helyettük sokkal alaposabban, szervezettebben, a modern technika eszközeit igénybe véve hajtják végre a bűncselekményeket.

Jellemző rájuk a gépkocsihasználat, amit legtöbbször fogadott sofőr alkalmazásával oldanak meg. Gyakran előfordul körükben az okirathamisítás vagy vesztegetés útján szerzett gépjárművezetői engedélyek felhasználása. Szívesen foglalkoznak újabban használt gépkocsik adás-vételével, de emellett nem idegenkednek az arannyal, illetve a valutával való üzérkedéstől sem.

Szervezett kapcsolataikat a határon kívülre is kiterjesztették. Vannak családok, akik nagy előszeretettel követnek el külföldön bűncselekményeket. Kedvenc országaik

a Német Demokratikus Köztársaság, a Német Szövetségi Köztársaság, Csehszlovákia és Ausztria. Sajátosnak tekinthető, hogy külföldi bűnözői csoportokkal is tartanak fenn kapcsolatokat. Nemegyszer meghívják őket Magyarországra. Itt különböző bűncselekményeket követnek el, majd mielőbb igyekeznek időben távozni hazánkából.

Az 1980-as évektől kezdve a szervezett bűnözésben a cigányok voltak a kezdeményezők, különösen a külföldre utazás megkönnyítése után keresték a külföldi bűnszervezetekkel való együttműködés formáit. Elsősorban a nyugat-európai országokban dolgozó jugoszláv, valamint a más országok cigány származású állampolgárai bizonyultak jó alanyoknak a bűncselekmények elkövetéséhez.

Igen aktívak a besurranásos lopások, a zsebtolvajlások, csalások, betörések, rablások elkövetésében és a közepes szintű városi prostitúció megszervezésében is. A cigányok által elkövetett jogsértések mintegy 60 %-a vagyon elleni-, és több, mint 30 %-a erőszakos-, garázda jellegű bűncselekmény. A különböző bűncselekmény-típusokat értékelve az elmúlt évben a rablások több, mint 37 %-át, az emberölések 7 %-át, az erőszakos nemi közönségek 22 %-át cigányok követték el. Ezek a számarányok egyes nagyvárosainkban lényegesen magasabbak az ismertettekénél. A személy ellen irányuló bűncselekményeket a kegyetlenség, a durvaság és a szükségtelenül drasztikus viselkedésmód jellemzi. Ezt különösen azért fontos hangsúlyozni, mert a drasztikum szítja a velük szembeni hangulatot, mivel többnyire a nagy nyilvánosság előtt zajlik, aminek következménye ismételten az általánosítás lesz. Sajnos ennek eredője, hogy egy-egy ilyen bűncselekmény elkövetésekor a közvéleményben a népcsoporthoz

tartozás alapján "egy kalap alá veszik" mind a bűnelkövető, mind pedig a többi becsületes cigány származású személyeket, akiknek csak az etnikumon belüli kapcsolódása jelzi együvé tartozásukat. A cigányok által elkövetett bűncselekmények száma és aránya jól érzékelteti a fejlődésre gyakorolt káros hatásokat. Ez látható a büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztés büntetésüket töltő cigány származású személyek megközelítően 60 %-os számarányából is.

A társadalomban végbement változások hatására bizonyos módosulás következett be a cigányok által elkövetett bűncselekmények alakulásában. Többségük megmarad a személy elleni erőszakos- és a vagyon elleni bűnözés régi, hagyományos formái mellett. Időközben viszont megjelentek a korszerű, kifinomult módszerekkel dolgozó, merőben másfajta elkövető cigány bűnözők, illetve a már korábban jelzett, családi alapon szerveződő bűnöző csoportok. A továbbiakban a 31. táblázat adatai segítségével áttekinthetjük az ismertté vált nem cigány és cigány bűnelkövetők megoszlását a kiemelt erőszakos és garázda jellegű, valamint vagyon elleni bűncselekmény csoportok vonatkozásában az 1975., az 1980. és az 1987. évek átlagában.

31. táblázat

AZ ISMERITÉ VÁLT NEM CIGÁNY ÉS CIGÁNY BÜNELKÖVETŐK MEGOSZLÁSA A KIEMELT
ERŐSZAKOS- ÉS GARÁZDA JELLEGŰ, VALAMINT A VAGYON ELLENI BÜNCSELEKMÉNY
CSOPORTOK VONATKOZÁSÁBAN AZ 1975., 1980. ÉS AZ 1987. ÉVEKBEN³⁴

Bűncselekmények	1975		1980		1987	
	összes bűnelkövetők	cigány	összes bűnelkövetők	cigány	összes bűnelkövetők	cigány
Vagyon elleni	32 096	2 243	23 190	1 721	34 269	4 545
Erőszakos és garázda jellegű	14 768	1 561	10 092	1 521	13 204	2 598

/Forrás: A Legfőbb Ügyészség Titkárságának 1976., 1983. és az 1988. évben
kiadott Tájékoztatói/

Az ismertté vált összes nem cigány és cigány bűnelkövetők főbb bűncselekmény-csoportok szerinti megoszlását elemezve jól látható, hogy lényeges különbségek mutatkoznak a nem cigányok által elkövetett bűncselekmény kategóriákat tekintve, míg a cigányok esetében ezek az eltolódások jóval kisebbek.

AZ ISMERETLEN TELTESKÉNT INDULT ELKÖVETETT NEM CIGÁNY

Az eltérések még jobban érzékelhetők, ha egyes kiemelt bűncselekmények alakulását vizsgáljuk meg. Ezeket láthatjuk a 32. táblázaton.

Bűncselekmény- fajta	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
nem cigány elkövetők					
Erőszakos nemi közösülés	190	178	212	235	225
Társadalmi tulaj- donát károsító lopás	3 311	3 696	3 822	4 195	4 037
Személyek javait károsító lopás	11 897	11 903	13 515	14 762	14 924
Rablás	728	667	689	822	903
Gárázdaság	333	410	585	717	767
Hivatalos személy elleni erőszak	53	35	56	40	67
Bűncselekményfajta	cigány elkövetők				
Erőszakos nemi közösülés	95	76	103	154	73
Társadalmi tulaj- donát károsító lopás	553	560	696	700	739
Személyek javait károsító lopás	1 558	1 421	1 727	1 702	1 758
Rablás	240	275	352	417	396
Gárázdaság	289	350	415	533	584
Hivatalos személy elleni erőszak	36	29	49	26	46

32. táblázat

AZ ISMERETLEN TETTESKÉNT INDULT FEDERÍTETT NEM CIGÁNY
ÉS CIGÁNY SZEMÉLYEK ÁLTAL ELKÖVETETT BÜNCSELEKMÉNY-
FAJTÁK³⁵

Büncselekmény- fajta	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
nem cigány elkövetők					
Erőszakos nemi közösülés	190	178	212	235	225
Társadalmi tulaj- dont károsító lopás	3 311	3 696	3 822	4 195	4 057
Személyek javait károsító lopás	11 897	11 903	13 515	14 762	14 924
Rablás	728	667	689	822	903
Garázdaság	333	410	585	717	767
Hivatalos személy elleni erőszak	53	35	56	48	67
Büncselekményfajta	cigány elkövetők				
Erőszakos nemi közösülés	95	76	105	154	73
Társadalmi tulaj- dont károsító lopás	553	560	696	700	739
Személyek javait károsító lopás	1 558	1 421	1 727	1 702	1 758
Rablás	260	275	352	417	396
Garázdaság	289	350	435	533	584
Hivatalos személy elleni erőszak	36	29	49	36	46

/Forrás: Az ORFK éves statisztikai adatai./

A táblázat adatait értékelve különösen szembetűnő, hogy minden bűncselekményi kategória esetében évenkénti növekedést tapasztalhatunk, ami leginkább a társadalmi tulajdont és a személyek javait károsító lopás kategóriáinál észlelhető. A garázdaság és a hivatalos személy elleni erőszakos bűncselekményeknél a növekedés az egyes éveket tekintve váltakozó, az 1982. év esetében csökkent, az 1984. évinél ugyanezt láthatjuk, a többenél viszont az előző évihez képest emelkedett. Az erőszakos nemi közöszlészénél a cigányok részvételi aránya az 1984-ben elkövetett bűncselekményekhez viszonyítva 1985-ben mintegy felére esett vissza. Ugyanezt nem tapasztalhatjuk a nem cigány lakosság számadatait elemezve ebben a kategóriában. Az utóbbi két évet tekintve változott a helyzet a társadalmi tulajdont károsító lopás esetében, mert a népesség egészét figyelembe véve csökkenés, a cigányok által elkövetetteknél bizonyos fokú növekedés mutatható ki.

A bűncselekmények elkövetőinek koronként és nemenként változó a létszáma. Sajnálatos, hogy a felnőtt lakosságon kívül jelentős arányt képviselnek az egyes bűncselekményi kategóriákban mind a fiatalok, mind a gyermekkorúak. Részvételi arányukat jól demonstrálják a 33. és a 34. táblázat adatai.

AZ ISMERTTÉ VÁLT NEM CIGÁNY ÉS CIGÁNY BÜNELKÖVETŐK NEM ÉS ÉLETKOR SZERINTI

MEGOSZTLÁSA ABSZOLUT SZÁMBAN³⁶

Nem és korcsoportok	1983			1984			1985			1986			1987.		
	összes bünelkövetők	ettől cigány		összes bünelkövetők	ettől cigány		összes bünelkövetők	ettől cigány		összes bünelkövetők	ettől cigány		összes bünelkövetők	ettől cigány	
		szám	%		szám	%		szám	%		szám	%		szám	%
ÖSSZESEN:	83 324	6 644	8,0	83 493	6 846	8,2	85 766	7 126	8,3	93 176	8 157	8,8	92 643	8 437	9,1
- ebből:															
férfi	71 782	5 074	7,1	72 229	5 326	7,4	73 784	5 569	7,5	80 013	6 487	8,1	79 217	6 644	8,4
nő	11 542	1 570	13,6	11 264	1 520	13,5	11 982	1 557	13,0	13 163	1 670	12,7	13 426	1 793	13,4
gyermekkorú	3 575	889	24,9	3 827	878	22,9	3 745	756	20,2	4 064	966	23,8	3 302	767	23,2
fiatalkorú	8 817	1 565	17,8	9 691	1 628	16,8	9 449	1 617	17,1	10 574	1 967	18,6	9 887	1 984	20,1
felnőtt	74 507	5 079	6,8	73 802	5 218	7,1	76 317	5 509	7,2	82 602	6 190	7,5	82 756	6 453	7,8

/Forrás: Tájékoztató a cigánybűnözés alakulásáról. A Legfőbb Ügyészség Titkárságának 1988. évi kiadványa/

34. táblázat

AZ ISMERTTÉ VÁLT NEM CIGÁNY ÉS CIGÁNY BŰNELKÖVETŐK NEM ÉS ÉLETKOR SZERINTI MEGOSZLÁSA

SZÁZALÉKOSAN AZ 1983-1987. ÉVEKBEN³⁷

Nem és korcsoportok	1983		1984		1985		1986		1987	
	összes bűnelkövető	ebből cigány	összes bűnelkövető	ebből cigány	összes bűnelkövető	ebből cigány	összes bűnelkövető	ebből cigány	összes bűnelkövető	ebből cigány
ÖSSZESEN:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- ebből:										
férfi	86,1	76,4	86,5	77,8	86,0	78,2	85,9	79,5	85,5	78,7
nő	13,9	23,6	13,5	22,2	14,0	21,8	14,1	20,5	14,5	21,3
gyermek- koru	4,1	11,8	4,4	11,3	4,2	9,6	4,2	10,6	3,4	8,3
fiatalkorú	10,2	20,8	11,1	21,1	10,6	20,5	10,9	21,6	10,3	21,6
felnőtt	85,7	67,4	84,5	67,6	85,2	69,9	84,9	67,8	86,3	70,1

/Forrás: Tájékoztató a cigánybűnözés alakulásáról. A Legfőbb Ügyészség Titkárságának 1988. évi kiadványa/

A felnőtt lakosság közül a férfiak részvétele egyenletesen növekvő, a nőké viszont változó arányszámokat mutatnak. Az is megfigyelhető, hogy az összes férfi bűnelkövetők kategóriájában a cigány férfiak részvételi aránya alacsonyabb, mint a másik nem esetében, de az etnikumon belüli elkövetőkre kivetítve megközelítően 4:1 arányt képviselnek.

A fiatalkorúak bűnözésben való részvétele az utóbbi években egyre inkább megnövekedett. A cigány származású fiatalok körében a bűnözési intenzitás többszöröse a nem cigány fiatalokénak. Ezt jelzi az is, hogy az 1987. évben büntetését töltő 1 100 fiatalkorú 60 %-a a cigány származásúak közül került ki. Az egyes bűncselekmény kategóriákat elemezve látható, hogy az utóbbi öt év /1983-tól 1987-ig/ alatt főként vagyon elleni bűncselekményeket valósítottak meg, ezen belül is a személyi tulajdon sérelmére elkövetettek jelentették a meglévők több, mint 70 %-kát. A társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények az összesnek mintegy egyharmada. Állam- és emberiség ellenieket viszont nem valósítottak meg. Évente 10 főn aluli az általuk elkövetett emberölések száma.

A legtöbb problémát a gyermekkorú cigány fiatalok bűncselekményei jelentik a társadalomnak. A korábbi időszak /1983-1987/ statisztikai adatai szerint saját korcsoportjukon belül több, mint egyötöde, a cigány származású bűnelkövetőknek az egytized része valósított meg valamilyen bűncselekményt. Érdekes megfigyelni, az elkövetett bűncselekmények számában tapasztalható növekedést. Arányuk viszont fordítottan csökkent, szemben a fiatalkorú elkövetőkkel, ahol mindkettő egyenes arányban nőtt.

35. táblázat

AZ ISMERTÍTÉ VÁLT NEM CIGÁNY ÉS CIGÁNY BÜNELKÖVETŐK ELŐÉLET SZERINTI MEGOSZLÁSA SZÁZALÉKOSAN AZ

1983-1987. ÉVEKBEN³⁸

Előélet	1983			1984			1985			1986			1987		
	nem cigány	cigány	össze-	nem cigány	cigány	össze-	nem cigány	cigány	össze-	nem cigány	cigány	össze-	nem cigány	cigány	össze-
Büntetlen előéletű	67,0	48,4	65,5	66,2	46,7	64,6	66,5	44,9	64,7	66,7	45,9	64,9	67,1	45,5	65,2
Büntetett előéletű	33,0	51,6	34,5	33,8	53,3	35,4	33,5	55,1	35,3	33,3	54,1	35,1	32,9	54,5	34,8
ebből:															
visszaeső összesen	14,0	26,0	14,9	14,9	28,1	16,0	14,8	29,3	16,0	14,6	28,4	15,8	14,3	28,8	15,6
különösen visszaeső	4,1	7,6	4,4	4,5	9,7	4,9	4,4	9,1	4,8	4,1	8,8	4,5	4,0	8,8	4,4
többszörösen visszaeső	3,5	6,7	3,8	4,0	7,4	4,2	4,1	8,8	4,5	4,3	8,2	4,7	4,5	8,9	4,9

/Forrás: Tájékoztató a cigánybűnözés alakulásáról. A Legfőbb Ügyészség Titkárságának 1988. évi kiadványa/

A 35. táblázaton az ismertté vált nem cigány és cigány bűnelkövetők előélet szerinti megoszlását láttuk 1983-tól 1987-ig százalékban kifejezve.

Ennek alapján külön figyelmet érdemel a büntetett előéletűek, s ezen belül a visszaesők magas ránya. A társtettesek száma a cigányok esetében háromszor nagyobb, mint a lakosság többi részénél. A büntetett előéletűek részvétele meghaladja az 50 %-ot és fokozatosan nő részarányuk is. Közülük a visszaesők kategóriájában a többszörösen és a különösen visszaesők jelentik társadalmunknak a legnagyobb gondot.

Mindezekből látszik, hogy a cigány lakosság bűnözési mutatói az életkörülményeik javítását célzó párt- és kormány határozatok végrehajtásával egyidejűleg nem csökkentek, inkább mind létszámában, mind arányában növekedtek. A népesség többi része körében elkövetett bűncselekmények emelkedésénél bizonyos fokú visszafogottság tapasztalható, ami még inkább kiemeli a cigány származású bűnelkövetők nagyarányú részvételét, fokozva ezzel a velük szemben megnyílvánuló előítéleteket. Az egyre növekvő deviáns viselkedések arra kényszerítik társadalmunk vezető köreit, hogy a bekövetkezett bűncselekmények okainak feltárásával segítsék elő az újabbak elkövetésének megakadályozását, amit csak széleskörű társadalmi összefogással lehet megoldani. E közös munka alapját jelentené, ha mind a társadalom, mind a cigány etnikum kidolgozna egy olyan egységes bűnmegelőzési stratégiát, amelynek során már rövidebb távon érvényesülhetne a beilleszkedésüket segítő politikai- és állami intézkedések együttes hatása.

3.3. A politikai-, az állami- és a társadalmi szervezetek feladatai a bűnmegelőzésben

3.3.1. A politikai- és az állami szervek elvi döntéseinek gyakorlati alkalmazása

A cigány kérdés megoldásának eddigi tapasztalatait figyelembe véve arra a következtetésre jutottam, hogy az elemzett társadalompolitikai problémák nem kapták meg a hivatalos politikában a súlyúknak megfelelő helyet. Megítélésem szerint a jelentkező válsághatások a cigányság életében - korábbi elmaradottságuk következtében - hatványozottabban érvényesültek. A hátrányos helyzetük megszüntetésére hozott politikai- és állami határozatok ugyanakkor nem céljuknak megfelelően kerültek végrehajtásra, sőt, esetenként visszahúzó erőt jelentettek beilleszkedésük során. A kormányzati és politikai szervek a felszabaduláskor még egyáltalán nem foglalkoztak a cigány lakosság gondjaival. Egészen 1961-ig tévesen ítélték meg helyüket, szerepüket a magyar társadalomban. Sem a politikai-, sem az állami vezetés nem kezelte megfelelően valós problémáikat, ebből adódott, hogy 1961-ig a kommunista párt nem tűzte napirendre a cigány kérdés megoldását. Erre csak akkor került sor, amikor már tarthatatlanná váltak a mintegy 200 000 fős társadalmi réteg életkörülményei. Ekkor hozott határozatot a Politikai Bizottság sorsuk megváltoztatásáról. A döntésben jogosnak és időszerűnek minősítették e feladatokat, mégis végrehajtásuk hatékonyságát tekintve elmaradtak mind a társadalom, mind a népcsoport elvárásaitól. Mindezek nehezítették további beilleszkedési folyamatukat, miközben új, korábban nem ismert gondok és problémák is jelentkeztek.

Ebből kiindulva hozták létre a Minisztertanács Tanácsi Hivatala mellett működő Tárcaközi Koordinációs Bizottságot, amelynek működéséhez nagy reményeket fűzött mind a társadalom, mind pedig a cigány lakosság. E szerv munkájában a kezdeti fellendülést követően gyakran mutatkoztak nehézségek, sikertelenségek. A hatalmi szervek képviselői nehezen küzdöttek meg ezekkel a feladatokkal, így formális megoldások is előfordultak, amik ugyancsak hátráltatták a célkitűzés megvalósulását.

A kiűtkeresést nehezítette a cigányság társadalmi megítélése is. Sokáig szociális rétegnek tekintették a cigány etnikumot és kultúrális, művelődési kérdésként kezelték felemelkedési folyamatukat. Az úgynevezett népcsoport megnevezést csak a hetvenes évek végére kapták meg. Mindezek tükrözték a hivatalos szerveknek a kérdés megoldásához való helytelen hozzáállását. Napjainkban már ott tartunk, hogy hamarosan elnyeri a cigány lakosság a nemzetiségi státuszt.

A meglévő társadalmi beilleszkedési zavarok szintén nehezítették gondjaik megoldását. A cigányok egy részének negatív hozzáállása, valamint a csak részben végrehajtott határozatok együttesen eredményezték fejlődési ütemük megtorpanását, egyes belső rétegeiknek konzerválását. A kialakult helyzetért sokszor magát a cigány lakosságot marasztalta el a közvélemény, holott az esélyegyenlőség hiányáért, s az ebből származó társadalmi hátrányokért nemcsak az érintett cigány családok, hanem az egész társadalom felelős. A nyolcvanas évek fejleményei szerencsére "ki-mozdították" a holtpontról a hivatalos politika képviselőit az egyre inkább sürgetőnek tűnő hátrányos-, illetve többszörösen hátrányos helyzetű néprétegek sorsának megváltoztatását illetően.

Így került sor az MSZMP KB Agitációs- és Propaganda Bizottság 1984. október 2-ai állásfoglalásának kiadására, amely felvázolta hazánk cigány lakosságának helyzetét és meghatározta a legfontosabb tennivalókat. A szocializmusban jelentkező ellentmondások azonban továbbra is rányomták bélyegüket a cigány kérdés megoldására. A hatalom egyes szerveinek, elemeinek megcsontosodott szemléletmódja nehezítette a döntésben foglalt pozitív elemek érvényesülését, miszerint a cigányok részvételét nem tartották szükségesnek sorsuk alakításában. A sokszor ki nem mondott gondolatok sajnos erősen hatottak gyakorlati realizálásukra. Az időközben felnövekvő nemzedékük egy része egyre intenzívebben követelte jelenlétét mind a döntések előkészítésében, mind azok végrehajtásában. A cigány értelmiség próbálkozásai legtöbbször falba ütköztek, ami esetenként ellenérzéseket váltott ki némely csoportjuknál. A kezdeményezések kedvezőtlen fogadtatásának hatására egyesek szembehelyezkedtek a hatalom képviselőivel, s ezért a jogosnak vélt sérelmeik rendezése - a túlzottan egyoldalú szemléletük és hozzáállásuk miatt - legtöbbször csorbát szenvedett.

A számukra biztosított lehetőségek kihasználását hátráltatta belső viszálykodásuk, a pozíciókért folytatott küzdelmük. Öröndetes jelenségnek számított, hogy közben sorra alakultak különböző szervezeteik, amelyek léte legtöbbszörnél - a kezdeti nagy tenniakarást követően - a formális működés stádiumáig terjedt. A köztük folyó hatalmi harc során gyakran megfélemeztek a cigányság egészéről, így képviseleti funkciójuk esetenként alkalomszerűnek - vagy még annak sem - minősíthető.

A cigány lakosság helyzete megváltoztatására kiadott politikai határozatok és állásfoglalások az államhatalom szférájában, mint tudjuk, nem érvényesültek maradék-

talanul, így az elért eredmények is veszítettek értékükből. Az egységes szemléletmód hiánya maga után vonta a feladatok részbeni teljesítését, esetenkénti végre nem hajtását. Legtöbbször az ellenőrzés elmulasztása vezetett a sikertelenséghez, mivel sokszor időben nem került sor a hibák és hiányosságok feltárására, a szükséges intézkedések ismételt vagy újbóli megtételére.

Az említett dokumentumokból megállapítható, hogy ott, ahol az elvi határozatok, állásfoglalások végrehajtására törekedtek, kevesebb problémát jelentett a cigány lakosság társadalmi beilleszkedése, mint ahol hivatalos szerveink nem megfelelő hozzáállásával csak halmozódtak gondjaik, illetve problémáik.

Különösen vidéken - főként a falvakban - akadozott felemelkedésük elősegítése. Mind a tanácsi szervek objektív- és szubjektív lehetőségei, mind a cigányokkal szemben megnyilvánuló előítéletek nehezítették helyzetük megváltoztatását. Ennek következtében bizonyos csoportjaik halmozottan hátrányos helyzetűekké váltak. Sokan az új körülmények közé kerülésüket követően sem tudtak élni a számukra biztosított lehetőségekkel, sőt fortélyos gondolkodásmódjukat kihasználva többen közülük jogsértésekhez folyamodtak. A népcsoporton belüli erőteljes differenciálódás még jobban megosztotta a cigányságot és tovább fokozta a velük szemben megnyilvánuló előítéleteket. Ugyanakkor a cigányok bizalmatlansága szintén növekedett a társadalommal szemben, mivel gyakran a már beilleszkedteket is sújtó pejoratív megkülönböztetések során létjogosultságukat, a nem cigányokkal való egyenjogúságukat - egy-egy szituációban - kétszer-háromszor nagyobb erőfeszítéssel kellett bizonyítaniuk, mint a népesség más részéhez tartozóknak.

Az etnikumon belül is léteznek előítéletek, amelyek hátráltatják a beilleszkedésüket segítő intézkedések érvényesülését. Mindebből adódik, hogy mind az asszimilálódott, mind az integrálódott cigány családok helyzete sokkal súlyosabb, mint a többi kisebbségnek a nemzeten belül. A jelenlegi társadalmi-, politikai folyamatok következtében egyre nehezebb lesz mindenki megélhetése, de különösen a társadalom létminimum szintjén, illetve az az alatt élő csoportoké. Ilyen körülmények között életszínvonaluk alakulásával várhatóan növekszik majd az általuk elkövetett bűncselekmények száma. Hivatalos szerveink nem rendelkeznek megfelelő prognózissal erre vonatkozóan, holott a fejlődés során tovább szaporodik majd a munkanélküliek száma, s vele együtt a megélhetési gondokkal küzdő társadalmi csoportok létszáma is. Ebből kiindulva szükséges lenne mielőbb egy olyan törvény megalkotása, amely mind a politikai-, mind az állami szerveket kötelezné felemelkedési folyamatuk felgyorsításának társadalmi szintű kimunkálására, valamint annak érvényre juttatására. A korábban vázolt átfogó tervezéssel, megfelelően differenciált szociálpolitikai intézkedésekkel, s ezek háttérintézményeinek kidolgozásával és a rendőri megelőzéssel csökkenthetők lennének gondjaik, amely nagyban hozzájárulna beilleszkedésük felgyorsításához.

A feladatok végrehajtása csak társadalmilag összehangoltan, tervszerűen képzelhető el, ami hozzáértő, lelkiismeretes és következetes tisztségviselők jelenlétét igényli. A mindenkori hatalom képviselőinek mielőbb fel kell vállalnia a cigány kérdés megoldását, még akkor is, ha ez az eddigieknél jóval magasabb költségkiadásokat ró az államháztartásra. Ellenkező esetben várhatóan to-

vább nehezítené az ország gazdasági nehézségeiből való kilábalását. Ez a folyamat a népesség körében bizonyos ellenérzéseket válthat ki, amit megfelelően alkalmazott propagandamunkával lehet csökkenteni. Mindez érvényesnek tekinthető a cigányság azon részére is, akik sorsának megváltoztatását célozná e program realizálása.

A meglévő lehetőségekhez igazodó politikai irányvonalban - a jövőben - hely kell, hogy jusson a cigány lakosság felzárkóztatásának is. Az esélyegyenlőség törvényes kinyilatkoztatása ma már önmagában nem elégíti ki a cigányokat, különösen a felnővekvő nemzedékük értelmiségi rétegét, akiknek követeléseik között szerepel az emberi jogok érvényesítésével egyidejűleg az állampolgári jog-egyenlőség gyakorlatban történő megvalósulása is.

3.3.2. A Belügyminisztérium bűnmegelőzési tevékenységének néhány jellemzője

Magyarországon már nincsenek antagonisztikus, ellentétes érdekű osztályok. A társadalom erkölcsi értékrendszere a társadalmi együttélés lényeges kérdéseiben meggyező álláspontot tükröznek, mégis előfordulnak olyan - a szocialista együttélés szabályait alapjaiban sértő - viselkedésformák, amelyek a fejlődési folyamattól elválaszthatatlanok. Ezekkel a cselekményekkel első lépcsőben az állam erőszakszervei, közülük is többnyire a rendőri szervek találkoznak. Ebből kiindulva sokan azt gondolják, hogy ezen magatartási szabályok megszegőivel szemben eljáró rendőrök kizárólagos feladata az állampolgárokkal szembeni hatályos jogpolitikai elvek érvényesítése, illetve az általuk elkövetett bűncselekmények számának csökkentése. Sajnos megfelelő bűnmegelőzési törvény hiányá-

ban a gyakorlatban leginkább a rendőri szerveink tekintik kötelességüknek a bűnmegelőzési feladatok végzését, holott az ok-okozati összefüggések egyértelműen rámutatnak ennek társadalmi méretű végzésére. Az utóbbi években alakult megyei szintű /fővárosi/ bűnmegelőzési tanácsok működése azt mutatja, hogy megalakulásukat követően, amennyiben a rendőrség jelenlévő tagjai nem szorgalmazták a tanács működését, tevékenységük igen csak formálissá válik. Ez az egyoldalúság ugyanakkor veszélyt rejt magában, mivel a belügyi szervek nem rendelkeznek azokkal a jogosítványokkal, amelyek e feladatok maradéktalan teljesítését biztosítanák számukra. A megelőzés szempontjából a rendőrség tevékenységének mégis - kriminálpolitikai szempontból - alapvető jelentősége van. E munka végzése során érvényt kell szerezni annak a jogos elvárásnak, hogy a rendőrök maguk is - figyelemmel az Alkotmányban rögzített egyenlő jogokra - mentesek legyenek az előítéletektől, ami sajnos a gyakorlatban nem mindig valósul meg. A cigány származású bűnelkövetők esetében a legfontosabbnak kell tekinteni differenciált megítélésüket, hiszen köztük is vannak megrögzött bűnözők, de megtalálhatók az alkalmi, egyszeri bűnelkövetők is. A vizsgálati eljáráskor alkalmazott helyes módszerek megválasztásánál - különösen az utóbbi kategóriánál, de a többi esetében is - vigyázni kell arra, hogy a rendőri szervek munkatársai emberi méltóságukban ne sértsék meg őket, mert ezáltal növekszik szembenállásuk az igazságszolgáltatás szerveivel, s így nehezebbé válik a valós helyzet felderítése.

Az úzérkedéssel foglalkozó cigány bűnözőket munkamegosztásuk alapján Tauber egyik tanulmányában /1982. 116. oldal/ három csoportba sorolta: az elsőben a falazó jellegű tevékenységet folytatókat; a másodikban a tényleges értékesítést végzőket; a harmadikban pedig az árúbeszerzőket említi.³⁹

Nem szükséges hangsúlyoznom, hogy a rendőri szervezetnek mennyi gondot problémát jelentenek a bűnözők, ezért a bűnözés elleni harcban az alábbi feladatokat célszerű végrehajtaniuk:⁴⁰

- törekedni az ilyen csoportok létszámának, szerkezetének és működési területének alapos megismerésére, tevékenységük állandó figyelemmel kísérésére. Különösen vámdeviza bűncselekmények esetében fel kell deríteni az egész hálózatot;
- rendszeres ellenőrzést szükséges folytatni körükben, miközben minden értékelhető információt be kell gyűjteni;
- az egyes területeken koordinációs tevékenységet kell végezni a mozgó bűnözés felderítésére. Célszerű megvalósítani a cigányvonalas nyomozók állandó kapcsolattartását, információcseréjét;
- a megrögzött, konok bűnözőkkel szemben következetesen kell alkalmazni a rendőrhatalmási kényszerintézkedés intézményét;
- bizonyos csoportok elkövetési sajátosságait rendszeresen tanulmányozni kell. Az elkövetés és a védekezés alatti magatartásuk alapos megismerése nélkülözhetetlen a vizsgálati eljárás alatt;
- bűnözési tevékenységük csökkentése érdekében - ahol lehetséges - önkéntes rendőri csoportokat kell szervezni közülük;
- a fiatalkorúak védelmében egyes családoknál kezdeményezni kell bizonyos szignalizációs intézkedések megtételét;
- a rendőrség cigány bűnözéssel foglalkozó beosztottjainak munkájuk során ajánlatos megismerni magát a cigányságot, illetve a cigány bűnözés problémáit, sajátosságait, esetleg a nyelv használatát;

- a cigány családok háttérének megismerésével lehetőség nyílik a konok bűnözők, fertőző gócok leválasztására, ezért már a bizonyítási eljárás alatt el kell különíteni őket a még nem fertőzött rétegeiktől;
- fokozottan figyelmet fordítani az előítélet-mentes megnyílvánulások elkerülésére;
- a bűncselekmények előfordulási helyeinek az átlagosnál gyakoribb ellenőrzése, különös tekintettel a cigány származású személyek által fertőzöttebbnek minősülő területeken;
- a lakosság körében nevelő szándékú propagandamunka végzése;
- a nemzetközi turistaforgalomban való részvételük következetesebb ellenőrzése, szűrése;
- a fiatal- és gyermekkorúakkal történő foglalkozás - megelőző jellegű - elősegítése, végzése;
- a pártfogófelügyeletben és az utógondozásban való aktívabb rendőri részvétel biztosítása.

A felsoroltak megvalósítása csak a többi bűnüldöző szervvel szorosan együttműködve, illetve a társadalmi szinten kezdeményezett bűnmegelőzési tevékenységgel végzésével képzelhető el. A kapcsolattartásnak több formáját lehet példaként megemlíteni. Többek között a lakosság köréből szervezett önkéntes rendőri csoportok eddig végzett igen hasznos munkáját, a fiatal- és gyermekkorúakkal szorgalmazott intenzív foglalkozást, a felnőttek között végzett rendszeres propaganda tevékenységet, a rendőrök közreműködését az utógondozásban stb.

Az eddigi tapasztalatok bizonyították, hogy komoly eredmények születtek ott, ahol sikerült az együttműködés

valamelyik formáját megvalósítani. A rendőröknek - ebből kiindulva - a továbbiakban sem szabad figyelmen kívül hagyni egyetlen olyan lehetőséget sem, amely maguknál a cigányoknál belső kezdeményezésként indult, mert első-sorban saját munkájuk eredményessége függhet a velük való szoros együttműködéstől. Ugyanakkor nem célszerű átvállalniuk más szervek feladatait, bármennyire is kötődik az öszs-belügyi bűnmegelőzési tevékenységhez, mivel ez saját munkájuk hatásfokának csökkenéséhez vezetne. A legcélravezetőbbnek az tűnik, ha a társadalmi szinten végzett megelőzés komplex rendszerében érvényesülhetne a speciális jelleggel végzett rendőri bűnmegelőző tevékenység.

3.3.3. Az egyes társadalmi szervezetek-, mozgalmak körülményei a bűnmegelőzést segítő lehetőségei

A cigány lakosság felemelkedését hazánkban leghatékonyabban a Magyar Szocialista Munkáspárt, valamint a Hazafias Népfront és a Vöröskereszt segítette. Az elmúlt évtizedek alatt az MSZMP mind erkölcsileg, mind anyagilag sokat tett a cigányok társadalomba történő beilleszkedéséért. Mégis bizonyos cigány értelmiségi csoportok - az elért eredményeket figyelmen kívül hagyva - nehezményezik a hatékonyabb munka elmaradását. A lehetőségek nem kellő kihasználásában van bizonyos igazság, de ha a háború előtti időszakhoz viszonyítjuk a cigányság megtett útját, mind mennyiségileg, mind minőségileg mérhető a párt munkája. Elsősorban letelepítésükkel, munkába állításuk megoldásával, iskolázottsági színvonaluk növekedésével igyekezett évszázados hátrányaikat csökkenteni.

Napjainkban, amikor a többpártrendszerre való átmenet időszakát éljük, akarva-akaratlanul felvetődik a hogyan

tovább kérdése. Ugyanezt tapasztalhatjuk az ifjúsági szervezetek, a szakszervezetek, a Hazafias Népfront és a Vöröskereszt munkájában. A korábbi "felállítás" ma már nem érvényes a társadalmi szervezetek és- mozgalmak esetében sem, ezért új munkastílust, munkamódszert kell kidolgozni, majd alkalmazni az eredményesség érdekében. Ugyanakkor jogos az az aggodalom, hogy a megváltozott körülményekben mennyire lesznek képesek hasznossá tenni magukat ezek a szervezetek, hiszen korábban míg módjukban állt sem támogatták lehetőségeikhez mértén a cigány lakosság helyzetének megváltoztatását. A segítségnyújtás további lehetőségét azonban nem szabad kizárni, hiszen mind a szervezetek, mind a mozgalmak rendelkeznek olyan tradicionális tapasztalatokkal, jogosítványokkal, amelyek a megváltozott körülmények között is képesek lesznek hatékonyan funkcionálni. A demokrácia jövőbeni megvalósulásával még jobban tudják segíteni a cigányság beilleszkedési folyamatát. A jövőben, ha komplex társadalmi tevékenységként kezeljük a bűnmegelőzést, akkor ezen szervezeteknek, mozgalmaknak is megváltozik e folyamathoz való viszonyuk. Néhány mondatban célszerű bemutatni az általuk végzett munka lényegesebb mozzanatait, s egyben utalni lehetőségeikre.

Korábban a Hazafias Népfronton belül jól működött a Cigány Fórum, majd az ezt felváltó Országos Cigány Tanács munkáját is hatékonyan segítette. Sajnos az utóbbi működésére rányomta bélyegét a mozgalomban uralkodó elavult, megcsontosodott szemléletmód, így a közös tevékenység során kevésbé válhatott a cigányság közéleti szinterévé. Megújulását követően azonban óriási lehetőségek nyílnak a gomba módra szaporodó cigány szervezetek egymás közötti és más szervezetekkel való együttműködés megvalósításában. Különösen az eltérő vélemények ütköztetésével

közelebb hozhatja a különböző nézeteket valló cigány szervezeteket, miközben lehetőséget biztosíthat a "társadalmi vérkeringésbe" történő bekapcsolódásukra.

Az ifjúsági szervezetek ma már nem élvezik azt a monopol helyzetet, mint elődjük a KISZ. Mégis pozitív kezdeményezésnek tudható be, hogy megalakult a Cigány Ifjúsági Szövetség, amely szorosan együtt kíván működni minden más szervezettel, mozgalommal. Szuverenitásából adódóan a jelenleg létező cigány szervezetek egyik legbiztosabb működő formájává válhat, amennyiben úrrá tud lenni az etnikumon belül fennálló ellentéteken és csak azokat a fiatalokat fogadja soraiba, akik mentesek az előítéletektől, valamint egységesen akarják képviselni népüket. Legfontosabb feladatának a cigány fiatalok gondjainak felvállalását, megoldását tekinti, hiszen a cigányság több mint felét 35 éven aluli népesség teszi ki. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a cigányságon belül közülük nagy arányban követnek el különböző bűncselekményeket, szabálysértéseket. Különösen a gyermek- és fiatalkorúak bűnözésének elszaporodása jelent problémát, amire a szervezet képviselőinek jobban oda kell figyelni.

A többi - önszerveződés útján létrejött, alulról felfelé építkező - cigány szervezet - hasonlóan az előbbihez - sokat tehet népe felemelkedéséért. Az etnikum különböző csoportjai részéről megnyilvánuló kezdeményezések összehangolásával az eddigieknél még nagyobb hatékonyságot képesek elérni, ha törekszenek az együttműködés feltételeinek megteremtésére. Tudjuk, a cigányok szívesebben fogadják el egymás véleményét, bírálatát, mint egy népcsoporton kívüli személyét. A köztük lévő nézeteltérések ellenére lehetőséget látok ezen szervezetek munkájában,

bárhogyan közelítenek is a közös feladatok megoldásához. Egy megfelelően előkészített és megalapozott program következetes végrehajtásának megszervezésével és a mozgalmi munka eszközeivel végzett tevékenység is hatékony lehet, ha találkozik a társadalom elvárásaival, értékítéletével és megfelelően illeszkedik az ország előtt álló feladatok rendszerébe.

3.4. Az Országos Cigány Tanács bűnmegelőzési törekvései

3.4.1. Az Országos Cigány Tanács Bűnmegelőzési Bizottságának programja és feladatai a bűnmegelőzés területén

Az Országos Cigány Tanács 1987. december 2.-án megtartott országos értekezletén döntött arról, hogy a cigány származású személyek által elkövetett bűncselekmények számának és arányának csökkentése érdekében - a szervezeten belül - létrehozza a Bűnmegelőzési Bizottságot. Feladatainak meghatározásánál elsősorban azokat az igényeket és lehetőségeket vette számításba, amelyeknek végrehajtásához a szervezetnek mind erkölcsi-anyagi, mind személyi feltételei biztosítva voltak. A téma kezdetleges megközelítése nem csökkentette a kezdeményezés értékét, ellenkezőleg inkább növelte azt, mivel a bizottság megválasztott vezetősége a teljesíthető feladatokat reálisan építette be programjába. A továbbiakban a teljesség igénye nélkül bemutatom a program elvi részét és ismertetem az ebből adódó konkrét feladatokat.

3.4.1.1. A Bűnmegelőzési Bizottság programja

A társadalmi-, gazdasági- politikai változások hazánk lakosságára kihatással vannak. Ugyanakkor nem egyformán érintik az egyes néprétegeket, így a cigányságot sem.

Az elmúlt évtizedekben az elért eredmények ellenére nem sikerült gyorsítani beilleszkedésük folyamatát. Napjainkban a gazdasági szerkezetváltás következtében mindinkább bővül azok köre, akiknek képzetlenségüknél fogva többnyire csak a nem cigányok által el nem végzett munkák jutnak. A jövőben várhatóan előfordul majd olyan is, hogy teljesen kirekednek a társadalmi munkamegosztás rendszeréből.

Következésképpen növekednek a bűnözés területén azok a lehetőségek, amelyek kedveznek a cigányok egy részének. Számuk és arányuk további emelkedésének mérséklésére az Országos Cigány Tanács létrehozta a Bűnmegelőzési Bizottságot. Ennek hatásköre - megelőzési céllal - a cigányság felemelkedését elősegítő fontosabb területekre terjed ki. Tevékenységében alapvetően átfogja a társadalmi beilleszkedés főbb mozzanatait /iskolázottsági színvonal emelése; munkamegosztásban elfoglalt helyük, és szerepük biztosítása; lakáskörülményeik megoldása/, illetve az életkörülményeik javításával kapcsolatos más kérdéseket /egészségügyi helyzet, viselkedésmód stb./.

Munkája elsősorban a tájékoztatás módszerével történő ismeretek nyújtásán alapszik, de nem zárkózik el a törvényes keretek határain belül a személyes segítségnyújtástól sem. A bizottság lehetőségeit tekintve rendelkezésére áll az Országos Cigány Tanács pénzügyi keretéből

bizonyos pénzösszeg a különböző írásos propaganda anyagok fedezésére, illetve a Hazafias Népfront OT Társadalompolitikai Osztálya által biztosított egyéb források igénybevétele. Az előítéletek csökkentése érdekében a tömegkommunikációs eszközöket is felhasználja a szükséges tájékoztatások, eredmények ismertetésére.

Törekszik a Belügyminisztérium, az Igazságügyi Minisztérium és a Művelődési Minisztérium azon szerveivel a kapcsolatok felvételére, akiknek munkatársai fő feladatként segítik a bizottság munkáját.

A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségével, a többi cigány szervezetekkel, a Tárcaközi Koordinációs Bizottság megyei- és városi szerveivel megvalósítja az együttműködésnek azt a formáját, ami az eddigieknél hatékonyabbá teszi a cigány lakosság felemelkedési folyamatát.

A célkítűzések valóra váltása érdekében rövid időn belül kiépíti hálózatát a megyei cigány tanácsok bűnmegelőzési csoportjaival. Létrehozásuk megszervezéséhez elvi és gyakorlati támogatást nyújt. A munkacsoport tagjainak kiválasztásánál alapvető követelménynek tekinti az erkölcsi feddhetetlenséget, a politikai megbízhatóságot, az ügy iránti elkötelezettséget és a rátermettséget. Az OCT alapszabályában foglaltak alapján bátran él javaslattevési jogával a főhatóságok felé.

Szorgalmazza, hogy szélesedjen azon cigány származású önkéntes segítők száma, akik aktívan közreműködnek a Belügyminisztérium munkájának támogatásában. A bűnmegelőzés társadalmi szintű kiszélesítése érdekében kezdeménye-

zi, hogy a bűnüldözési munkában eddig oly jól bevált gyakorlathoz hasonlóan a cigányvonal vezetők mintájára megyénként és országosan egy-egy függetlenített munkatárs foglalkozzon e munka belügyi sajátosságaival. Megvalósulása nemcsak a cigány származású bűnelkövetők arányának visszaszorítását eredményezné, hanem az általános bűnügyi statisztika kedvezőbb alakulását is.

A bűnözés elleni harc nem kizárólagosan csak rendőri feladatot jelent, ezért a mozgalom keretében az Országos Cigány Tanácsnak is kötelessége hozzájárulni a - első sorban a cigányok által elkövetett - bűncselekményeket kiváltó okok feltárásához, azok részbeni megszüntetéséhez, illetve teljes felszámolásához. Remélhetően a kezdeményezés mielőbb eléri célját. Ezzel, ha csak kismértékben is, de segíti majd a cigányokról alkotott negatív helyzetkép realisabb megítélését, az előítéletek csökkenését, és nem utolsósorban a társadalmi normák szerinti életmód - minden cigány ember általi - elfogadtatását, gyakorlását.

A Bűnmegelőzési Bizottság Munkatervet és Ülésrendet készít, amelyet megvitat, majd jóváhagyását követően következetesen dolgozik annak végrehajtásán. Meghatározott időszakonként, de évente legalább egyszer - az Országos Cigány Tanács vezetőségének - számot ad végzett munkájáról.

A munkabizottság mindenkor vezetőjét az Országos Cigány Tanács ülése választja meg, helyettesét és a bizottsági tagokat, valamint azok feladatait a bizottság elnöke jelöli ki, illetve szabályozza.

Szorosan együttműködik a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségével, a többi cigány szervezettel, a társadalmi

3.4.1.2. A Bűnmegelőzési Bizottság célja, feladatai

Célja: a mozgalmi munka sajátos módszereivel és eszközeivel elősegíteni a cigány származású személyek által elkövetett bűncselekmények számának és arányának csökkenését. Szorgalmazni a cigány lakosság társadalmi normák szerinti életmódjának kialakítását.

Feladatai:

- Az etnikum körében olyan felvilágosító tevékenység végzése, amely a jelentkező igények szerint hozzásegíti a rászorulókat a társadalmi viselkedés normáinak megismeréséhez, elsajátításához, illetve azok megtartásához.
- Tájékoztatja azokat a cigányokat, akik igényt tartanak az életkörülményeikkel összefüggő jogpolitikai előírások érvényesítésének, helyes gyakorlati alkalmazásának megismerésére.
- Segítséget nyújt a fiatalok iskolázottsági színvonalának növeléséhez, szabadidejük hasznos eltöltésének megszervezéséhez, kulturális igényük felkeltéséhez, valamint kifejtéséhez.
- Megfelelő tájékoztatást ad a cigány lakosság által elkövetett bűncselekmények társadalomra és az etnikumra gyakorolt hatásáról, az előítéletet erősítő szerepről.
- Elősegíti az állampolgári fegyelemre való nevelést, a társadalomba történő beilleszkedés lehetőségeinek megismertetését.
- Szorosan együttműködik a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségével, a többi cigány szervezettel, a Tárcaközi

- Koordinációs Bizottság megyei /budapesti/ szintű szerveivel, illetve az egyes főhatóságok képviselőivel, valora akiknek hivatali munkája összefügg a cigány lakosság felemelkedési folyamatának elősegítésével.
- Állandó kapcsolatot tart az Országos Cigány Tanács többi munkabizottságával, figyelemmel kíséri a kapcsolódó tevékenységeket.
 - A hatékonyabb munka megszervezése érdekében módszertani kérdésekben véleményt kér a Hazafias Népfront OT Társadalompolitikai Osztályától és megyei /budapesti/ szerveitől. Az elért eredmények népszerűsítését szorgalmazza, szükség esetén ehhez igénybe veszi a tömegtájékoztatási eszközöket.
 - Javaslatot tesz az Országos Cigány Tanács vezetőségének a bűnmegelőzésben kiemelkedő munkát végző aktivisták megjutalmazására.
 - Figyelemmel kíséri a megyei /fővárosi/ bűnmegelőzési tanácsok munkáját, s adaptálja mindazt, amit velük együttműködve hasznosítani tud a továbbiakban.
 - Elősegíti az utógondozottak társadalomba való visszailleszkedését, különös tekintettel a munkalehetőségek biztosítását és a pártfogó hálózattal történő együttműködést.
 - Az igényeknek megfelelően írásban vagy szóban segíti a megyei- és városi cigány tanácsok bűnmegelőzési csoportjait.
 - Lehetőség és szükség szerint javaslatot tesz a rendőri szervezetnek az önkéntes rendőri csoportok létrehozására, azok működtetésére.

A bizottság munkaterv alapján végzi munkáját. A hagyományosan tervezett évi feladatoktól eltérően 1990-ig

terjedő időszakra fogalmazta meg elképzeléseit, amellyel az OCT általános céljainak elérését és feladatainak valóra váltását kívánja elősegíteni.

Tevékenységét az alábbi fő irányokban gyakorolja:

a/ Kapcsolat az állami- és társadalmi szervekkel, illetve intézményekkel:

- A Bünmegelőzési Bizottság egy közös tanácskozás megtartását kezdeményezi a Belügyminisztériumnál a megyei /fővárosi/ "cigányvonal vezetőikkel" és a szakterület országos szintű vezetőivel.
- Felkéri a megyék /főváros/ Cigányügyi Koordinációs Bizottságainak titkárait, hogy a tárgyi időszakban tűz- zék közösen napirendre a kérdés megtárgyalását. Javaslatot tesz, hogy az elemző munkába vonják be a megyei cigány tanácsok képviselőit. A tanácskozások eredményeiről - a további feladatok meghatározása érdekében - tájékoztatja felsőbb szervét, az OCT-t.
- A tárgyi időszakban a széleskörű kapcsolatok kiépítésére törekszik a bünmegelőzésben közvetlenül érintett szaktárcák képviselőivel, azok intézményeivel. /A Művelődési Minisztérium hivatásos pártfogó hálózataival; az Igazságügyi Minisztérium bírósági pártfogó hálózatával; a Szociális- és Egészségügyi Minisztérium Családvédelmi-Családsegítő Központjaival stb./
- A társadalmi szervek munkájába való - lehetőségek szerinti - bekapcsolódás feltételeinek a megteremtésével elősegíti a korábban kialakított jó kapcsolatok továbbfejlesztését.

b/ Segítő-, ellenőrző tevékenység végzése a megyei cigány tanácsok irányában:

- Szükségesnek tartja, hogy a megyei cigány tanácsok szoros kapcsolatot építsenek ki a megyei rendőri szervek "cigányvonal vezetői"-vel.
- A megyei cigány tanácsoknak felhívja figyelmét, hogy segítsék a megyei Cigányügyi Koordinációs Bizottságok bűnmegelőzést elemző tevékenységét és működjenek közre az utána kialakított intézkedési tervek végrehajtásában.
- Javasolja a megyei cigány tanácsoknak - amennyiben szükségesnek tartják - alakítsák meg működési területükön a saját bűnmegelőzési csoportjaikat.
- A bűnmegelőzés megyei szervei az OCT Bűnmegelőzési Bizottsága útmutatásai alapján vegyék fel a kapcsolatot a fentebb jelzett országos szervek megyei szervezeteivel, intézményeivel, amelyek a maguk sajátos eszközeivel végzik a bűnmegelőzés feladatait.
- Célszerűnek tartja együtt meghatározni a közös munkavégzés módszereit /pl. együttes elemzések végzése, önkéntes munkabizottságok kialakítása, büntetésvégrehajtási intézetek látogatása, az innen kikerültek pártfogó felügyeletében és utóbonozásában való részvétel, a gyermek- és ifjúságvédelem segítése stb./.

c/ Felvilágosító-, segítő propaganda munka végzése a cigány lakosság körében

- A Bűnmegelőzési Bizottság írásos anyagokkal /elemzésekkel, tájékoztató információkkal stb./ segítse elő a cigány lakosság tudásszintjének emelését, a XX. századi magyar jogtudat és joggyakorlat kialakítását, s ezzel a cigányság társadalmi felemelkedését.

- Működése alatt kísérelje meg, hogy a tömegkommunikációs eszközök folyamatosan és reálisan tájékoztassák a közvéleményt a beilleszkedés során elért eredményekről, gondokról, problémákról. Egyidejűleg felvilágosító-, nevelő- és meggyőző tevékenységet is folytassanak.
- A különböző anyagok kidolgozásával segítse a megyei cigány tanácsok munkáját. Az igényeknek megfelelően helyben nyújtson szóbeli felvilágosítást, instrukcióival járuljon hozzá a helyi szervek egységes nevelő tevékenységéhez /tematikák elkészítésénél, módszerek kialakításánál stb./.

A közös munka tartalmi elveit a tervidőszakban határozzák meg és hajtják végre. Legfontosabbnak az alábbi feladatok végrehajtását tekintik:

A gyermek- és ifjúságvédelem érdekében:

- A Bünmegelőzési Bizottság - a helyi cigány tanácsok bevonásával - kísérelje meg országosan felmérni a veszélyeztetett cigány gyermekek létszámát, felkészültségi szintjét /az Igazgatási osztályok, a Gyermek- és ifjúságvédelmi Intézetek, egyéb szervek és intézmények megkeresésével stb./.
- Készítsen tájékoztató jellegű anyagot, amelyben hívja fel a cigány szülők figyelmét a tankötelezettség teljesítésére és megszegésének jogkövetkezményeire.
- A helyi szakigazgatási szerveknél kezdeményezze az iskolai felmentések és a bűnözést elősegítő "túlkorosság" helyzetének felülvizsgálatát és ezt követően az OCT illetékes bizottságával együtt dolgozza ki elképzelését a szükséges teendőkről.

- Az említett intézményekkel és szervekkel közösen alakítsa ki a cigány gyermekek és fiatalok "védelmének" hatékonyabb gyakorlatát.
- A megtévedt fiatalok részére legalább megyénként szervezzen jogvédelmi tanácsadást.
- A büntetés-végrehajtási intézetekből kikerült fiataloknak nyújtson segítséget a társadalomba való visszakerüléséhez.
- Részesítse megfelelő támogatásban azokat a közművelődési intézményeket, amelyek aktívan részt vesznek a cigány fiatalok szórakoztatásában, művelődésében.
/Kössék össze e rendezvényeket jogpropaganda-előadások megtartásával, a jogok és kötelezettségek megismertetésével stb./

A foglalkoztatás területén megoldandó feladatok:

- A bűnmegelőzési Bizottság az országos- és helyi szervekkel, intézményekkel együtt kísérje figyelemmel a munkaképes korú cigány lakosok /kiemelten a fiatalok/ munkába állításának helyzetét és a teljes körű foglalkoztatottság elősegítését /pl. az Állami Bér- és Munkaügyi Hivattal, Munkaerőszolgálati Irodákkal, Munkaügyi Csoportokkal stb/.
- A foglalkoztatottság kérdéseiről folytasson konzultációt a Szakszervezetek Országos Tanácsa és a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, valamint a különböző érdekképviseleti szervek vezetőivel.
- Az Országos Tervhivatalnál érje el, hogy a munkaerő elbocsájtásával egyidejűleg az illetékesek a kormány felé tegyenek javaslatot új munkahelyek létesítésére.

- Kísérje figyelemmel, hogy a cigány dolgozókat foglalkoztató vállalatok részére biztosított átképzési keretösszegek rendeltetésüknek megfelelően kerüljenek hasznosításra.

A lakásgondok megoldását illetően:

- A lakásvásárlás és -építés területén jelentkező tudnivalókról írásos /kétnyelvű/ tájékoztató anyagot készítsen, amit juttasson el a rászorultakhoz. A benne foglaltak magyarázására kérjék fel a területi hivatali szervek /tanácsok/ munkatársait.
- A megyei cigány tanácsok közreműködésével kísérelje meg az indokolatlan migráció /a nagyobb városokba engedély nélkül és megalapozatlanul felköltözők, önkényes lakásfoglalók stb./ visszaszorítását.
- A megyei tanácsoknál egy olyan regiszter összeállítását kezdeményezze, amely területenként tartalmazza az üresen álló, megvételre alkalmas lakásokat /házakat/ és bontási anyagokat.
- Az államigazgatási szervek felé tegyen javaslatot, hogy az érintett településeken a cigányság képviselői véleményezhessék a tanácsi lakásgazdálkodás és lakásügyi támogatási összegek cigányoknak juttatandó felhasználását.

Az egészségügy és szociálpolitika területén javasolt intézkedések, kezdeményezések megtétele:

- Állítson össze írásos propaganda anyagot a különböző, igényelhető segélyfajták /pl.: nevelési- és szociális segély stb./ jellegéről és felhasználási módjáról.
- A helyi szervek és képviselők útján gondoskodjon arról, hogy a segélyezésnél a cigányok képviselői is véleményt

nyilváníthassanak, segítse ezzel a tényleges rászorultság elvének megvalósítását.

- Működjön közre a büntetés-végrehajtási intézetekből, a kórházakból kikerültek társadalomba való visszailleszkedésének elősegítésében - különösen a hajléktalanok esetében - akiknek átmeneti szállások és megelőlegezett pénzösszegek biztosításával lehet gondjain enyhíteni.
- Felkérés alapján különböző propaganda anyagok kidolgoztatásával népszerűsítse az egészségmegőrzés számukra fontosabb területeit /pl.: családtervezés, szenvedélybetegségek, higiéné stb./.
- A megyei cigány tanácsoknál szorgalmazza a területi cigányügyi koordinációs bizottságok korábbi egészségügyi-, közegészségügyi programjainak végrehajtását, amelynek során működjön együtt a családgondozói- és védőnői hálózattal.

A szocialista életmód kialakításával és a deviáns magatartás megszüntetésével kapcsolatban:

- Népszerűsítse a már beilleszkedett, példamutató életmódot folytató cigány családokat, illetve mutasson be néhányat a cigány értelmiség pozitív elemei közül.
- Készíttessen írásos propaganda anyagot a jogok és kötelezettségek egyidejű alkalmazásáról, amelyben történjen utalás az állampolgári fegyelem be nem tartásának veszélyeire is.
- Törekedjen a cigányok által lakott területeken az önkéntes segítői hálózat kiépítésére, a helyi szervek által a részükre szervezett tájékoztatók, tanfolyamok látogatottságának megszervezésére.

- Érje el, hogy a területi cigány szervezetekkel együttesen kerüljenek felkutatásra a bűnöző hagyományokkal rendelkező cigány családok. Ezzel egyidejűleg adjon részükre megfelelő /meggyőző/ tájékoztatást a bűnözés társadalmi veszélyeiről, az egyénre, a családra gyakorolt hatásairól.

- Tegye megismerhetővé a széles közvélemény számára a cigány lakosság felemelkedésének pozitív eredményeit

- elsősorban a Cigány Ujságban, de más tömegkommunikációs eszközök igénybevételével is -, elősegítve ezzel az előítéletek elleni küzdelmet.

A munkatervben megfogalmazottak végrehajtása folyamatosan történik. Az eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy egyes feladatok részben, vagy egyáltalán nem kerültek megoldásra. Ezek okaiként lehet megemlíteni az etnikumon - és az OCT-n - belül jelentkező ellentmondásokat. Elismerésre méltó, hogy a bizottság munkájában olyan neves szakemberek is jelen vannak, akik valamilyen formában - többnyire beosztásuknál fogva - kapcsolódnak a cigány lakosság beilleszkedésének segítéséhez. Pozitív hozzáállásukkal képességeiknek megfelelően végzik feladatukat, ugyanakkor az OCT-ben kialakult munkamódszer, munkastílus néhányuk számára elfogadhatatlan, aminek gyakran hangot is adnak. A bizottság célkítűzése megfelelő realitásokon alapszik, de az etnikumon belül folytatott belső viszálykodások esetenként lehetetlenné teszi működését. Amíg ezek a problémák nem rendeződnek, kevésbé tekinthető hatékonynak a cigányok bűnmegelőzést segítő - társadalmi alapon szerveződött - közös munkája.

Az érdemi munkát neheíti az is, hogy a cigányságon belül egyes csoportok a bűnmegelőzés kifejezést tévesen magyarázva, ellenpropagandát fejtenek ki az etnikum körében

a bizottság munkájával szemben. Sajnos ennek gyakran a hivatalos tömegkommunikációs eszközök teremtik meg a lehetőségét, ami károsan hat nemcsak a cigányságra, hanem az egész magyar társadalomra. Egyenlőre az erőviszonyok ilyen alakulása nem segíti, inkább hátráltatja a Cigány Tanács bűnmegelőzési tevékenységét. A megoldás érdekében mielőbb meg kell változtatni azt a szemléletmódot, amely a bűnmegelőzést a bűnözés fogalmával azonosítva akadályozza a cigányok bűnözés elleni küzdelmét. Szerencsére, többségük nem veti el ennek szükségességét, éppen ellenkezőleg - megértve annak lényegét - igényli azt. Ezek főként azoknak derogálnak, akik többnyire törvénysértő magatartásukkal kivívták saját népcsoportjuk, illetve az egész társadalom megvetését.

A gyakorlatban bebizonyosodott, hogy van jövője, létjogosultsága a cigányok által kezdeményezett bűnmegelőzésnek. Meg kell azonban jegyezni, a társadalom által is nélkülözött bűnmegelőzési törvény és a bűnmegelőzés állami feladatként kezelt intézményrendszerének hiányában csupán csak fellángolásnak tűnhet minden alulról jövő kezdeményezés, bárhol is próbálkoznak - az elviekben jól megfogalmazott - célkitűzéseik maradéktalan végrehajtásával.

3.4.2. A különböző cigány szervezetek közötti együttműködés megteremtése, formái, a közös feladatok

Az elmúlt időszakban egyre több cigány szervezet alakult hazánkban. Létrejöttüket egy cél vezérelte, mégpedig az, hogy valamilyen formában segítsék népcsoportjuk felemelkedését. Programjaikban rögzítették az ezzel kapcsolatos feladatokat, de megvalósításukat más módszerekkel, más eszközökkel és erőkkal képzelik el. Sok bennük

a közös vonás, ugyanakkor ez az együvé tartozás érzését nem mindig erősíti, hiszen az identitás tudatuk vállalása másként jelentkezik például az oláh cigányoknál, mint a már asszimilálódott, csak magyarul beszélő - többnyire a muzsikos - társaiknál.

Mindannyian az útkeresés időszakát élik. Sokszor maguk is kételkednek a kínálkozó lehetőségekben. Ezzel bizalmatlanságot keltenek azokban is, akik felismerték, hogy a jelenlegi nehéz, viszontagságos körülmények között az egyedüli járható út beilleszkedésük elősegítését tekintve az összefogásban van. Ennek megvalósulása nem elképzelhetetlen, hiszen a különböző erőket képviselő cigány szervezetek együttműködési feltételei adottak, csupán vezetőik álláspontjainak kellene közelíteni egymáshoz. Nem vitatott, hogy a korábbi hibás politikai irányvonal érvényesülése még mindig kételyeket ébreszt egy részükben. Most, amikor a hivatalos politikai- és állami vezetés őszintén akarja a cigány kérdés megoldását, intenzívebben be kell kapcsolódni a közös munkába. A népe sorsáért aggódó cigány értelmiség szerepe akkor lenne eredményes, ha az egyéni- és csoport-sérrelmeiket félretéve vállalnák népcsoportjuk felemelkedésének elősegítését. Enélkül elképzelhetetlen tenniakarásuk, hiányát továbbra is a cigányság érezné meg. Céljuk elérése érdekében mielőbb fel kell nőniük az etnikum előtt álló feladatok végrehajtásához, és így - bizonyos közéleti feladatok elsajátításával - alkalmassá válhatnak vezetői munkakörök betöltésére is. A megoldást elsősorban az álláspontok egyeztetése, az adott kérdésekről vallott nézeteik közelítése, s a közös ügy képviselése kell, hogy jelentse. Meghatározott időközönként konzultatív tanácskozásokon beszéljék meg a vitás kérdéseket és közös állásfoglalások kidolgozásával segítsék beilleszkedésük folya-

matát. Az esélyegyenlőségért folytatott küzdelemben rendezzék viszonyukat a hatalom képviselőihez, a társadalmi- és alternatív szervezetekhez.

A különböző szervezetekben, testületekben, illetve a hatalom bizonyos intézményeiben való képviselet kérdéseiben szintén közös nevezőre kell jutniuk. A nemzetiséggé válást követően a többi nemzetiséggel történő együttműködésük is szabályozást igényel. A közös nyelv használatában, a nevelés-oktatás kérdéseiben és az érdekképviselet gyakorlásában szerzett tapasztalatok hasznosíthatóságát megvizsgálva dönteniük kell azok gyakorlati alkalmazásáról.

Többnyire minden cigány szervezet programja érinti valamilyen formában a felemelkedésük érdekében teendő intézkedéseket. Különösen az oktatás területén jelentkező elmaradások felszámolásában, a foglalkoztatottságból adódó gondok megoldásában, az életmódváltással együttjáró lakás-problémák rendezésében és egészségügyi helyzetük javításában adódik lehetőség a közös feladatok együttes végrehajtására. A hátrányos helyzet megszüntetése elsősorban a cigányoknak az érdeke, ezért felszámolásában nemcsak a társadalomnak, hanem az érintett cigány családoknak is részt kell vállalniuk. Értelmiségük egy része már régóta küzdött e lehetőségekért, de elnyerésüket követően mégis kevésnek bizonyulnak elképzeléseik végrehajtásához.

Az Országos Cigány Tanács Bűnmegelőzési Bizottsága által megfogalmazottak alapján nem térnek el a különböző cigány szervezetek programjától, csupán a célkitűzések elérése érdekében alkalmazott módszerekben és eszközökben különböznek. Ezért érthetetlen, miért ellenzik néhányan közülük a cigányságnak ezt a belülről jövő kezdeményezését, amikor tartalmában kapcsolódik a felemelkedésükért küzdő többi cigány szervezet elképzeléseéhez.

4. A CIGÁNY KÉRDÉS MEGOLDÁSÁNAK AKTUÁLIS LEHETŐSÉGEI

4.1. Az osztársadalmi érdekek kifejeződése, érvényre jut- tatása a cigány lakosság sorsának mielőbbi megvál- toztatásában

Az utóbbi másfél évtizedben megtorpant hazánk fejlődése, sőt napjainkban még a szocializmus léte is megkérdőjelezhető. A cigányság felzárkóztatásának üteme is elmaradt az elvárásoktól. A népesség többségének életszinvonala nagyobb mértékben emelkedett, mint a cigány lakosságé. Időközben az elért eredmények eltörpültek az egyre inkább fokozódó, illetve ujratermelő problémák mellett, amelyeknek kialakulásához lélekszámuk nagymérvű emelkedése is hozzájárult.

Az ország gazdasági nehézségei megnövekedtek, s ezáltal a társadalom egészével együtt beszűkültek a cigányok beilleszkedését támogató pénzügyi-anyagi keretek. Hivatalos szerveink az egymást követő politikai- és állami döntéseket megelőzően nem mérték fel kellőképpen a probléma súlyát. Napjainkban a korszerűtlen, gazdaságtalan üzemek bezárásával sok ember megélhetése veszélybe kerül. Közöttük első helyen szerepelnek a szakképzetlen cigány dolgozók.

A társadalom egészére kidolgozott szociálpolitika legjobb szándéka ellenére sem képes a kialakult helyzeten változtatni, mivel hiányzik az a sajátos gazdasági-, társadalmi- és ideológiai alap, amire épülnie kellene. Az egymásra mutogatás és -várás helyett célravezetőbb lenne, ha mind a politikai-, mind az állami vezetés a kialakult helyzetre való tekintettel, de nem elkülönülten - kezelné a cigányok társadalmi felemelkedését. A közös munka során

külön speciális program kidolgozására lenne szükség, amelynek elkészítésébe és végrehajtásába be kellene vonni a cigányok vezetőit is. Sajnos a jelenlegi politikai gyakorlat még mindig nem alkalmazkodik kellően az etnikum jogos igényeihez, ezért gyakran előfordul, hogy az őket érintő kérdésekben még ma is nélkülük hoznak döntéseket. Ma már eljutottunk oda, hogy a felnövekvő nemzedékük között sok olyan vezetői adottságokkal rendelkező értelmiségi található, akik identitásukat vállalva - a problémák gyökereit jobban ismerve - képesek lennének a velük kapcsolatos feladatok megoldására. Ezt különösen fontos hangsúlyozni azért, mert közülük már sokan bizonyították alkalmasságukat népcsoportjuk vezetésére, ami egyben példaként áll a fiatalok előtt nehézségeik leküzdésében.

A hatalom képviselői sajnos még ma sem törekednek vezetőik alapos megismerésére, képességeik szerinti foglalkoztatásukra. Némely funkcionárius helytelen szemléletmódja nem teszi lehetővé a velük való párbeszéd folytatását. Legtöbbször - pozíciójukból adódóan - látszatomegoldásokat keresnek problémáik rendezésére. Gyakran találkozhatunk lelketlen, túlkapásokkal terhelt ügyintéзésekkel is. Az együttműködés hiánya nem kedvez sem a cigányoknak, sem a velük foglalkozó hivatalos szervek képviselőinek. A jövőben egészséges kompromisszumok kialakítására kell törekedni, mert csak ezen keresztül képzelhető el közös álláspontok kidolgozása további fejlődésük érdekében.

4.2. Az előítélet-mentes társadalmi szemlélet kialakításának szükségessége

Az utóbbi években egyre erősödött a velük szembeni előítélet, ami elsősorban a cigányság kisebb részéről előforduló törvénytellenes magatartásnak, életmódjuknak és

az őket "érdemtelenül" segítő hivatalos politikának tudható be. Ezek jelenléte hátráltatja beilleszkedésüket, s egyben növeli a szegregációjukat is. A korábbi életmódjukból fakadó viselkedésük ugyanakkor nem jelent alapot arra, hogy bizonyos csoportok megvetéssel kezeljék őket. Az az út, amit a hazánkba történő bevándorlásukat követően fejlődésük során megtettek, komoly megpróbáltatásoknak tette ki őket. Többségüknek fel kellett adnia előző életvitelét, ha nem akart kitalizált lenni. Természetesen ez nem egyik napról a másikra következett be. Ma már nem hat úgy rájuk a múlt terhes öröksége, mint korábban, ennek ellenére gyakori negatív megkülönböztetésük. Ez különösen azokat sérti, akik már megtalálták a társadalomhoz vezető utat, viszont rasszjegyeik alapján nem tudták és nem is akarták megtagadni származásukat. Sokan identitástudatuk vállalásával büszkéek cigányságukra és aktív közreműködői a népcsoportjuk felemelkedéséért folytatott küzdelemnek. Ezért joggal sérti őket a nem cigány lakosság előítélete, ami miatt sokszor nem tudják érvényre juttatni emberi értékeiket. A megítélésüknek ez a formája gátolja cselekvési készségük kinyilvánítását is.

Szinte mindennapi jelenségnek számít - az egyes cigány emberek által elkövetett szabálysértéseket, törvénysértéseket követően - a népcsoport egészére vonatkoztatott általánosítás, pedig könnyen lehet, hogy csak egyes személyek vagy csoportok cselekményeiről van szó.

Ezzel szemben ugyanez a nem cigány lakoságnál már személyre szólóan, nevesítve jelenik meg. Sajnos ebben nagy szerepe van a tömegkommunikációs eszközöknek, amelyek a cigányokról - válogatás nélkül - elsősorban a negatív példák bemutatásával alakítottak ki hamis képet a közvé-

leményben. Ez a kedvezőtlen körülmény sokszor rányomta bélyegét a munkamegosztásba való bekapcsolódásukra, iskolázottsági körülményeik alakulására és a szocialista együttélés szabályainak betartására. A lakáshelyzetük megoldását szorgalmazó szociálpolitikai intézkedések érvényesítése nem egyszer ellenkező hatást váltott ki a lakosság körében.

Mindezek szükségessé teszik egy olyan politikai stratégia kidolgozását, amely az eddigieknél hatékonyabban képes segíteni a társadalom előítélet-mentes szemléletének kialakítását.

Ezzel kapcsolatosan az alábbiakat lenne célszerű megoldani:

- A cigány lakosság helyzetének megváltoztatását célzó hivatalos politikai állásfoglalások és kormányhatározatok megismertetése a közvéleménnyel.
- Az esélyegyenlőségüket biztosító jogegyenlőség betartásának következetes ellenőrzése, a jogsértést elkövető, diszkriminatív magatartást tanusítók felelősségre vonása.
- A tömegkommunikációs eszközök az eddigieknél szélesebb körben és realitásuknak megfelelően törekedjenek életüket, értékeiket, a beilleszkedés során elért eredményeiket bemutatni. A televízióban a nemzetiségeknek biztosított lehetőségekhez hasonlóan célszerű lenne számukra önálló műsoridőt biztosítani.
- Az oktatás területén, különösen az általános iskolai képzés esetében körültekintőbb, a problémáikkal azonosulni tudó pedagógusok szükségesek.
- A történetük, sajátos életmódjuk, kulturális és művészeti értékeik stb. megismertetését be kellene építeni az iskolai tantervekbe, s egyben szükségessé válna a társadalmi együttélés szabályainak, gyakorlati alkalmazhatóságának tanítása.

- A különböző cigány szervezeteknek - a többihez hasonlóan - biztosítani kell működésük anyagi feltételeit.
- A tömegszervezetek, a tömegmozgalmak és az egyházak - lehetőségeikhez mérten - kapcsolódjanak be az előítéletek felszámolásába.
- Egyes intézmények és szervek konkrét segítségnyújtással járuljanak hozzá a velük szemben megnyilvánuló pejorativ szemléletmód megszüntetéséhez /tanintézetek, rendőri szervek stb./.

A cigány lakosság társadalmi felemelkedése, mint láttuk, nem mentes az előítéletektől. Ugyanakkor az egy nemzetben belüli közösségek boldogulása, társadalmi fejlődése csak egymás közös támogatásával, segítségével valósítható meg. A továbbiakban ebből a megközelítésből kell keresni a közmegegyezést mind a cigányságnak, mind a nem cigány lakosságnak az előítéletek felszámolásában.

4.3. Az etnikumon belüli egység megteremtése

A cigányok "társadalma" sokszínű képet tükröz. A hazánkba történő bevándorlásuk időpontjának megfelelően, majd később, munkavégzés szerint különültek el egyes csoportjaik. A korábban letelepedettek /XV.század/ az elmúlt évszázadok alatt teljesen vagy részben asszimilálódtak, még a nyelvüket is elfelejtették.

A XVII-XVIII. században, valamint a XIX. század végén és a XX. század elején érkezettek más életmódot képviselnek, nyelvüket többnyire még ma is beszélik.¹ Közülük az oláh cigány nyelvűek vannak többségben az ugynevezett beás nyelvjárásúakkal szemben.² A nyelvi tagozódásukról az 1971-ben készített reprezentatív felmérés adatait is-

mételten felídezve a következőket tapasztalhatjuk. Három-negyed részük /71 %/ már csak a magyar nyelvet /224 000 fő/, valamivel több, mint egy ötödük /21,2 %/ a cigány nyelvet /61 000 fő/, 7,6 %-uk a román nyelvet /25 000 fő/ beszélte és 0,2 %-uk pedig egyéb anyanyelvűnek volt tekinthető /10 000 fő/.³

Megközelítően azonos arányok szerint alakul ma is létszámhelyzetük. Tagozódásuk, munkavégzésük szerint is csoportosítható. Ki mivel foglalkozott, annak megfelelően különültek el a népcsoporton belül./pl.: colarik = szőnyeg-kereskedők; churarik = rosta- és szitakészítők; keldera-rik = üstkészítők és kolompárok; chisarik = lókereskedők stb./⁴ A hagyományos foglalkozási strukturát megőrző oláh cigányságon belül kialakult egy gazdagabb réteg /lovarik/, akik később ugyan feladták korábbi mesterségüket, de megőrizték jó anyagi-, gazdasági helyzetüket.⁵ A már korábban asszimilálódottak közül a zenész cigányok sajátos helyzete érdemel figyelmet. A hosszú évtizedek alatt kialakult társadalmi, egzisztenciális körülményeik miatt részben vagy teljesen elkülönültek a többi cigányoktól.

A felszabadulást követő urbanizációs folyamattal együtt járó struktúraváltás még tovább fokozta mobilitásukat. Napjainkra már egészen új értékrendek határozzák meg az etnikumon belüli helyüket, szerepüket. Ennek megfelelően a felemelkedésükért folytatott küzdelmükben differenciált érdekeltségek mutatkoznak. A jelenleg kialakult társadalmi helyzetüket egy magyar nyelvű /rumungró/ cigány egészen másként látja, mint egy oláh- vagy beás származású. Szerencsére egyre több közülük azoknak a száma, akik ténylegesen a népcsoport egészének érdekeiért küzdenek.

Sajnos az időközben létrejött cigány szervezeteknél - vezetőségén belül - is érezteti hatását a származásuk szerinti hovatartozás. Mára már néhány cigány vezető eljutott oda, hogy vállalt munkája helyett az egymás elleni támadásokon keresztül próbálja érvényesíteni akarátát, miközben egoista módon igyekszik a figyelmet saját munkájára ráirányítani. Az ilyen személyeskedések nem használnak sem a cigány etnikumnak, sem a felemelkedésüket segítő magyar társadalomnak. Amíg ezek a szervezetek nem képesek a megbékélésre, nem segíthetik eredményesen az általuk képviselt érdekek megvalósulását. Ennek ellenére programjaikban tartalmaz és biztató elképzelések fogalmazódnak meg, az egymás szervezeteivel történő együttműködés rögzítése sem marad ki belőlük. Megfigyelhető, hogy azon cigány szervezetek /pl.: OCT, MCKSz, MCDSz, CISZ/, amelyek vezetői többnyire a már beilleszkedett cigányok közül kerültek ki, jobban közelítenek a többi cigány szervezethez /FCSZMMK, ACKHE, Phralipe-Testvériség, FCSZ/, akiknek többsége oláh cigány.

Együttműködésük gyakorlati elmaradását azonban nemcsak személyi okok jelentik, hanem a fennálló hatalomhoz való viszony alakítása a cigány kérdés megoldásában. A mérsékeltebb, türelmesebb irányvonal képviselőit emiatt sokszor éri támadás az utóbb említett szervezetek vezetői részéről, akik vádaskodásaikban nemegyszer alkalmatlannak minősítették őket a hatalmi rendszer "kiszolgálása" miatt. Tömegbázisukat tekintve szerencsére az egészséges kompromisszum kialakítására törekvők vannak előnyben, hiszen célkitűzéseik megvalósításában nemcsak a cigányok egy részének, hanem a cigány lakosság egészének érdekeit kívánják képviselni. Azon persze lehetne vitatkozni, hogy a fenti körülmények között ennek gyakorlati realizálódása mennyire hatásos.

BEFEJEZÉS

Mindezeket figyelembe véve mind a politikai-, mind az állami vezetés joggal követeli a cigányság "vezérkarának" egységes fellépését. A cigány vezetőknek maguknak kellene belátni, hogy az egymás ellen folytatott küzdelmükkel nem segítik választóik érdekeinek érvényesítését, éppen ellenkezőleg, felelőtlen magatartásukkal hátráltatják a közös ügyet, illetve ártanak beilleszkedésük folyamatának. A cigány kérdés megoldásának egyik igen fontos eleme, hogy a kapott lehetőségekkel miként élnek a cigány értelmiségiek. Joggal várja tőlük azt az egész társadalom és saját népcsoportjuk, hogy - hasonlóan a nem cigányokhoz - bizonyítsák alkalmasságukat egy kisebb közösség, a "cigány társadalom" vezetői feladatainak ellátására, amely, mint tudjuk a közöttük lévő összefogás megteremtésének függvénye.

Ennek alapján a következő általános következtetésekre jutottam a további beilleszkedések elősegítése vonatkozásában:

- A hatalom mindenkor képviselői - már a felszabadulást követően - figyelmen kívül hagyták az egyes jogok nyilvánítását a cigányság sajátos történelmi fejlődését, életmódjának alakulását. A társadalom egészének biztosított lehetőségekkel élni nem tudt - és nem akart - cigányok többségének hátrányos helyzete ennek következtében fokozódott.
- A politikai vezetés a népesség többi részéhez viszonyítva későn ismerte fel tarthatatlannak minősülő helyzetüket, így az irányukban megtett intézkedések gyakran későnek bizonyultak, s a végrehajtásuk értéke és utolsó az ellenőrzés hiányában nem volt kielégítő.
- Az elért eredmények az egyre inkább szaporodó cigány lakosság érdekeit már nem elégítették ki, miközben jogok terén

BEFEJEZÉS

Kutatómunkám során - a teljesség igénye nélkül - arra törekedtem, hogy bemutassam a cigány lakosság helyzetének alakulását a szocializmus építésének azon időszakában, amikor még a felfelé ívelő szakasz pozitív eredményeket produkált sorsuk alakulásában, a későbbiekben viszont e időszak végén, bizonyos fokú visszaesés tapasztalható. Ugyanakkor megkíséreltem reálisan értékelni mind a politikai- és az állami vezetés - irányukban kifejtett - tevékenységének alakulását, mind pedig a cigányság tettekrekésztségét hátrányos helyzetük felszámolásában.

Ennek alapján a következő általános következtetésekre jutottam a további beilleszkedésük elősegítése vonatkozásában:

- A hatalom mindenkori képviselői - már a felszabadulást követően - figyelmen kívül hagyták az egyenlő jogok ki nyilvánításánál a cigányság sajátos történelmi fejlődését, életmódjának alakulását. A társadalom egészének biztosított lehetőségekkel élni nem tudó - és nem akaró - cigányok többségének hátrányos helyzete ennek következtében fokozódott.
- A politikai vezetés a népesség többi részéhez viszonyítva későn ismerte fel tarthatatlannak minősülő helyzetüket, így az irányukban megtett intézkedések gyakran késeinek bizonyultak, s a végrehajtásuk mértéke és üteme az ellenőrzés hiányában nem volt kielégítő.
- Az elért eredmények az egyre inkább szaporodó cigány lakosság érdekeit már nem elégítették ki, miközben jogos türel-

metlenségük folytán figyelmen kívül hagyták azonban a társadalom egészére nehezedő világgazdasági válság hatását. Így a helyzetük megváltoztatását sürgető követeléseik nem voltak mindig szinkronban a gazdaság teljesítő képességével, ugyanakkor a helyzetük megváltoztatását célzó intézkedések gyakran előítéletek fokozódását eredményezték.

- A munkamegosztás rendszerébe való bekapcsolódásuk esetenként mind objektíve, mind szubjektíve negatívan érvényesült, ezért életszínvonalukban sokan elmaradtak a társadalmi átlagtól.
- Az etnikum részéről kevés pozitív, huzóerőt jelentő példával lehet találkozni, amely hatást gyakorolhatna a cigányok többsége beilleszkedésének felgyorsítására.
- Az utóbbi években létrejött cigány szervezetek közötti ellentétek nem kedveztek az etnikum érdekei érvényre juttatásának. Egyes vezetőik közéleti szereplésének, politikai vitakultúrájának hiányosságai nehezítik közeledésüket mind a politikai-, mind az állami és a tömegszervezetekhez való jó kapcsolat kialakításában. Működésük a kezdeti túlzott lelkesedésüket követő kudarcok után kevésbé volt hatékony, ezért sok cigány értelmiségi - az említett okok miatt - távol maradt beilleszkedési folyamatuk segítésétől.
- A hátrányos helyzetük felszámolásának hatékonyabbá tételére, koordinálására létrehozott Tárcaközi Kooordinációs Bizottság - végzett munkája ellenére - nem volt képes jobban felgyorsítani beilleszkedésüket.
- A tömegkommunikációs eszközök nem mindig támogatták kellőképpen a cigányok értékeinek, kultúrájának, eredményeinek a megismertetését, pedig munkájukkal nagyban hozzájárulhattak volna reálisabb megítélésük társadalmi szinten történő formálásához.

- Gyakran olyan negatív példák ismertetésére törekedtek, amelyek sok igazságot tükröztek, de szenzációs jellegük-nél fogva keresettebbnek bizonyultak a közönség számára.
- Sem állami szinten, sem a társadalmi szervezetek bevoná-sával nem végeztek kielégítő propagandamunkát a szocialis-ta erkölcs normáinak elsajátítása és a szocialista élet-mód kialakítása érdekében.
 - A különböző jogok biztosítását nem követte megfelelő fel-világosító tevékenység /pl.: lakáshoz-, segélyekhez jutás feltételei ismertetésének, a büntetőjogszabályok ismeretének hiánya stb./.
 - A fiatalokról történő gondoskodás hiányosságai élesen megmutatkoztak a cigány gyermek- és fiatalkorúaknál, ami súlyos társadalmi gondok bekövetkezését jelentette.
 - A beilleszkedési folyamatuk megítélésében bekövetkezett változás pozitívan segíti felemelkedésüket. A korábban szorgalmazott asszimilációjukat felváltó integrációs törekvések elősegítése jól szolgálja a cigány lakosság és a nem cigányok közeledését, az előítélet-mentes társadalmi szemlélet formálását.
 - Azokon a területeken, helységeken, ahol az államhata-lom helyi képviselői a határozatokban foglaltaknak meg-felelően segítették sorsuk megváltoztatását, ott komoly eredményeket értek el társadalmi összefogással. /Pl. Ma sem jelent gondot a cigányok, nem cigányok együttélése, gondjaik megoldása./
 - A cigány kérdés nem megfelelő szintű kezelése hátrál-tatta az egységes álláspontok kialakítását. A szóban forgó hivatalos, félhivatalos vagy valótlan adatok nehezít-ték a velük való foglalkozást, a szükséges, de diffe-renciált intézkedések megtételét.

- Az egyébként helyes politikai döntések kialakításánál általában nélkülözték a témával kapcsolatos tudományos eredmények hasznosítását. Korábban e tevékenység nem volt kellőképpen koordinálva állami szinten.

- Az eddigi politikai gyakorlat nem igényelte a cigány értelmiség bevonását népe sorsának irányításába, ami a meglévő megosztottságukat figyelembe véve jobban szolgálhatta volna az osztályadalmi érdekeket.

A fenti következtetések mellett néhány javaslat megtétele is szükségszerű:

- A jövőre nézve legfontosabbnak tartom a cigány etnikum nemzetiségi státuszának törvényben rögzített elismerését.
- Továbbá az állami vezetés részéről egy olyan program kidolgozását, amely megfelelően illeszkedik a társadalmi-gazdasági szerkezetváltás folyamatába, ugyanakkor az eddigiekhez képest intenzívebbé tehetné a cigányok beilleszkedését.
- A kormány a velük szemben megnyilvánuló előítéletek csökkentése érdekében a jövőben jobban támogassa mind a cigányok, mind a nem cigányok részéről készített, a cigányság kérdéseivel foglalkozó publicitásokat.
- A legfontosabb lépések egyike az iskolázottsági színvonaluk emelése. Nemzetiséggé válásukat követően a szakminisztériumnak fel kell készülnie - a megváltozó körülményekhez igazodó - nevelési - oktatási programok kidolgozására. Ennek érdekében célszerű lenne a szaktárcán belül egy cigány származású pedagógusokból álló oktatási kabinet létrehozása.

- A szociálpolitika érvényesüléséért felelős Családsegítő Központok országos hálózatának kiszélesítésével - benne cigány származású gondozók részvételével - egyre inkább válik a különböző felvilágosító-, propaganda jellegű tevékenység végzése.
- A helyi tanácsok vezetői külön tervekben rögzítsék a fiatalokról és az egyedülálló idősekről való gondoskodás formáit, módozatait.
- A cigány szervezetek az eddig jól működő vöröskeresztes hálózat fenntartása mellett szorosabb kapcsolatot építsenek ki az egyházakkal.
- Az érdekképviselő gyakorlatánál, a fontosabb állami tisztségek betöltésénél - létszámuk arányában - a hivatalos szervek jobban számoljanak a cigány értelmiség jelenlétével, mint ezt korábban tették. Különösen azokba a beosztásokba történő kinevezéseknél javasolom megtenni, ahol célravezetőbb egy cigány származású szakember alkalmazása, mint egy nem cigányé.
- A Belügyminisztérium szerveinél a bűnmegelőzési feladatok ellátására a bűnüldözést végző "cigányvonal vezetői"-höz hasonlóan külön szakembereket ajánlatos foglalkoztatni. Az általuk végzett munkába - társadalmi munkásként - be lehetne vonni a cigány szervezetek bűnmegelőzéséért felelős aktívahálózatát.
- Hasznosnak bizonyulna a cigány szervezetek és a különböző állami-, társadalmi szervezetek bűnmegelőzésben érdekelt szerveinek az együttműködése. Céljaik elérése érdekében megfelelő anyagi támogatással is segíthetnék a cigányok bűnmegelőzési kezdeményezését /pl.: a biztosítótársaságok, az Igazságügyi Minisztérium stb./. Meggyőződésem, hogy az ilyen irányú költségkiadásaiuk belátható időn belül hatványozottan megtérülnének.

- A jövőben ne csak az MSZMP, A Hazafias Népfront és a Vöröskereszt foglalkozzon a cigány lakosság beilleszkedésének elősegítésével, hanem vegyenek részt ebben a munkában a különböző ifjúsági szervezetek, szakszervezetek és az újonnan megalakult pártok is.
- A munkamegosztásban elfoglalt helyüknek megfelelően az Országos Tervhivatal differenciáltabban szerepeltesse terveiben a cigány dolgozók foglalkoztatására vonatkozó elképzeléseit és az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal felé konkrétabban határozza meg az erre fordítható anyagi költségeket.
- A cigány kérdés kutatására célszerű lenne létrehozni egy cigányokból álló tudományos bizottságot, amelynek munkáját a Magyar Tudományos Akadémia irányítaná, a működéséhez szükséges pénzügyi-anyagi támogatást pedig a kormány biztosítaná.
- A cigányok eredetét kutató nemzetközi tevékenységbe is be kell kapcsolódní, ugyanakkor meg kell teremteni a hivatalos kapcsolatfelvételt a nemzetközi cigány szervezetekkel.
- A többpártrendszer bevezetését követően a cigány kérdés kezelése feltehetően az állami vezetés kizárólagos hatáskörébe kerül át, s így a Nemzetiségi Kollégium alárendeltségébe fog tartozni. Munkájában gyors javulás azonban mindaddig nem várható, amíg a nemzetiségeknek nyújtott állami támogatás nem az egyes nemzetiségek létszámának megfelelően, hanem egyenlő arányban történik.

Kutatásmunkánk során arra a következtetésre jutottunk, hogy a cigány lakosság társadalmi helyzetének javítására eddig elért eredmények megfelelő alapot jelentenek egy intenzívebben szervezett társadalmi helyzetjavító munkához.

Javaslataimnak csak egy részét tettem meg, mivel úgy látom, ezek gyakorlati realizálódása már rövid távon megkezdhető.

A cigány lakosság többsége elismerően szól az irányukban megnyilvánuló támogatásról és a jövőben továbbra is számít arra. Pozitívnak tekinthető szemléletmódjukban, hogy már sokan eljutottak arra a szintre, amelynek eredményeként nemcsak a politikai-, és az állami vezetést hibáztatják sorsuk alakulásáért, hanem mindazokat a cigányokat, akik az elmúlt évtizedek alatt nem értették meg, vagy nem akarták megérteni az "idők szavát". Napjainkban még mindig vannak olyan cigány családok, akik a magas gyermekszám, egészségi alkalmatlanság stb. miatt nem találták meg a társadalomhoz vezető utat, éppen ezért az elkövetkező időszakban az eddigieknél még fokozottabb segítségnyújtásra szorulnak. Természetesen azokról sem mond le a társadalom, akik nehezebben viselik el az életmódváltással járó körülményeket, illetve akik beilleszkedési zavarokkal küzdenek.

Meggyőződésem, hogy minden cigány és a nem cigányok azon része is, akik helyesen látják a cigány kérdés megoldatlanságának társadalmi következményeit, egyaránt óhajtották a nemzeti összefogás kinyilvánítását e fontos társadalompolitikai kérdésben. A közös munka végzéséhez szükséges feltételek, ha korlátozva is, de adottak. A cselekvést mielőbb el kell kezdeni, mert a várakozás csak fokozza, újratermeli a meglévő gondokat, problémákat, ami ezáltal további súlyos terheket ró az egész magyar társadalomra.

Kutatómunkám során arra a következtetésre jutottam, hogy a cigány lakosság társadalmi beilleszkedésében eddig elért eredmények megfelelő alapot jelentenek egy intenzívebben szorgalmazott felemelkedési folyamat végrehajtásához.

A társadalomban végbemenő változások - a meglévő nehézségek ellenére - a korrábiakhoz képest jobban kedveznek a cigányoknak, hiszen lehetőségük van önmaguk aktivizálására. A népük sorsáért felelősséget vállaló értelmiségi rétegüknek pedig minden feltétel adott mind a népcsoportjuk, mind a társadalom érdekeinek összehangolására. A nemzeten belüli sorsközösség vállalása körültekintőbb munkával, a meglévő erőforrások ésszerűbb felhasználásával megsokszorozhatja a létszámában egyre növekvő cigány lakosság erejét, s megfelelő összefogással képes a róluk alkotott negatív előítéletek megváltoztatására.

Dolgozatomban igyekeztem ráirányítani azokra a jelenségekre a figyelmet, amelyek a felemelkedés folyamatában mind a hivatalos szervek, mind a cigányság részéről fékező erőként hatottak. Ezek összegzésével, elemzésével kívántam segíteni azok munkáját is, akik tudományosan vagy hivatalból szorgalmazzák a cigány kérdés megoldását. Az etnikumon belül meglévő ellentmondások egy részének feltárásával egyidejűleg bemutattam azok megszüntetésének reális lehetőségeit.

Az Országos Cigány Tanács bűnmegelőzési kezdeményezését igen hasznosnak tartom annak ellenére, hogy vállalt feladatait csak részben tudja teljesíteni. A cigány lakosság részéről növekvően jelentkező bűncselekmények szaporodásának felismerése késztette egy részüket tenniakarásuk ilyen módon való kifejezésére, amellyel hozzá kívánnak járulni a népcsoportjukról alkotott társadalmi megítélés megváltoztatásához.

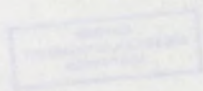
Nem tartom elképzelhetetlennek azt sem, hogy a cigány szervezetek közös programok megfogalmazásával segítsék elő felemelkedésük meggyorsítását. E tevékenység

alapjául szolgálhatnak azok a gondolatok is, amelyeket dolgozatomban leírtam. Szerintem problémát jelent tisztánlátásukban, hogy maguk a cigányok sem ismerik kellőképpen saját felemelkedésük eddig elért eredményeit, ezért fordulhatnak elő olyan esetek, amikor a cigány vezetők némelyike csak elmarasztalóan szól az állami- és a politikai vezetés eddig végzett munkájáról, miközben figyelmen kívül hagyják az általuk megtett intézkedések hatékonyságát. A cigányok társadalomban elfoglalt helyük és szerepük reális megítélését jól érzékelteti a tanulmány első két fejezete, amely tényfeltáró jellegénél fogva nemcsak az etnikumnak, hanem mindazoknak a szemléletmódját befolyásolhatja a cigány kérdés alakulásáról, akik korábban csak részkérdéseken keresztül alkottak képet a velük való foglalkozásról.

A továbbiakban fontos hangsúlyozni, felemelkedésük elősegítése a társadalom előtt álló feladatok teljesítésével egyidejűleg - de azok közül is kiemelten - kell, hogy végrehajtásra kerüljenek a mindenkori politikai- és állami vezetés elgondolásában, illetve gyakorlati munkájában. Ehhez a későbbiekben további mélyreható társadalompolitikai elemzésekre, összefogásra és mindenek előtt a pénzügyi- anyagi feltételek megteremtésére van szükség. Ezek együttes alkalmazásával válhat csak hatékonyabbá a cigány lakosság társadalmi beilleszkedése.

14. A Magyarországi Cigányok Kultúrája és Szociális Szervezete és Nemzeti Etnikai Kisebbségi Politikai Tanácsok közötti együttműködésről, Budapest, 1995. 105-106. oldal.

15. MSZMP Dokumentumok, Kossuth Kiadó, 1975-1985. 1059. oldal.

J E G Y Z E T E K

1. Fejezethez

1. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1956-1962. 607. oldal
1. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javítása érdekében hozott központi határozatok végrehajtását akadályozó tényezők. Szociálpolitikai Értesítő, Bp., 1976. 9. oldal
3. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1967-70. 165. oldal
4. Beszámoló... MIA Szociálpolitikai Értesítő, Bp., 1984. 2. 12. oldal
2. Uo.: 15. oldal
3. Uo.: 14. oldal
4. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1956-62. 602. oldal
5. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1967-70. 165. oldal
6. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1971-75. 781. oldal
7. Mezey Barna: A Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Kiadó, 1986. 275. oldal
8. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1975-1980. 1003. oldal
9. Kozák Istvánné dr. A cigánylakosság helyzetének javítása Szoc.pol.Ért. Budapest, 1984. 2. 15-17. oldal
10. Uo.
11. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó 1975-1980. 1009 oldal
12. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javítása... Szoc.Pol.Ért. Budapest, 1984. 2. 16. oldal.
13. Uo.
14. A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alatt áll.
15. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1975-1980. 1009. oldal.
20. EVM adatár- az 1985-ös évről.
21. A MTI TKB éves jelentései.
22. Uo.
23. Mezey Barna: A Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Kiadó, 1986. 276. oldal

2. Fejezethez

1. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1956-1962. 602. oldal
2. Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó; 1971-ben végzett kutatásról. MTA Szoc.Kut.Int. K. Bp. 1976. 9. oldal
3. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1956-1962. 602. oldal
4. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int. K. Bp. 1976. 13. oldal
5. Uo.
6. Uo.
7. Uo.
8. A MTTH TKB 1978-as felmérési adatairól készült jelentés.
9. Az ÁBMH 2095/1984. V.5. Tájékoztató melléklete.
10. Kemény István: A magyarországi cigánylakosság = Valóság, 1974. 1. 66. oldal
11. Uo.
12. A MTTH TKB 1981-ben készített jelentése.
13. Uo.
14. Kemény István: A magyarországi cigánylakosság = Valóság, 1974. 1. 67. oldal
15. Uo.
16. A MTTH TKB 1978-as felmérési adatairól készült jelentés.
17. Uo.
18. Mezey Barna: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Kiadó, 1986. 278. oldal
19. Huszóczy Miklós: A cigánylakosság lakásgondjainak... Budapest, Kozmosz 1983. Cigányok, honnét jöttek-merre tartanak? 273. oldal
20. ÉVM adattár- az 1985-ös adatok.
21. A MTTH TKB éves jelentései.
22. Uo.
23. Mezey Barna: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Kiadó, 1986. 276. oldal

24. Kemény István: A magyarországi cigány lakosság =
Valóság, 1974. 1. 65. oldal
25. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976. 16. oldal
26. Uo.: 15. oldal
27. Uo. Egészségügyi Minisztérium 33424 /III.1./ 1985. évi
28. Berey Katalin: A magyarországi cigánykutatók telepü-
léstudományi vonatkozásai = Fénymásolt
gépírat. 1985. 16. oldal
29. Uo. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
30. Uo. 1976
31. Uo.: 15. oldal Kossuth Kiadó, 1975-1980. 1004. oldal
32. Uo.: 12. oldal Minisztérium 33424 /III.1./ 1985. évi
33. Csalog Zsolt: Jegyzetek... Szoc.pol.Ért. 1984. 2. 42. oldal
34. Az Egészségügyi Minisztérium 33424 /III.1./ 1985. évi
jelentése.
35. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó 1956-62. 604. oldal
36. Dr. Horváth Mihály: A cigánylakosság egészségügyi hely-
zete... Budapest, Kozmosz 1983. Ci-
gányok, honnét jöttek-merre tartanak?
284-299. oldal
37. Uo. Czeizel Endre: Az érték bennünk van. Gondolat Kiadó,
38. Dr. Czeizel Endre: Az érték bennünk van. Gondolat
Kiadó, Budapest, 1984.
39. Uo.
40. Dr. Horváth Mihály: A cigánylakosság egészségügyi hely-
zete... Budapest, Kozmosz, 1983. Ci-
gányok, honnét jöttek-merre tartanak?
284-299. oldal
41. Uo.
42. Uo.
43. Dr. Czeizel Endre: Az érték bennünk van. Gondolat
Kiadó, Budapest, 1984.
44. Uo.
45. Az Egészségügyi Minisztérium 33424 /III.1./ 1985. évi
jelentése
46. Uo.

47. Kemény István: A magyarországi cigánylakosság =
Valóság, 1974. 1. 70-71. oldal
48. Uo.
49. Uo.
50. Az Egészségügyi Minisztérium 33424 /III.1./ 1985. évi
jelentése.
51. Uo.
52. Uo.
53. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
51. oldal
54. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1975-1980. 1004. oldal
55. Az Egészségügyi Minisztérium 33424 /III.1./ 1985. évi
jelentése.
56. Uo.
57. Uo.
58. Uo.
59. Uo.
60. Uo.
61. Uo.
62. Uo.
63. Dr.Czeizel Endre: Az érték bennünk van. Gondolat Kiadó,
Budapest, 1984.
64. Uo.
65. Uo.
66. Uo.
67. Magyar Vöröskereszt OBV-nek jelentése... Szoc.pol.Ért.
1984. 2. 255-267. oldal
68. Uo.
69. Uo.
70. Uo.
71. Kemény István: A magyarországi cigánylakosság =
Valóság, 1974. 1. 65. oldal
72. Uo.
73. Uo.

74. Csalog Zsolt: Jegyzetek... Szoc.pol.Ért. 1984. 2.
57. oldal
75. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1975-1980. 787. oldal
76. Uo.
77. Uo.
78. Uo.
79. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1956-1962. 604. oldal
80. Lásd: Törvények és rendeletek gyűjteménye, 1970.
81. Uo.
82. Gulyás Sándor: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei.
Budapest, Tankönyvkiadó 2. kiadás 1976.
83. Uo.
84. Kovács Lajos: Tapasztalatok a cigánygyerekek nevelésé-
nek és oktatásának köréből. Okt.Min.
Budapest, 1975. 126/1/. oldal
85. MÜM Statisztikai adatgyűjteménye 1982.
86. Uo.
87. Uo. 1984. évi októberi jelentése.
88. Uo.
89. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, Budapest, 1975-1980.
1006. oldal és a MÜM 1982-es adatai.
90. MÜM 1984. évi októberi Tájékoztatója a cigánygyerekek
iskoláztatási helyzetéről a Minisztertanácsnak.
91. Uo.
92. MÜM Statisztikai adatgyűjteménye. 1982. és 1984. évi
jelentése.
93. Uo. 1984. évi októberi jelentése.
94. A Minisztertanács 3223/1985. /VII.18./ számú határozata.
95. MÜM Statisztikai adatgyűjteménye. 1982.
96. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, Budapest, 1956-1962.
604. oldal
97. MÜM Statisztikai adatgyűjteménye. 1982.
98. Uo.

99. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int. K. Budapest, 1976.
275. táblázat.
100. MÜM Statisztikai adatgyűjteménye. 1982.
101. Uo.
102. Uo.
103. Uo.
104. MÜM 1984. évi októberi jelentése.
105. Uo.
106. Uo.
107. Uo.
108. Uo.
109. Uo.
110. Uo.
111. Uo.
112. Uo.
113. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
275. táblázat
114. MÜM 1984. évi októberi jelentése.
115. Uo.
116. Uo.
117. Uo.
118. MÜM 1984. évi októberi jelentése.
119. A TKB 1985. évi jelentése a Minisztertanácsnak.
120. Uo.
121. Uo.
122. Uo.
123. MÜM 1984. évi októberi jelentése.
124. Uo.
125. Uo.
126. Uo.
127. Uo.
128. Uo.
129. Uo.

130. Uo. számoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
131. Uo. táblázat
132. Uo. ÁBMH 2095/1984. /V.5./ Tájékoztatója.
133. Uo. számoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
134. Uo. táblázat
135. Uo. ÁBMH 2095/1984. /V.5./ Tájékoztatója.
136. Uo.
137. ÉVM Utmutató. Budapest, 1986. 10. oldal
138. A TKB 1985. évi jelentése a Minisztertanácsnak.
139. Uo. táblázat
140. Kozák Istvánné dr.: Cigányok a társadalmi munkamegosztásban. Kozmosz K. Budapest, 1983.
141. Uo.
142. Uo.: 291. táblázat Cigányok, honnét jöttek-merre tartanak? 116. oldal
143. Uo.
144. Uo.
145. Uo.
146. Uo.
147. Uo.: 784. oldal
148. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1971-1975. 782. oldal
149. Uo.
150. Uo. ÁBMH 2095/1984. évi /V.5./ Tájékoztatója.
151. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javítása... Szoc.pol.Ért. Budapest, 1984. 2. 28. oldal
152. Az ÁBMH 2095/1984. /V.5./ Tájékoztatója.
153. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
154. 291. táblázat
155. Az ÁBMH 2095/1984. /V.5./ Tájékoztatója a KSH 1983-as adatait tartalmazza, amely a tanácsi jelentéseken alapszik. Számbavételük a főbb foglalkozási csoportokban történt, az összes adat viszont az aktív keresők teljes körére vonatkozik, ami miatt a tényleges fizikaiak aránya magasabb, az egyébbe tartozóké pedig kisebb.

155. Beszámoló...; MTA Szoc.kut.Int.K. Budapest,1976.
291. táblázat MTA Szoc.kut.Int.K. Budapest,1976.
156. Az ÁBMH 2095/1984. /V.5./ Tájékoztatója.
157. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest,1976.
291. táblázat
158. Az ÁBMH 2095/1984. /V.5./ Tájékoztatója.
159. Uo.
160. Uo.
161. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest,1976.
285. táblázat
162. Uo.: 51.oldal
163. Uo.
164. Uo.: 291. táblázat
165. Az ÁBMH 2095/1984. /V.5./ Tájékoztatója.
166. Uo.
167. Uo.
168. Uo.
169. Uo.
170. Uo.
171. Uo.
172. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javí-
tása... Szoc.pol.Ért. Budapest,1984.
2. 28.oldal
173. Az ÁBMH 2095/1984. évi /V.5./ Tájékoztatója.
174. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javí-
tása... Szoc.pol.Ért. Budapest,1984.
2. 28.oldal
175. Az ÁBMH 2095/1984. évi /V.5./ Tájékoztatója.
176. Uo.
177. Uo.
178. Uo.
179. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javí-
tása... Szoc.pol.Ért. Budapest,1984.
2. 29. oldal
2. 20. oldal

180. Uo.: 28. oldal
181. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
53. oldal
182. Uo.
183. Uo.: 6. táblázat! A cigányokkal ellentétben a magyar családoknál ugyanebben az időszakban kettőnél több tagú 86,2 %-uk, öt-vagy annál több tagú viszont csak 16,4 %-uk volt!
184. MÜM Statisztikai adatgyűjteménye. 1982.
185. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javítása... Szoc.pol.Ért. Budapest, 1984. 2. 31. oldal
186. Uo.
187. Az ÁBMH 2095/1984. évi /V.5./ Tájékoztatója.
188. Uo.
189. Uo.
190. Uo.
191. Uo.
192. Uo.
193. Uo.
194. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javítása... Szoc.pol.Ért. Budapest 1984. 2. 28. oldal
195. Az ÁBMH 2095/1984. évi /V.5./ Tájékoztatója.
196. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javítása... Szoc.pol.Ért. Budapest, 1984. 2. 28. oldal
197. A TKB 1985. évi jelentése a Minisztertanácsnak.
198. Uo.
199. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1956-1962. 603. oldal
200. Uo.
201. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javítása... Szoc.pol.Ért. Budapest 1984. 2. 20. oldal

202. Uo.: 19. oldal
203. Uo.
204. Várady Géza: Módszertani Kézikönyv 1984. december,
Budapest, Pest megye Ny. Vác. 89. oldal
205. Uo.: 90. oldal
206. Huszóczy Miklós: A cigánylakosság lakásgondjainak...
Budapest, Kozmosz, 1983. Cigányok,
honnét jöttek-merre tartanak? 274. oldal
207. Beszámoló...; MTA Szoc.kut.Int.K. Budapest, 1976.
17. oldal
208. Uo.: 16. oldal
209. Uo.: 17. oldal
210. ÉVM adattár éves jelentései. A jelzett lakásszámok
a felszámolandókat jelentik.
211. Uo.
212. Uo.
213. A Minisztertanács 3223/1985. számú határozata. Bete-
kintés a MTTH TKB-nál.
214. ÉVM adattár- az 1985. évi jelentés a TKB felé.
215. A MTTH TKB 1978-as felmérési adatai.
216. ÉVM adattár- az 1978. és az 1985. évi adatai.
217. ÉVM adattár - éves jelentések adatai.
218. Uo.
219. Uo.
220. Uo.
221. MSZMP Dokumentumai. Kossuth Kiadó, 1956-1962. 604. oldal
222. ÉM-PM 2/1965. /II.18./ együttes rendelete = Építésügyi
Értesítő, 1965. 9. 137-141. oldal
223. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság helyzetének javí-
tása... Szoc.pol.Ért. Budapest, 1984.
2. 19. oldal
224. Uo.
225. ÉVM Tájékoztató.

- 226. Az OTP 1986. évi irányelvei... = OTP 1985. december
- 227. Uo.
- 228. Uo.
- 229. ÉVM Tájékoztató 1985.
- 230. A jelzett határozatok.
- 231. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
206. Táblázat.
- 232. ÉVM jelentése a VI. ötéves tervről a TKB felé.
- 233. ÉM-PM 2/1965. /II.18./ együttes rendelete = Ép.Ért.
1965. 9. 137-141. oldal
- 234. A jelzett dokumentumban.
- 235. PM-ÉVM 3o/1974. /XII.4./ számú együttes rendelete =
Törvények és rendeletek gyűjteménye 1974.
- 236. Az OTP 1986. évi irányelvei... = OTP 1985. december
- 237. Uo.
- 238. Beszámoló...; MTA Szoc.kut.Int.K. Budapest, 1976.
206. táblázat.
- 239. ÉVM jelentése a VI. ötéves tervről a TKB felé.
- 240. Uo.
- 241. ÉVM 1985. augusztusában készített tájékoztatója a
TKB felé.
- 242. PM-ÉVM 7001/1983. számú együttes rendelete = Pénzügyi
Közlöny, 1983. 14. 199-200. oldal
- 243. ÉM-PM 2/1964. /II.18./ együttes rendelete = Ép.Ért.,
1965. 9. 137-141. oldal
- 244. Beszámoló...; MTA Szoc.Kut.Int.K. Budapest, 1976.
206. táblázat.
- 245. ÉVM jelentése a VI. ötéves tervről a TKB felé.
- 246. ÉM-PM 2/1965. /II.18./ együttes rendelete = Ép.Ért.
1965. 9. 137-141. oldal
- 247. 1986. január 1-je előtt csak a kiemelt telepek része-
sültek központi támogatásban.

13. Dr. Diezsig István 3. Fejezetéhez

1. Dr. Szabó András: A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnmegelőzés. Belügyi Szemle, 1984. 12. 35. oldal
2. Dr. Katona Géza: ENSZ kongresszus a bűnmegelőzésről. Belügyi Szemle, 1981. 5. 37. oldal
3. Dr. Szabó András: A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnmegelőzés. Belügyi Szemle, 1984. 12. 30. oldal
4. Uo.
5. Uo.: 31. oldal: Az első kötet címe: A társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Helyzet-elemzés és javaslatok /263. oldal/. A második kötet címe: A társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon. Háttéranyagok. /181. oldal/
6. Bencsik István: A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei a belügyi munkában. Szakdolgozat /RTF/ 1985. 11. oldal
7. Dr. Szabó András: A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnmegelőzés. Belügyi Szemle, 1984. 12. 32. oldal
8. Uo.
9. Uo.
10. Bencsik István: A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi eszközei a belügyi munkában. Szakdolgozat /RTF/ 1985. 16. oldal
11. Uo.
12. Dr. Szabó András: A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnmegelőzés. Belügyi Szemle, 1984. 12. 34. oldal

13. Dr.Diczig István: A bűnözés megelőzésének stratégiája és középtávú komplex tervezése a BM szerveinél. Doktori Értekezés Budapest, 1987. 20. oldal
14. Uo.: 21. oldal
15. Uo.: 204. oldal
16. Uo.
17. Uo.: 205. oldal
18. Uo.: 73. oldal
19. Dr.Szabó András: A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnmegelőzés. Belügyi Szemle, 1984. 12. 33. oldal
20. Uo.
21. Dr.Diczig István. A bűnözés megelőzésének stratégiája és középtávú komplex tervezése a BM szerveinél. Doktori Értekezés Budapest, 1987. 158. oldal
22. Dr.Szabó András: Bűnmegelőzési stratégiák. Belügyi Szemle, 1985. 6. 15. oldal
23. Dr.Szabó András: Új jelenségek a bűnözésben. Belügyi Szemle, 1987. 9. 66. oldal
24. Dr.Vígh József: Bűnmegelőzés és realitások. Belügyi Szemle, 1985. 6. 18. oldal
25. Dr.Diczig István: A bűnözés megelőzésének stratégiája és középtávú tervezése a BM szerveinél. Doktori Értekezés Budapest, 1987. 210. oldal
26. Tonhauser László: Szóbeli tájékoztatója szerint: a cigány bűnözés= családi alapon szervezett bűnözés.
27. Uo.
28. Uo.
29. Dr.Tauber István: A cigánybűnözés kriminológiai problémái. /Szakkriminológiai füzetek XI.kötet/ RTF 1982. 6. oldal

30. Tonhauser László: Szóbeli tájékoztató.
 31. Uo.: ORFK éves adatai.
 32. Tájékoztató a cigánybűnözés alakulásáról. A Legfőbb Ügyészség kiadványa. 1976. 1983. és 1988.
 33. Uo.
 34. Uo. történelmi anyagok.
 35. Tonhauser László: Az ORFK éves adatai.
 36. Tájékoztató a cigánybűnözés alakulásáról. A Legfőbb Ügyészség kiadványa. 1988.
 37. Uo. f. 66/250. Javaslát a Politikai Bizottsághoz.
 38. Uo. adminisztratív osztálytól.
 39. Dr. Tauber István: A cigánybűnözés kriminológiai problémái. /Szakkriminológiai füzetek XI. 4. 228 f. 33/1959/10. kötet/ RTF. 1982. 116. oldal.
 40. Uo.: 117-119. oldal cigánylakosság területi, gazdasági, közegészségügyi és kulturális helyzetéről. 4. 288 f. 33/1961/34. Az elmaradott néprészek körében végzendő munka 4. Fejezethez.
 4. 288 f. 5/233/1961. VI. 20. / Az MSZMP PB 1961. VI. 20-1.
 1. Tomka Miklós: A cigányok története. Budapest, Kozmosz, 1983. Cigányok, honnét jöttek-merre tartanak? 38. oldal, 49. oldal, 50. oldal.
 2. Uo. megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról szóló.
 3. Beszámoló....; MTA Szoc.kut.Int.K. Budapest, 1976. 15. oldal.
 4. Szegő László: A hagyományos cigány közösségek belső szerkezetek. Budapest, Kozmosz, 1983. Cigányok, honnét jöttek-merre tartanak? 94. oldal.
 5. Uo. f. 5/474/1968.X.15. / Javaslát a Politikai Bizottsághoz a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos feladatok végrehajtásának tapasztalatairól.
- Megjegyzés: A sorszámmal nem jelzett adatok saját számításaim, amelyeket a rendelkezésemre álló statisztikákból készítettem.

FELHASZNÁLT IRODALOMJEGYZÉK

DOKUMENTUMOK:

Párttörténeti anyagok:

1. 276 f 91/85. Hozzászólás a cigánykérdés felszámolásához.
2. 276 f 66/250. Javaslat a Politikai Bizottsághoz az Adminisztratív Osztálytól.
3. K/11/c/321/1955. Bn. Tervezet a cigánykérdés rendezéséhez.
4. 228 f 33/1959/10. A cigánykérdés marxista elemzése.
5. 228 f 33/1960/21. A cigánylakosság társadalmi, gazdasági, közegészségügyi és kulturális helyzetéről.
6. 288 f 33/1961/34. Az elmaradott néprétegek körében végzendő egészségügyi teendők.
7. 288 f 5/233/1961.VI.20./ Az MSZMP PB 1961. VI. 20-i határozata.
8. 288 f 5/293/1963.III.5./ Jelentés a Politikai Bizottságnak az 1961. június 20-i, a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról szóló határozatának végrehajtásáról. /Készítette: az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztály/
9. 288 f 5/319/1963.XI.12./ Tervezet a cigánytelepeken élő lakosság lakáshelyzetének megjavítására. /MSZMP KB Tud. és Kult.Osztály/ Előterjesztés a Pol. Biz-nak.
10. 288 f 5/474/1968.X.15./ Javaslat a Politikai Bizottságnak a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatban Tárcaközi Koordinációs Bizottság szervezésére. /MSZMP KB KAO/
11. 288 F 41/100/1968.IX.10./ Tájékoztató jelentés a cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos egyes feladatok végrehajtásának tapasztalatairól.

12. 288 f 34/1964/33. Dr.Gál György elvtársnak! MSZMP KB Tudományos és Közoktatási Osztály.
13. 288 f 35/1964/11. Előterjesztés a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz a nyomortelepek felszámolása tárgyában.
14. 35027/1964.IV. A cigánykérdést koordináló Országos Társadalmi Bizottság ülésén, a MÜM Nemzetiségi Osztály vezetője által tartott beszámoló rövidített szövege.
15. 288 F 35/1964/11. Jelentés az Intéző Bizottságnak a cigányfiatalok közötti nevelőmunkára hozott határozat végrehajtásáról és javaslat a KISZ további feladataira.
/Készítette: a KISZ KB Agit.-Prop.Osztálya/
16. 228 f 35/1964/11. Az 1964. június 23-án megtartott országos cigányanként jegyzőkönyve /Úzd/:
 - A Tolna megyei PVB Tájékoztató jelentése a cigánylakosság helyzetével foglalkozó 1961. június 20-i határozat végrehajtásáról.
 - Jelentés a cigánylakosság helyzetét vizsgáló brigád munkájáról /1964. nov. 11-13. Eger, Gyöngyösi járás, Halmajugrá, Nagyfüged/.
 - Jelentés a cigánylakosság helyzetét a váci és az aszódi járásban vizsgáló brigád munkájáról.
 - Jelentés a monori és ceglédi járás cigánylakossága helyzetének vizsgálatáról.
 - Jelentés a Heves és Pest megyében élő cigánylakosság helyzetéről.
 - Tájékoztató a cigánykérdésben végzett munkáról /1963. XII.13. Családvédelmi Osztály/.
 - Tájékoztató a vasút területén dolgozó cigányok helyzetéről a SZOT 1962. III. 20 -i határozata alapján.
 - Jelentés a Politikai Bizottság 1961. VI. 20-i határozata végrehajtásáról a gödöllői járásban.
 - Jelentés a nagykatái járásban az 1961. VI. 20-i Politikai Bizottság határozata végrehajtásáról.

- 24. - A Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa Elnökségének jelentése a SZOT Elnökség 1962. március 24-i
- 25. - a cigánylakosság helyzetének javításáról szóló - határozatának végrehajtásáról.
- 26. - Jelentés a SZOT Elnökség 1962. március 24-i - a cigánylakosság helyzetének javításáról szóló - határozatának Somogy megyében történt végrehajtásáról.
- 27. - Tájékoztató jelentés a Zala, Szabolcs, Nógrád megyében a szakszervezetünkhöz tartozó vállalatoknál foglalkoztatott cigánydolgozók helyzetéről, munkába állításukról, megbecsülésükről, szociális ellátásukról.
- 17. 288 f 35/1966/6. Jelentés az Agit.Prop.Bizottságnak a "Cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról" szóló határozat módosítására.
- 18. 288 f 35/1966/11. A cigánykérdést koordináló Országos Társadalmi Bizottság 1965. évi munkaterve /1965. III. 29. MÜM Nemzetiségi Osztály/.
- 19. 288 f 35/1966/14. Előterv a termelőmunkában már elhelyezkedett cigánydolgozók helyzetének vizsgálatához.
- 20. 288 f 35/1966/15. Tájékoztató jelentés a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos SZOT Elnökségi határozat végrehajtásának tapasztalatairól és további feladatokról.
- Határozat a cigánylakosság helyzetének megjavításával, nevelésével kapcsolatos szakszervezeti feladatokra.

Újkori-legújabbkori levéltári anyagok:

- 21. XIX-C-5-V./22/5653/62. A cigánylakosság foglalkoztatottságának javítása.
- 22. 15 986/1962. A cigánytanulók iskoláztatásáról. /levél!/
23. XIX-C-5-V./22/25 109/1962. A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. Jelentés a cigánylakosság helyzetét vizsgáló brigádok munkájáról. /pártbrigád vizsgálatok./

24. XIX-C-5-V./22/25 795/1962. A cigánynők foglalkoztatottsága.
25. XIX-C-5-V.22/14 837/1963. Javaslat a cigánylakosság lakáshelyzetének megjavítására.
26. XIX-C-5-V./22/29 869/1964. Tervezet a cigányság társadalmi, szociális, egészségügyi és kulturális helyzetének megjavítására.
27. MÜM-1968.V.22.-7663-15 549. A cigánylakosság problémáinak megoldása.
28. MÜM-1969.V./22.-2361-12 549. A cigányfiatalok szakmunkásképzése.
29. H/46/1970. A KISZ KB Intéző Bizottságának határozata: A KISZ-szervezeteknek a cigányfiatalok körében végzett tevékenységéről és a további feladatokról.
30. XIX-C-5-V./22./1970. Tájékoztató a cigányszármazású lakosság foglalkoztatásáról, munkába állításuk nehézségeiről.

Párt-és állami határozatok, rendeletek:

31. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. /1961.junius 20./ = Az MSZMP határozatainak és dokumentumai 1956-1962. 2. bővített kiadás. Budapest, Kossuth Kiadó,1973. 519-521. oldal.
32. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos egyes feladatok végrehajtásának tapasztalatairól. /1968. június/ = Az MSZMP határozatainak és dokumentumai 1967-1970. Budapest, Kossuth Kiadó,1974. 165-172. oldal
33. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a Magyarországon élő cigánylakosság helyzetéről. /1974. június 11./ = Az MSZMP határozatainak és dokumentumai 1971-1975. Budapest, Kossuth Kiadó,1978. 781-796. oldal.

34. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának határozata a magyarországi cigánylakosság helyzetéről. /1979. április 18./ = Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1975-1980. Budapest, Kossuth Kiadó, 1983. 1003-1013. oldal.
35. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának határozata a magyarországi cigánylakosság helyzetéről. 1984. október 2./ = Betekintésre átadta: Kozák Istvánné dr. A MTTH TKB titkára.
36. A Minisztertanács 3558/1975. számú határozata a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásának folytatásáról = Betekintésre átadta: Kozák Istvánné dr., a MTTH TKB titkára.
37. A Minisztertanács 1016/1979 /VII.12./ számú határozata a cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos további feladatokról = Magyar Közlöny, 1979. 47. 683-684. oldal.
38. A Minisztertanács 3301/1979. számú határozata a cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos további feladatokról szóló 1016/1979. /VII.12./ M.T.h.számú határozat kiegészítéséről. Betekintésre átadta: Kozák Istvánné dr. a MTTH TKB titkára.
39. A Minisztertanács 3223/1985. számú határozata a cigánylakosság helyzetének, életkörülményeinek javításával kapcsolatos időszerű feladatokról = Betekintésre átadta: Kozák Istvánné dr., a MTTH TKB titkára.
40. Az építésügyi miniszter és a pénzügyminiszter 2/1965. /II.18./ ÉM.PM. számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról = Építésügyi Értesítő, 1965. 9. 137-141. oldal
41. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és a pénzügyminiszter 2/1968. /I.11./ ÉVM-PM. számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. /II.18./ ÉM-PM számú együttes rendelet módosításáról és kiegészítéséről = Építésügyi Értesítő, 1968. 3. 122. oldal

42. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és pénzügyminiszter 18/1969. /XI.16./ ÉVM-PM számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. /II.18./ ÉM-PM számú rendelet újabb módosításáról és kiegészítéséről = Magyar Közlöny, 1969. 85. 792-793. oldal.
43. A Pénzügyminisztérium és az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium irányelvei a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásához a IV. ötéves tervidőszak programjának előkészítéséhez és lebonyolításához = Építésügyi Értesítő, 1970. 6. 106-107. old.
44. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter 21/1972. /XII.16./ ÉVM számú rendelet egyes tanácsi építésügyi hatáskörök módosításáról = Magyar Közlöny, 1972. 101. 1093-1095. oldal.
45. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és a pénzügyminiszter 13/1976. /IV.15./ ÉVM-PM számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. /II.18./ ÉM-PM számú együttes rendelet módosításáról = Pénzügyi Közlöny, 1976. 9. 162-163. oldal.
46. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és pénzügyminiszter 4/1978. /II.18./ ÉVM-PM számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. /II.18./ ÉM-PM számú együttes rendelet módosításáról = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1978.
47. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és a pénzügyminiszter 11/1979. /VII.21./ ÉVM-PM együttes rendelete az egyes lakásépítési kölcsönök felső összehatárainak felemeléséről és a kölcsönfolyósítás feltételeiről = Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1979.

48. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és a pénzügyminiszter 5/1980. /I.19./ ÉVM-PM számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. /II.18./ ÉM-PM számú együttes rendelet módosításáról = Építésügyi Értesítő, 1980. 4. 61-62. oldal
49. Az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium tájékoztatója a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásának meggyorsításáról = Tanácsok Közlönye, 1980. 13. 282-290. oldal
50. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és a pénzügyminiszter 27/1982. /X.7./ ÉVM-PM számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. /II.18./ ÉM-PM számú együttes rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1982. 1053. oldal
51. A Pénzügyminisztérium és az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium 7001/1983. /PK.14./ PM-ÉVM számú együttes irányelve a lakásépítés és -fenntartás helyi támogatásáról = Pénzügyi Közlöny, 1983. 14. 199-200. old.
52. Szemelvények és részanyagok az építéssel, vásárlással és telepfelszámolással kapcsolatos dokumentumokból. /Részletek a tárgyra vonatkozó Minisztertanácsi határozatokból./ = Módszertani Kézikönyv, 1984. december. Budapest, Pest megyei Ny. Vác, 89-96. oldal
53. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és a pénzügyminiszter 21/1985. /XII.27./ ÉVM-PM számú együttes rendelete a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. /II.18./ ÉM-PM számú együttes rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1985. 52. 1227-1228. oldal
54. A pénzügyminiszter és az építésügyi és városfejlesztési miniszter 44/1985. /XII.27./ PM-ÉVM számú együttes rendelete a lakásépítés és -vásárlás pénzügyi feltételei-

ről és a szociálpolitikai kedvezményről szóló 61/1985. /XII.27./ MT számú rendelet végrehajtásáról = Magyar Közlöny, 1985. 52. 1232-1236. oldal

55. A pénzügyminiszter és az építésügyi és városfejlesztési miniszter 45/1985. /XII.27./ PM-ÉVM számú együttes rendelete az egyes építési kölcsönökről szóló 49/1982. /X.7./ PM-ÉVM számú rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1985. 52. 1236-1238. oldal

56. A pénzügyminiszter és az építésügyi és városfejlesztési miniszter 46/1985. /XII.27./ PM-ÉVM számú együttes rendelete a lakásépítés munkáltatói támogatásáról szóló 48/1982. /X.7./ PM-ÉVM számú együttes rendelet módosításáról = Magyar Közlöny, 1985. 52. 1238-1239. oldal

Megjegyzés:

- A vonatkozó állami határozatok és rendeletek jegyzéke időrendi sorrendben került összeállításra. A tartalmára vonatkozó részek és az időrendi hatályosság a dolgozatban ismertetve!
- Továbbá feldolgozásra került a szaktárcáknak, a Vöröske- reszt Országos Végrehajtó Bizottságának, az Állami Bér- és Munkügyi Hivatalnak, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának és a Megyei Koordinációs Bizottságoknak a Tárcaközi Koordinációs Bizottság elé időszakonként készített jelentései.

FELDOLGOZÁSOK, TANULMÁNYOK:

57. Babinyecz Ferenc: Párthatározat a bűnmegelőzésről = Belügyi Szemle, 1987. 5. 77-81. oldal

58. Balázs Mihály: Cigánytanulók az általános iskolában = Köznevelés, 1978. 22. 3-6. oldal

59. Barinkai Oszkárné: A cigánylakosság helyzetének javítása
társadalmi ügy = Pártélet, 1979. 8.
60. Barna Lujza: A cigánygyerekek beilleszkedésének gondjai =
Óvodai Nevelés, 1981. 10. 342-344. oldal
61. Bálint B. András: Vita a cigányságról =
HVG. 1983. 11., 17., 18., 19., 20., 21.
62. Bálint B. András: Cigányok, esélyek.... = Magyar Hírlap,
1985. szept. 4. 5. oldal
63. Bálint B. András: "Cigány szövetségre volna szükség" =
HVG. 1985. július 20.
64. Bársony János: ROMA. Válogatás a cigányokkal kapcsolatos
sajtótermékekből /1981/1982/ = Népművelési
Intézet, 1983.
65. Báthory János: Útkeresőben = NŐK Lapja, 1988. 50. 6-7. oldal
66. Bencsik István: Cigánybűnözés a társadalmi helyzet tükrében =
ELTE Budapest, 1984. Szakdolgozat.
67. Bencsik István: A bűnözés megelőzésének társadalmi és jogi
eszközei a belügyi munkában = RTF. 1985.
Budapest, Szakdolgozat.
68. Bencsik István: A Magyarországon élő cigánylakosság társa-
dalmi beilleszkedése az 1970-es évektől
napjainkig = Budapest, 1986. Egyetemi
doktori értekezés.
69. Bencsik István: Beillesztés, beilleszkedés vagy felemel-
kedés? = Cigány Újság, 1987. április 7.
3. oldal
70. Bencsik István: A kibontakozás jegyében = Cigány Újság,
1987. április 21. 3. oldal
71. Bencsik István: A Magyarországon élő cigánylakosság beil-
leszkedése az 1970-es évektől napjainkig =
Belügyi Szemle, 1987. 5. 29-41. oldal.
72. Bencsik István: Közművelődés a szállón = Cigány Újság, 1987.
július 28. 2. oldal

73. Bencsik István: Az előítéletek ellen = Cigány Újság, 1987. augusztus 25. 2. oldal
74. Bencsik István: "A jó szerencse" nem elég = Cigány Újság, 1987. szeptember 8. 1. oldal
75. Bencsik István: A mérleg két oldala = Cigány Újság, 1987. október 20. 2. oldal
76. Bencsik István: Érvek és ellenérvek. Kerekasztal-beszélgetés Miskolcon = Cigány Újság, 1987. november 3. 3. oldal
77. Bencsik István: A Magyarországon élő cigánylakosság társadalmi beilleszkedése az 1970-es évektől napjainkig = MÜM.Tud.Szoc.Füzetek, 101. 1988. 1-136. oldal
78. Bencsik István: Bűnözés helyett társadalmi felemelkedés = Belügyi Szemle, 1988. 2. 37-39. oldal
79. Bencsik István: Bűnmegelőzési törekvések az Országos Cigánytanács munkájában = Belügyi Szemle, 1988. 8. 97-99. oldal
80. Bencsik István: Közös ügyeink = Cigány Újság, 1988. június 7. 3. oldal
81. Bencsik István: A bűnről két tételben. A megelőzés = Cigány Újság, 1988. november 22. 2. oldal
82. Bencsik István: A bűnmegelőzés nevelés-oktatási kérdései a cigányfiataloknál = Belügyi Szemle, 1989. 5. 65-72. oldal
83. Berey Katalin: A magyarországi cigánykutatások településtudományi vonatkozásai = Fénymásolt gépirat, 1985.
84. Békési József: Cigányok a Kőrösök mentén = Békés megyei Tanács VB., 1985.
85. Bitó István: Néhány gondolat a bűnmegelőzésről = Belügyi Szemle, 1987. 5. 77-81. oldal
86. Bócz Endre: A bűnözés elleni harc, a bűnmegelőzés = Belügyi Szemle, 1987. 9. 73-75. oldal

87. Csalog Zsolt: "Etnikum? Faj? Réteg?" Adalékok a "cigányság" fogalmához = Világosság, 1973. 1. 38-44. oldal
88. Cseh Pál: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása = Városgazdasági Tájékoztató, 1983. 1.
89. Csengey Dénes: "Felnőni a talajig" Változatok a cigánysorsra = Valóság, 1982. 2. 79-89. oldal
90. Csongor Anna: Művelődési egyenlőtlenségek. Segédanyag = Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1987.
91. Csendes Károly: A cigánylakosság bűnözésének társadalmi problémái = Belügyi Szemle, 1972. 6. 9-21. oldal
92. Czuczú Tibor: Cigánygyerekek az iskolában = Köznevelés, 1983. 34. 8-9. oldal
93. Daróczi Ágnes: Kibővített kerekasztal = Mozgó Világ, 1989. 1. 49-52. oldal
94. Dános Valér: A hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés című kandidátusi értekezésről = Belügyi Szemle, 1985. 6. 49-54. oldal
95. Dános Valér: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra című Tauber István könyvéről = Belügyi Szemle, 1987. 5. 107-112. oldal
96. Dénes Sándor - Tauber István - Tóth Lajos: A fiatalkori bűnözés és az 1980-as évek magyar társadalma = Belügyi Szemle, 1987. 3.
97. Diczig István: A közbiztonsági, közlekedési és önkéntes rendőri szolgálat feladatai a bűnözés megelőzésében /Oláh-Biró-Busa társszerzőkkel/ = Tanulmánykötet a bűnmegelőzésről 5.sz. IM. kiadványa, Budapest, 1983.

98. Diczig István: A társadalmi beilleszkedési zavarok és a bűnözés kapcsolatának elemzése. A BM szerveinek tevékenysége és lehetőségei a bűnözés megelőzésében. Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon = Háttéranyagok, Budapest, 1984.
99. Diczig István: A bűnözés megelőzésének néhány kérdése a jogalkotás és a jogalkalmazás tükrében = Magyar Jog, 1984. 10. 835-846. oldal
100. Diczig István: A bűnmegelőzés szervezetrendszeréről = Belügyi Szemle, 1985. 8. 58. oldal
101. Diczig István: A bűnözés megelőzésének stratégiája és középtávú komplex tervezése a BM szerveinél = Doktori értekezés kézírata, Budapest, 1987. 193-206. oldal
102. Diósi Ágnes: A szeretet odaül közénk = Nők Lapja, 1988. 49. 8-9. oldal
103. Dobos János - Pintér László: Bűnöző fortélyok = BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, 1969. Budapest, Tankönyvkiadó, 2. kiadás,
104. Dobos János - Dévai Mihály: A visszaeső bűnözés helyzete és az ezzel kapcsolatos megelőző intézkedések. A Bűnmegelőzésről I-II. Tanulmánykötet 5., 7. = Az IM Tud. és Tájékoztatási Főosztály kiadványai 1983-1984.
105. Erdős Kamill: A Békés megyei cigányok és cigány dialektusok Magyarországon = Gyula, 1979.
106. Entao Zhu: Bűnmegelőzés és bűnüldözés Kinában = Belügyi Szemle, 1988. 8. 111-118. oldal
107. Fehér Géza: A Bűnmegelőzés komplex jellege = Belügyi Szemle, 1987. 5. 3-11. oldal
108. Fenákel Judit: Hogy érzi magát a dorozsmai körzeti orvos? = Nők Lapja, 1986. IV. 11. 6-7. oldal

109. Forray R.Katalin-Hegedüs T.András: Az együttélés rejtett szabályai = OPI kiadványa, Budapest, 1985.
110. Galambos József: A cigánykérdés megoldása = Orvosok Lapja - Népegészségügy, 1947. 36. 1446-1450. oldal
111. Garamvölgyi László: A fiatalokú cigánybűnözés megelőzésének problémáiról = Belügyi Szemle, 1988. 7. 13-17. oldal
112. Gödöny József: A bűnözés új jelenségei és a megelőzés = Belügyi Szemle, 1987. 9. 50-57. oldal
113. Gödöny József: A bűnözés megelőzéséről. Kriminológiai és Kriminálisztikai tanulmányok 17. kötet = Budapest, 1980. 5-39. oldal
114. Gödöny József: A bűnözés megelőzése új távlatai = Magyar jog, 1983. 3. 193-206. oldal
115. Gönczöl Katalin: A bűnelkövetés társadalmi reprodukciójának tényezői a családban = Magyar Jog, 1986. 6. 501. oldal
116. Gulyás Sándor: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei = Budapest, Tankönyvkiadó, 2. kiadás, 1976.
117. Gyergyói Sándor: A Cigánytanulók oktatása Hajdú-Bihar megyében = Köznevelés, 1983. 29. 8-9. oldal
118. Gyuricza Imre: A munkaképes korú cigánylakosság foglalkoztatásának helyzete, a munkavállalásra ható tényezők vizsgálata = Munkaügyi Szemle, 1978. 6. 30-34. oldal
119. Hann Endre-Tomka Miklós-Pártos Ferenc: A közvélemény a cigányokról = Tömegkommunikációs Kutató Központ, Budapest. 1979. 11. Évf. 8.sz.
120. Hegedüs T. András: Tanulmányok a cigányság beilleszkedéséről = OPI kiadványa, Budapest. 1987.

121. Horváth Mihály: Adatok a cigány szülések számának alakulásához, Baranya megyei tapasztalatok alapján = /1963-1980/ Demográfia, 1982. 4. 520-524. oldal
122. Jámborné Tóth Erika: Eszmecsere a cigánybűnözésről = Belügyi Szemle, 1988. 3. 64-71. oldal
123. Joó Rudolf: A nyugat-európai kisebbségi-tájéegységi mozgalmak napjainkban = MŰM Tud.Szoc. Füzetek, 86. 1985.
124. Kajdi Béla-Havas Gábor-Bársony János: Cigány közművelődési konferencia, 1978. A - - kivonat jegyzőkönyve = Budapest, Népműv. Int., 1979. 1-2. kötet 1.
125. Kálmán András: A magyar cigányok problémája = Társadalmi Szemle, 1946. 8-9. 656-658. oldal
126. Katona Géza: Közbenső jelentés a bűnmegelőzésről = Belügyi Szemle, 1984. 6. 9-16. oldal
127. Katona Géza: Az ENSZ Kongresszusa a bűnmegelőzésről = Belügyi Szemle, 1981. 5. 37-46. oldal
128. Katona Imre: Lépcsőfokok a cigánylakosság általános társadalmi felemelkedésének útján = Állam és Igazgatás, 1975. 7. 616-625. old.
129. Kemény István: A magyarországi cigánylakosság = Valóság, 1974. 1. 63-72. oldal
130. Kemény István: Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó:1971-ben végzett kutatásról = Budapest, 1976. 291. oldal /MTA Kut.Int. kiadványa/
131. Kerekes György: A cigánykérdés: társadalmi ügy = Nők Lapja, 1988. 43.sz. 7-8. oldal
132. Kertész Imre: A bűnözés megelőzésének társadalmi háttere = Jogtudományi Közlemények 1981. 2. 81-87. oldal
133. Klenovich Imre: A cigánylakosság helyzete = Pártélet, 1982. 3.

134. Korinek László: A pécsi társadalmi bűnmegelőzési kísérlet = Belügyi Szemle, 1988. 3. 56-58. oldal
135. Kozák Istvánné dr.: Az életszínvonal és a foglalkoztatottság összefüggése a cigánylakosságnál = Munkaügyi Szemle, 1975. 11. 23-28. oldal
136. Kozák Istvánné dr.: Hogyan segíthetik a vállalatok a cigánylakosság beilleszkedését? = Munkaügyi Szemle, 1977. 11. 34-41. oldal
137. Kozák Istvánné dr.: A cigánylakosság beilleszkedése a társadalomba = Társadalmi Szemle, 1982. 8-9. 57-67. oldal
138. Kozák Istvánné dr.: Kell-e cigánylap? -
Havas Gábor : Kell-e kérdőjel? -
Daróczi Ágnes : Vállalhatóvá tenni a cigányságot =
Jel-kép, 1984. 1. 72-73. oldal,
74-75. oldal, 75-77. oldal
139. Kozák Istvánné dr.- Sebetich Éva: Putri és parketta = M. Hírlap, 1986. április 11.
140. Kozák Istvánné dr.: Útmutató a cigányság lakóhelyi beilleszkedésének segítéséhez = Budapest, 1986. /ÉVM kiadvány/
141. Kozák Istvánné dr.: Pontatlan körkép = Nők Lapja, 1988. 44. 20. oldal
142. Kónya József: A cigányság ma. Kerekasztal = Népszabadság, 1982. okt. 9. 7. oldal
143. Kovács József: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolása = Város-gazdasági Tájékoztató, 1975. 5-6. 19-23. oldal
144. Kovács Lajos: Tapasztalatok a cigánygyerekek nevelésének és oktatásának köréből = Okt.Min. Budapest, 1975. 126./1/ oldal

145. Kristóf Attila : Putrik és házak -
Kozák Istvánné dr. : Kilátás a putrikból.
Egy tabló árnyoldalai =
Magyar Nemzet, 1983. július 10. 7. ol-
dal, július 12. 7. oldal, július 13.
7. oldal, július 14. 7. oldal, július
15. 7. oldal, július 16. 9. oldal,
július 17. 8. oldal, július 19. 7. ol-
dal, illetve július 23. 9. oldal
146. Kurucz Dezső: Cigánytanulók az alsó- és középfokú okta-
tási intézményekben 1981/82-es tanév =
Statisztikai Adatgyűjtemény MÜM, Budapest,
1982. 97. /1/ oldal
147. Lakatos Menyhért: Füstös képek. Magvető és Szépirodalmi
Kiadó. Budapest, 1975.
148. Lakatos Menyhért: Akik élni akartak. Magvető, Budapest,
1982. 1-367 oldal
149. Lakatos Menyhért: A cigányság és a könyv = Könyv és
Nevelés, 1983. 3. 93-94. oldal
150. Lukács Tibor-Szűk László: A bűnmegelőzésről az igazság-
ügyi-minisztériumi kutatások alapján =
Magyar Jog, 1984. 5. 403-414. oldal
151. Madács Olivér-Fehér Lajos: A cigánybűnözés felszámolását
akadályozó tényezők = Belügyi Szemle,
1972. 11. 48-50. oldal
152. Matolay Magdolna-Vekerdi József: Cigánytelepek = Való-
ság, 1970. 12. 38-49. oldal
153. Mezey Barna: A magyarországi cigánykérdés dokumentumok-
ban 1422-1985. Kossuth Kiadó, 1986. 72. oldal
154. Mezey Barna: A cigány értelmiség és a kultúra legyen
híd = Nők Lapja, 1988. 46. 8-9. oldal
155. Mézes Flórián: Alakul a cigány kultúrális szövetség? =
Képes 7, 1986. 8. oldal
156. Nyerges Lajos: A bűnmegelőzésről = Belügyi Szemle,
1982. 4. 71. oldal

157. Nyerges Lajos: Céltévesztés a bűnmegelőzésben =
Belügyi Szemle, 1987. 5. 45-48. oldal
158. Pongrácz Aladár-Rohánszky Mihály: Néhány gondolat
a cigánykérdésről = Valóság, 1963.
3. 91-97. oldal
159. Pongrácz Zoltán: A cigányság Magyarországon = Alföld,
1960. 4. 130-133. oldal
160. Rácz Gyöngyi: A cigánycsalád és az iskola = Közneve-
lés, 1983. május 18.
161. Réger Zita: Kétnyelvű cigánygyerekek az iskoláskor
elején = Valóság, 1974. 1. 50-62. oldal
162. Sarudi Márta: Eszmecserék Borsod-Abaúj-Zemplén megye
cigánylakosságával = Belügyi Szemle,
1987. 5. 49-54. oldal
163. Sárközi Ferenc: Céltévesztés-szélcsend-bűnmegelőzés =
Belügyi Szemle, 1987. 9. 76-78. oldal
164. Sebetich Éva: A szociális követelményeknek meg nem
felelő telepek felszámolásáról =
Városgazdasági Tájékoztató, 1983. 6. oldal
165. Szabó András: Előrejelzés a visszaeső bűnözés várható
alakulásáról az 1979-1985. közötti időszak-
ra. 1981. BM Könyvkiadó, 1-124. oldal
166. Szabó András: A társadalmi beilleszkedési zavarok és a
bűnmegelőzés = Belügyi Szemle, 1984.
12. 30-46. oldal
167. Szabó András: Bűnmegelőzési stratégiák = Belügyi
Szemle, 1985. 6. 3-16. oldal
168. Szabó András: Új jelenségek a bűnözésben és a megelő-
zés = Belügyi Szemle, 1987. 9. 63-72. oldal
169. Szabó Ferenc: A Fővárosi Bűnmegelőzési Tanács szerve-
zete, működésének koncepciója = Belügyi
Szemle, 1987. 5. 68-72. oldal
170. Szakolczai Árpád: A cigányság életrendjének sajátossá-
gai = Szociológia, 1982. 4. 521-533. oldal

171. Szegő László: Cigányok, honnét jöttek-merre tartanak?
Budapest, Kozmosz, 1983. 385. /7/ oldal
172. Sziklai Imre: Lovárok és Khelderashok = Valóság, 1970.
12. 50-59. oldal
173. Szirtesi Zoltán: Védd az egészséged = Fővárosi
Egészségnevelési Intézet és a Magyar Vöröskereszt 0.Vez., 1975.
174. Szőke Attila: A társadalmi bűnmegelőzési kísérlet pécsi tapasztalatai = Belügyi Szemle, 1983. 3.
59-63. oldal
175. Szük László /szerk./ Az ENSZ Hetedik Bűnmegelőzési Kongresszusa Milánó 1985. Tanulmánykötet
176. Vass Kálmán: 18. = Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály, Budapest, 1986.
517. oldal
176. Tauber István: A cigánybűnözés kriminológiai problémái = RTF 1982. /Szakkriminológiai füzetek XI. kötet/
177. Tauber István: Hátrányos társadalmi helyzet, cigányság, bűnözés = Kandidátusi értekezés, Budapest, 1984. /kézirat/
178. Tauber István: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés kapcsolata = BM Könyvkiadó, 1988. Budapest
179. Tauber István-Balogh Sándor: A cigányság bűnözése továbbra is aktuális társadalmi probléma = Belügyi Szemle, 1988. 3. 12-23. oldal
180. Tauber István: A cigányság és a bűnözés = Nők Lapja, 1988. 45. 8-9. oldal
181. Tauszik Nagyvezsda-Tóth György: A hazai cigányság és a nem cigány lakosság dematoglyphiai tulajdonságai közötti különbség = Belügyi Szemle, 1987. 6. 111-116. oldal

182. Tonhauser László: A cigánybűnözésről, kicsit másképpen =
Nők Lapja, 1988. 47. 10-11. oldal
183. Tonhauser László: A cigánybűnözés elleni harcról =
Belügyi Szemle, 1980. 9.
184. Turóczi Károly: A magyarországi cigánynépcsoportok
története = IIT Történelmi Szakosztályai
Országos Választmányának Titkársága, 1962.
185. Turóczi Károly: A cigányság társadalmi beilleszkedé-
séről = Valóság, 1962. 6. 72-81. oldal
186. Vass Kálmán: A bűnözés megelőzésének rendszerszemléletű
megközelítése = Magyar Jog, 1981. 11.
961-965. oldal
187. Vass Kálmán: Bűnüldözés és bűnmegelőzés = Belügyi
Szemle, 1982. 1. 11. oldal
188. Várnagy Elemér: A cigányság beilleszkedésének probléma-
köréből I. = MTA Nyelvtud.Int. - Pécsi
Tanárképző Főiskola, Pécs, 1978.
189. Várnagy Elemér-Vekerdi József: A cigánygyerekek nevelésé-
nek és oktatásának problémái = Kézirat,
Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
- EGYÉB IRODALOM:
190. Várnagy Elemér: Tanulmányok a cigánygyerekek oktatásá-
val - nevelésével foglalkozó munkacsoport-
ok vizsgálataiból III. = Pécsi Tanár-
képző Főiskola Pécs, 1980.
191. Várnagy Elemér: Tanulmányok a cigánygyerekekkel foglal-
kozó munkacsoport vizsgálataiból VIII.
= Pécsi Tanárképző Főiskola, Pécs, 1984.
192. Várnagy Elemér: Tanulmányok a cigánygyerekekkel foglal-
kozó munkacsoport vizsgálataiból IX. =
Pécsi Tanárképző Főiskola, Pécs, 1985.
193. Vekerdi József-Mészáros György: A cigányság a felemel-
kedés útján = HNF OT, 1978.

194. Vekerdi József: Nemzetiség vagy életforma? = Forrás, 1984. 3. 44-65. oldal
195. Vigh József: A bűnözés megelőzése és lehetőségei = Belügyi Szemle, 1983. 10. 3-9. oldal
196. Vigh József: Bűnmegelőzés és realitások = Belügyi Szemle, 1985. 6. 17-25. oldal
197. Zagyva Imre: A cigánylakosság helyzetének egyes kérdései = Állam és Igazgatás, 1970. 1. 70-78. oldal
198. Zagyva Imre: A cigánylakosság szociális gondozásának és nevelésének kérdései. Az Eü-i.Min. IX.Szoc.pol.Főoszt. által szervezett... továbbképzés előadás/ai/ = Bp., Szoc.Int.Kp. /Soksz./1975.
199. Zagyva Imre: A cigánylakosság gondozásának és nevelésének kérdései = Budapest, 1976.
200. Zelei Miklós: Az etnikai tudat megőrzéséért = Magyar Hírlap, 1983. május 10. 6. oldal

EGYÉB IRODALOM:

201. Csatári Dániel: A kelet-európai nemzetiségi kérdés történetének hazai kutatásáról = Párt-történeti Közlemények, 1974. július
202. Czeizel Endre: Az érték bennünk van. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.
203. Ferge Zsuzsa: Társadalmunk rétegződése. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1973.
204. Ferge Zsuzsa: Társadalompolitikai tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980.
205. Kádár Krisztina: A pártfogó felügyelet és az utógondozás. IM, Budapest, 1983.
206. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet által 1982-ben végzett kutatása: A szociális követelményeknek meg nem felelő telepen lakók hely-

zete nyolc megyében. Az MSZMP KB TTI
1984. 1-45. oldal /Fénymásolt gépírat/

207. MTA Szociológiai Kutató Intézete Társadalompolitikai
Osztálya: Cigányügyi tanulmányok és
dokumentumok.
Szociálpolitikai Értesítő, 1984/2.Bp.,
1984.

208. MTA Szociológiai Kutató intézete Társadalompolitikai
Osztálya: A szociális munkáról - elvek
és szinterek - Szociálpolitikai Értesí-
tő, 1985/1. Budapest, 1985.

209. Víg József: /szerk./ A hátrányos társadalmi helyzet
és a bűnözés kapcsolata. BM Könyvkiadó,
Budapest, 1988.

210. A ROMANO NYEVIPE 1986. decembertől 1989. októberéig meg-
jelent példányai.

211. A különböző cigányszervezetek programjai, munkatervei,
egyéb kiadványai.